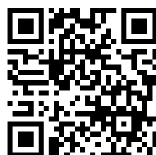
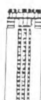

aanteekeningen uitgesteld

BEATRIJS

EN

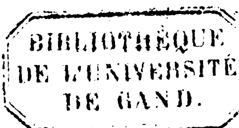
CAREL ENDE ELEGAST,

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT

DOOR

W. J. A. JONCKBLOET.

TE AMSTERDAM BIJ
P. N. VAN KAMPEN.

1859.

Snelpersdruk van de Erven C. M. v. Bolhuis Hoitsema, te Groningen.

Aan Dr. M. de Vries,

Hoogleeraar te Leiden.

Beste Vriend, veroorloof mij dit boeksken aan U op te dragen: zoo iemand, dan hebt Gij recht op dit openlijk blijk van hulde mijnerzijds.

Toen ik de Beatrijs *voor de tweede maal begon te drukken was ik van meening de opdracht te doen aan mijn ouden vriend* A. D. SCHINKEL. *En geen wonder: toen naauwelijks iemand belang stelde in onze middeleeuwsche gedichten heb ik in hem een steun en helper gevonden. Gedeeltelijk uit zin voor onze oude kunst, gedeeltelijk zeker ook uit welwillendheid voor den jeugdigen uitgever, liet hij op zijne kosten de* Beatrijs *in het licht verschijnen, en effende dus voor mij de loopbaan die ik intrad. Sedert zijn er bijna twintig jaren verloopen, maar in al dien tijd heeft zich noch zijne vriendschap te mijwaarts, noch zijne zucht voor vaderlandsche wetenschap verloochend; en ik rekende mij gelukkig hem openlijk een bewijs te kunnen geven van dankbaarheid voor hetgeen ik en de zaak die ik altijd heb voorgestaan aan hem verschuldigd zijn.*

En toch luidt de opdracht niet aan Hem, maar aan U. Gij verwondert U daarover misschien, maar ik zal U de zaak ophelderen; en ik ben overtuigd dat ook SCHINKEL *mijne handelwijze zal goedkeuren.*

Hoewel wij juist nog niet tot de ouden van dagen be-

hooren, dagteekent onze vriendschap al sedert lang, en het is bijna het vierde eener eeuw dat wij eendrachtig dezelfde wetenschap hebben beoefend. Nooit heeft gedurende dat lange tijdperk nijd of afgunst aan onze betrekking geknaagd; en dat is wat ik het meest op prijs stel.

In dat tijdsverloop had ik veel aan U te danken. Waar ik op wetenschappelijk gebied uw raad of uwe hulp inriep, waart gij altijd bereid mij met uwe onuitputtelijke wetenschap ten dienste te staan: deze nieuwe uitgave van de Beatrijs *zoowel als van den* Carel ende Elegast *levert er wederom het bewijs van. Maar er is meer: in gewichtige omstandigheden mijns levens hebt ge mij bewijzen van vriendschap gegeven, die ik U nooit kan vergelden, maar die ik ook nooit zal vergeten.*

Ik voel mij gedrongen daarvan openlijk getuigenis af te leggen. Waarom dit juist nu geschiedt zult Gij begrijpen, al belet mij de kieschheid dit hier nader uit een te zetten. Ik doe het te eer, omdat ik niet weet of zich daartoe immer de gelegenheid weder zal opdoen; want het is waarschijnlijk de laatste maal dat ik de uitgave van een middennederlandsch gedicht bezorg.

Gij weet welken loop mijne studiën genomen hebben: Gij weet hoe van lieverlede bij mij het litteraire streven meer eene historische richting heeft gekregen.

Toen ik voor twaalf jaren het vereerend beroep naar Deventer ontving, wist ik maar al te goed, dat aan mijne historische vorming veel ontbrak; maar ik had den vasten wil in ieder opzicht mijn plicht te doen. Daarom werd van dien tijd af de studie van de Geschiedenis des Vaderlands mijne hoofdbezigheid. Het onderzoek der bronnen, het vorschen naar oorzaak en verband der feiten, het nadenken over de eischen der historie deed een nieuw licht in mij opgaan. Niet slechts leerde ik onze geschiedenis eerst kennen, maar ik kwam tevens meer en meer tot het bewustzijn van mijne natuurlijke richting, van mijn aanleg. Ik kreeg de

overtuiging dat historie veel meer overeenkomstig was met mijne natuur en ontwikkeling, dan grammatische studie. Mijne Geschiedenis der Mnl. Dichtkunst *was de eerste vrucht van die ontdekking, van dien innerlijken drang. Dit onderwerp was de natuurlijke overgang van de vroegere periode tot de nu ingetredene. Maar meer en meer werd de overtuiging bij mij levendig, dat de behoefte aan eene nieuwe Geschiedenis des Vaderlands groot was; en meer en meer rijpte mijn voornemen om eene poging te doen om in die behoefte te helpen voorzien.*

Wat ik sedert heb uitgegeven op letterkundig gebied, werd door bijzondere omstandigheden in het leven geroepen. Eene leemte in onze historia litteraria en het onzekere omtrent den samenhang tusschen werkelijke geschiedenis en historische volkspoëzie, bracht mij tot de studie van eene reeks van chansons-de-geste, *en ziedaar de aanleiding tot de uitgave van mijn* Guillaume d'Orange. *Wat den* Reinaert *betreft, ook hier moest een verbeterde tekst de grondslag worden van eene juister historische studie, voor de kennis der Nederlandsche ontwikkeling van zooveel belang. Het tegenwoordige boekje eindelijk verschijnt in het licht op aanzoek van mijnen uitgever, die een herdruk van de uitverkochte* Beatrijs *wenschelijk achtte. De* Carel ende Elegast *werd er aan toegevoegd, omdat een nader onderzoek, dat sedert ik het eerste deel mijner* Geschiedenis *schreef, altijd veel aantrekkelijks voor mij behield, noodzakelijk scheen.*

Ziedaar U de reden blootgelegd, waarom bij mijne laatste uitgaven de historische toelichting zooveel plaats besloeg.

Sommigen mijner vrienden, die meer van nabij met mijne studie bekend waren, hebben mij wel eens de vraag gedaan, hoe het kwam, dat ik bij mijne overtuiging omtrent de behoefte aan eene Geschiedenis des Vaderlands, en mijne vooringenomenheid met de gedachte om daaraan zelf mijne krachten te beproeven, hoe het kwam dat ik de hand nog niet aan het werk had geslagen?

Mijn antwoord was gereed: de oorzaak van mijn zwijgen was tweeledig. Vooreerst had ik leergeld gegeven met mijne Geschiedenis der Dichtkunst. Over dat onderwerp bestond letterlijk niets, daar was in zeker opzicht periculum in mora. Haastig, met zekere gejaagdheid werd daardoor dat werk geschreven: het ging bij kleine gedeelten naar de pers, vaak opgesteld zonder gedachtig te zijn aan bijzonderheden, die later hare plaats zouden innemen. Vandaar dat gebrek aan inwendige eenheid, dat ik misschien beter dan iemand anders in staat ben er in op te merken. Door ondervinding was ik wijzer geworden, en mijn besluit stond vast, om nooit meer een aanvang te maken met den druk van een historisch werk vóór dat ik den samenhang der deelen, ook in hunne bijzonderheden, goed had doorzien. Kan het verwonderen, dat ik gedraald heb met het drukken van een fragment van een zoo groot, zoo innig samenhangend geheel als onze Geschiedenis? Daarbij komt in de tweede plaats nog dit, dat ik gaandeweg hooger eischen doe aan den vorm van een werk, dat niet bestemd is om te onderzoeken en te polemiseren, maar om te verhalen en uit een te zetten, niet voor geleerden, maar voor de beschaafde natie. En ik wil niet ontkennen, dat dit mij dikwerf huiverig heeft gemaakt om mijn voornemen ten uitvoer te brengen.

Men heeft onze historie vergeleken bij een ongezadeld paard, en aangemerkt, dat de ongeoefende berijder daarop kunsten vertoont, die den weinigen kenners tot een vermakelijk tijdverdrijf kunnen strekken, maar hemzelf alleen spot en schande op den hals moeten halen, zoo hij er dien hals zelf niet bij breekt.

Daar is wel iets van aan, al kan men ook de vraag niet onderdrukken, of de vergelijking bij een zoo ernstig onderwerp wel gepast is.

Omtrent hem die dat paard alleen inter parietes heeft bereden, die zijne historische beschouwingen alleen in gehoorzalen, en niet voor het groote publiek voordroeg, omtrent

hem kan kwaadwilligheid van vijanden, die voor niets terug deinzen, of ligtzinnigheid van quasi-vrienden, die eens vriends naam en toekomst om eene aardigheid prijs geven, zoo licht het vermoeden opwekken, dat zijne rijkunst veel te wenschen overlaat, dat hij althans voor pikeur niet deugt.

Nu weet ik wel, dat ik geene vijanden heb, vooral niet dezulken die mij beliegen en belasteren; en ik kan ook niet aannemen dat ik met vrienden zou gezegend zijn, die zoo... ik zal maar zeggen zonderling met mij omspringen; maar ik acht het toch in het belang van mijne akademische lessen en om enkele andere redenen noodzakelijk, mij niet aan zoodanig vermoeden bloot te stellen.

Daarom meen ik dat thans de tijd is gekomen om het tot rijpheid gebrachte plan te verwezenlijken. Twaalf jaren van studie, twaalf jaren van niet zonder voldoening gegeven onderwijs, schijnen mij toe waarborgen van genoegzame voorbereiding op te leveren, en mij voor de beschuldiging van lichtvaardigheid, ten minste a priori, vrij te waren.

En daar nu dit werk al den tijd en al de krachten zal vorderen die mijne ambtsbezigheden mij laten, kunt gij begrijpen, dat er voor de uitgave van taalmonumenten, voor omvangrijke litteraire studie, die zeer veel tijd kost, geene ruimte meer is.

Ik kan dit terrein verlaten met een gerust geweten en niet zonder eenige zelfvoldoening. Het heeft sedert wij het tamelijk braak vonden nog al eenige verandering, en ik durf zeggen verbetering ondergaan. De liefhebberij is in wetenschappelijke studie veranderd; het kinderlijk opvijzelen van berijmde kronijken heeft plaats gemaakt voor waardering van poëzie. Tot die verandering heb ik mede helpen opwekken: de verdere ontginning kan aan andere handen worden overgelaten.

Ik mag, ik kan dit studieveld echter niet verlaten zonder U in het openbaar te danken voor de zedelijke en stoffelijke opwekking, ondersteuning, medewerking en hulp, die ik bij

de beoefening onzer oude letteren van U heb mogen ondervinden; maar vooral niet zonder U te danken voor de oprechtheid *waarmede Gij U altijd mijn vriend betoond hebt.*

Ik heb meer dan hoop dat die vriendschap duurzaam zal zijn. En als ik de bede slaak dat zij ook langdurig moge wezen, dan ontboezem ik mijn hartewensch, dat U nog lang leven en krachten geschonken worden, dat Ge nog lang zijn en blijven moogt een zegen voor onze philologie, een cieraad van de Leidsche Hoogeschool!

Ik blijf onveranderlijk

Uw Vriend:

JONCKBLOET.

GRONINGEN, *Mei* 1859.

BEATRIJS.

Van dichten comt mi cleine bate:
Die liede raden mi dat ict late,
Ende minen sin niet en vertare;
Maer om die doghet van hare,
Die moeder ende maghet es bleven,
Hebbic een scone mieracle opheven,
Die God, sonder twivel, toghede
Marien teren, diene soghede.
Ic wille beghinnen van ere nonnen
Een ghedichte. God moet mi onnen
Dat ict te poente moet gheraken,
Ende een goet ende daer af maken,
Volcomelijc na der waerheide,
Als mi broeder Ghijsbrecht seide,
Een begheven Willemijn:
Hi vant in dien boeken sijn;
Hi was een out ghedaghet man.
Die nonne, daer ic af began,
Was hovesch ende subtijl van seden.
Men vint ne ghene noch heden,
Die haer gelijct, ic wane,
Van seden ende van ghedane.
Dat ic prisede hare lede,
Sonderlinghe haer scoenhede,
Dats een dinc dat niet en dochte;
Ic wille u segghen van wat ambochte
Si plach te wesen langhen tijt

Vs. 11. Dat ic die poente moet wel ger. — 16. die boeke — 19. hovesche — 20. vint ghene

Int cloester, daer si droech abijt:
Costersse was si daer,
Dat seggic u al over waer.
Sine was lat no traghe,
No bi nachte no bi daghe;
Si was snel te haren werke:
Si plach te ludene in die kerke,
Si ghereide tlicht ent ornament,
Ende dede opstaen alt covent.

Dese joffvrouwe en was niet sonder
Der minnen, die groot wonder
Pleecht te werken achter lande.
Bi wilen comter af scande,
Quale, toren, wedermoet:
Bi wilen bliscap ende goet.
Den wisen maect si oec soe ries,
Dat hi moet bliven int verlies,
Eest hem lieft ofte leet.
Si dwingt sulken dat hine weet
Weder spreken ofte swighen,
Daer hi loen af waent ghecrighen.
Meneghen worpt si onder voet,
Die op staet, als haer dinket goet.
Minne maect sulken milde,
Die liever sine ghifte hilde,
En dade hijt bider minnen rade.
Noch vintmen liede soe ghestade,
Wat si hebben, groot oft clene,
Dat hen die minne gheeft ghemene:

Vs. 35. ende o. — 49. Meneghe — 50. dunct — 53. Dade hijt niet bider

Welde, bliscap ende rouwe;
Selke minne hetic ghetrouwe.
In constu niet gheseggen als,
Hoe vele ghelux ende onghevals
Uter minnen beken ronnen.
Hier omme en darfmen niet veronnen
Der nonnen, dat si ne conste ontgaen
Der minnen, diese hilt ghevaen;
Want die duvel altoes begheert
Den mensch te becorne, ende niet en cesseert,
Dach ende nacht, spade ende vroe,
Hine doeter sine macht toe.
Met quader liste, als hi wel conde,
Becordise met vleescheliker sonde,
Die nonne, dat si sterven waende.
Gode bat si ende vermaende
Dat hise troeste dore sine ghenade;
Si sprac: »Ic ben soe verladen
Met starker minnen ende ghewont,
Dat weet hi, dient al es cont,
Dien niet en es verholen,
Dat mi die crancheit sal doen dolen.
Ic moet leiden een ander leven,
Dit abijt moetic begheven."

Nu hort hoeter na verghinc:
Si sende om den jonghelinc,
Daer si toe hadde grote lieve,
Ootmoedelijc met enen brieve,
Dat hi saen te hare quame,
Daer laghe ane sine vrame.

Vs. 63. si niet en conste — 68. Hi doeter — 69. quaden listen — 73. ghenaden — 77. Die

Die bode ghinc daer de jonghelinc was.
Hi nam den brief ende las,
Die hem sende sijn vriendinne.
Hoe was hi blide in sinen sinne!
Hi haeste hem te comen daer.
Sint dat si out waren .XII. jaer
Dwanc die minne dese twee,
Dat si dogheden menech wee.

Hi reet soe hi ierst mochte
Ten cloester, daer hise sochte.
Hi ghinc sitten voer dat vensterkijn,
Ende soude gheerne, mochtet sijn,
Sijn lief spreken ende sien.
Niet langhe en merde si na dien;
Si quam ende wouden vanden
Vor tfensterkijn, dat met yseren banden
Dwers en lanx was bevlochten.
Menech werven si versochten,
Daer hi sat buten ende si binnen,
Bevaen met also starker minnen.
Si saten soe een langhe stonde,
Dat ict ghesegghen niet en conde
Hoe dicke verwandelde hare blye.
»Ay mi," seitsi, »ay mie!
Vercoren lief, mi es soe wee,
Sprect jeghen mi een wort oft twee,
Dat mi therte conforteert:
Ic ben, die troest ane u begheert;
Der minnen strael stect mi int herte,
Dat ic doghe grote smerte:

Vs. 90. Doe was — 91. haestem — 97. voer tfensterkijn — 98. mocht sijn — 101. woudene

In mach nemmermeer verhoghen,
Lief, ghi en hebt mi uut ghetoghen!"

Hi antworde met sinne:
»Ghi wet wel, lieve minne,
Dat wi langhe hebben ghedragen
Minne; al onsen daghen.
Wi en hadden nye soe vele ruste
Dat wi ons eens ondercusten.
Vrouwe Venus, die godinne,
Die dit brachte in onsen sinne,
Moete God onse here verdoemen,
Dat si twee soe scone bloemen
Doet vervaluen ende bederven.
Constic wel ane u verwerven,
Ende ghi dabijt wout neder leggen,
Ende mi een sekeren tijt seggen,
Hoe ic u ute mochte leiden,
Ic woude riden ende ghereiden
Goede cleder, diere van wullen,
Ende die met bonte vullen:
Mantel, roc ende sercoet.
In begheve u te ghere noet;
Met u willic aventuren,
Lief, tsuete metten suren:
Nemt te pande mine trouwe."
— »Vercorne vrient," sprac die joncvrouwe,
»Die willic gherne van u ontfaen,
Ende met u soe verre gaen,

Vs. 118. en hebbet uut — 120. lieve vriendinne (*doch verg.* 978.) — 123. rusten — 132. enen — 136. met bonten doen vullen — 139. willic mi av. — 140. Lief leet tsuete — 141. mijn

Dat niemen wete in dit covent
Werwaert dat wi sijn bewent.
Van tavont over .VIII. nachte
Comt ende nemt mijns wachte
Daer buten inden vergier,
Onder enen eglentier:
Wacht daer mijns, ic come uut
Ende wille wesen uwe bruut,
Te varene daer ghi begheert;
En si dat mi siecheit deert,
Ocht sake die mi si te swaer,
Ic come sekerlike daer,
Ende ic begheert van u sere
Dat ghi daer comt, lieve jonchere."

Dit gheloefde elc anderen.
Hi nam orlof ende ghinc wanderen
Daer sijn rosside ghesadelt stoet.
Hi satter op metter spoet,
Ende reet wech sinen telt
Ter stat wert, over een velt.
Sijns lieves hi niet en vergat:
Sanders daghes in die stat
Hi cochte blau ende scaerlaken,
Daer hi af dede maken
Mantele ende caproen goet,
Ende roc ende sorcoet,
Elc na rechte ghevoedert wel.
Niemen sach beter vel
Onder vrouwen clederen draghen;

Vs. 145. niemen en sal weten — 153. varen — 155. saken die mi sijn — 166. daghes ghinc hi in — 169. caproen groet — 171. Ende na recht — 172. en sach — 173. cledere

Si prijsdent alle diet saghen.
Messe, gordele ende almoniere
Cochti haer goet ende diere;
Huven, vingherline van goude,
Ende chierheit menechfoude.
Om al die chierheit dede hi proeven,
Die eneger bruut soude behoeven.
Met hem nam hi .v^{c}. pont,
Ende voer in ere avonstont
Heymelike buter stede.
Al dat scoenheide voerdi mede
Wel ghetorst op sijn paert,
Ende voer alsoe ten cloestere waert,
Daer si seide, inden vergier,
Onder enen eglentier.
Hi ghinc sitten neder in dat cruut
Tote sijn lief soude comen uut.

Van hem latic nu die tale,
Ende segghe u vander scoender smale.
Vore middernacht lude si mettinen.
Die minne dede haer grote pine.
Als mettinen waren ghesongen
Beide van ouden ende van jongen,
Die daer waren int covent,
Ende si weder waren ghewent
Opten dormter al ghemene,
Bleef si inden coer allene,
Ende si sprac haer ghebede,
Alsi te voren dicke dede.
Si cnielde vorden outaer

Vs. 183. buten der — 189. int — 193. mettine — 195. mettenen

Ende sprac met groten vaer:
»Maria, moeder, soete name,
Nu en mach mine lichame
Niet langher in dabijt gheduren.
Ghi kint wel in allen uren
Smenschen herte ende sijn wesen:
Ic hebbe ghevast ende ghelesen,
Ende ghenomen discipline,
Hets al om niet dat ic pine;
Minne worpt mi onder voet,
Dat ic der werelt dienen moet.
Alsoe waerlike als ghi, here lieve,
Wort ghehanghen tusschen .ij. dieven,
Ende aent cruce wort gherecket,
Ende ghi Lazaruse verwecket,
Daer hi lach inden grave doet,
Soe moetti kinnen minen noet,
Ende mine mesdaet mi vergheven;
Ic moet in swaren sonden sneven!"

Na desen ghinc si uten core
Tenen beelde, daer si vore
Cnielde, ende sprac hare ghebede,
Daer Maria stont ter stede.
Si riep: »Maria," onversaghet,
»Ic hebbe u nacht ende dach gecl'aghet
Ontfermelike mijn vernoy,
Ende mi nes niet te bat een hoy!
Ic werde mijns sins te male quijt
Blivic langher in dit abijt."
Die covel toech si ute al daer

Vs. 206. minen — 216. dieve — 228. nach — 230. mi en es

Ende leidse op onser vrouwen outaer.
Doe dede si ute hare scoen.
Nu hort watsi sal doen.
Die slotele vander sacristien
Hinc si vor dat beelde Marien;
Ende ic segt u over waer,
Waer omme dat sise hinc al daer:
Ofmense te priemtide sochte,
Dat mense best daer vinden mochte.
Hets wel recht in alder tijt,
Wie vore Marien beelde lijt,
Dat hi sijn oghen derwaert sla,
Ende segge *ave* eer hi ga,
Ave Maria; daer omne si ghedinct
Waer omne si daer die slotel hinc.

Nu ghinc si dorden noet
Met enen pels al bloet,
Daer si een dore wiste,
Die si ontsloet met liste,
Ende ghincker heymelijc uut,
Stillekine sonder gheluut.
Inden vergier quam si met vare.
Die jongelinc wart haers gheware;
Hi seide: »Lief, en verveert u niet,
Hets u vrient, dat ghi hier siet."
Doe si beide te samen quamen
Si begonste hare scamen,
Om dat si in enen pels stoet
Bloetshoeft ende barvoet.
Doe seidi: »Wel scone lichame,

Vs. 235. Doen — 248. si die sl. daer — 249. si danen dorden — 256. wert — 260. te scamen — 263. Doen

U soe waren bat bequame
Scone ghewade ende goede cleder.
Hebter mi om niet te leder,
Ic salse u gheven sciere."
Doe gincsi onder den eglentiere,
Ende alles dies si behoeft
Des gaf hi hare ghenoech.
Hi gaf haer cleder twee paer:
Blau waest, dat si aen dede daer,
Wel ghescepen int ghevoech.
Vriendelike hi op haer loech,
Hi seide: »Lief, dit hemelblau
Staet u bat dan dede dat grau."
Twee cousen toech si ane,
Ende twee scoen cordewane,
Die hare vele bat stonden
Dan scoen die waren ghebonden.
Hoetcleder van witter siden
Gaf hi hare te dien tiden,
Die si op haer hoeft hinc.
Doe cussese die jonghelinc
Vriendelike aen haren mont.
Hem dochte, daer si voer hem stont,
Dat die dach verclaerde.
Haestelic ghinc hi tsinen paerde.
Hi settese vor hem int ghereide.
Dus voren si henen beide
Soe verre, dat began te daghen,
Dat si hen nyemen volghen saghen.
Doet began te lichtene int oest
Si seide: »God, alder werelt troest,

Vs. 265. ghewaden — 268. Doen ghinghen si — 284. Doen — 288 Haestelike — 292. v. en saghen — 293. Doen begant

Nu moeti ons bewaren,
Ic sie den dach verclaren!
Waric met u niet comen uut,
Ic soude prime hebben gheluut,
Als ic wilen was ghewone
Inden cloestere van religione.
Ic duchte mi die vaert sal rouwen;
Die werelt hout soe cleine trouwe,
Al hebbic mi ghekeert daer an;
Si slacht den losen coman,
Die vingherline van formine
Vercoept voer guldine.”

»Ay, wat segdi, suverlike,
Ocht ic u emmermeer beswike,
Soe moete mi God scinden!
Waer dat wi ons bewinden,
In scede van u te ghere noet,
Ons en scede die bitter doet.
Hoe mach u aen mi twien?
Ghi en hebt aen mi versien
Dat ic fel was ofte loes.
Sint dat ic u ierst vercoes
En haddic niet in minen sinne
Ghedaen een keyserinne;
Op dat ic haers werdech ware,
Lief, en liete u niet om hare,
Des moghedi seker wesen.
Ic vore met ons ute ghelesen
.V^c^. pont wit selverijn,
Daer seldi, lief, vrouwe af sijn.

Vs. 300. cloester — 301. ducht — 314. mi niet vers. — 315. ic u fel

Al varen wi in vremde lande,
Wine derven verteren ghene pande
Binnen desen seven jaren."
Dus quamen si den 'telt ghevaren
Smorgens aen een foreest,
Daer die voghele hadden feest.
Si maecten soe groet ghescal,
Datment hoerde over al:
Elc sanc na der naturen sine.
Daer stonden scone bloemkine
Op dat groene velt ontploken;
Die scone waren, ende suete roken.
Die locht was claer ende scone.
Daer stonden vele rechte bome,
Die ghelovert waren rike.
Die jonghelinc sach op die suverlike,
Daer hi ghestade minne toe droech;
Hi seide: »Lief, waert u ghevoech,
Wi souden beten ende bloemen lesen:
Het dinct mi hier scone wesen;
Laet ons spelen der minnen spel."
— »Wat segdi," sprac si, »dorper fel,
Soudic beten op dat velt,
Ghelijc enen wive die wint ghelt
Dorperlijc met haren lichame,
Seker soe haddic cleine scame!
Dit en ware u niet ghesciet
Waerdi van dorpers aerde niet.
Ic mach mi bedinken onsochte.
Godsat hebdi diet sochte!
Swighet meer deser tale,

Vs. 344. dunct — 347. op tfelt — 355. talen

Ende hort die voghele inden dale,
Hoe si singhen ende hem vervroyen,
Die tijt sal u te min vernoyen.
Alsic bi u ben al naect
Op een bedde wel ghemaect,
Soe doet al dat u ghenoecht,
Ende dat uwer herten voeght;
Ic hebs in mine herte toren
Dat ghijt mi heden leit te voren."

Hi seide: »Lief, en belghet u niet,
Het dede Venus, diet mi riet.
God gheve mi scande ende plaghe,
Ochtics u emmermeer ghewaghe."
Si seide: »Ic vergheeft u dan:
Ghi sijt mijn troest vor alle man,
Die leven onder den trone.
Al levede Absolon die scone,
Ende ic des wel seker ware,
Met hem te levene .M. jare
In weelde en in ruste,
In liets mi niet ghecusten;
Lief, ic hebbe u soe vercoren,
Men mocht mi dat niet legghen vore,
Dat ic uwes soude vergheten;
Waric in hemelrike gheseten,
Ende ghi hier in ertrike,
Ic quame tot u sekerlike.
Ay God, latet onghewroken
Dat ic dullijc hebbe ghesproken!
Der minster vroude in hemelrike

Vs. 356. dalen — 363. mijn — 368. Ochtic — 375. ruste — 385. Die minste bliscap in h.

En es hier ghene vroude ghelike;
Daer es die minste soe volmaect,
Datter zielen niet en smaect
Dan Gode te minnen sonder inde;
Al erdsche dinc es ellinde,
Si en doeghet niet een haer
Jeghen die minste die es daer.
Diere om pinen die sijn vroet:
Al eest dat ic dolen moet
Ende mi te groten sonden keren
Dore u, lieve scone jonchere."

Dus hadsi tale ende wedertale.
Si reden berch ende dale.
In can u niet ghesegghen wel
Wat tusschen hen tween ghevel.
Si voren alsoe verre vort,
Tes si quamen an ene port,
Die scone stont in enen dale.
Daer soe bequaemt hem wale:
Si bleven daer der jare seven,
Ende waren in verweenden leven
Met ghenuechten van lichamen,
Ende wonnen .ij. kinder tsamen.
Daer na den seven jaren,
Alse die penninghe verteert waren,
Moesten si teren vanden panden,
Die si brachten uten lande.
Cleder, scoenheit ende paerde
Vercochten si te halver waerde,

Vs. 386. ghere vrouden — 397. hadden si — 401. verre *ontbr.* — 402. in een — 405. Dat siere bleven der jaren seven — 411. pande

Ende brochtent al over saen.
Doe en wisten si wat bestaen;
Si en conste ghenen roc spinnen,
Daer si iet met mochte winnen.
Die tijt wart inden lande diere
Van spisen, wine ende biere,
Ende van al datmen eten mochte.
Dies hem wart te moede onsochte:
Si waren hen liever vele doet,
Dan si hadden ghebeden broet.
Die aermoede maecte een ghesceet
Tusschen hen beiden, al waest hen leet.
Aen den man ghebrac dierste trouwe;
Hi lietse daer in groten rouwe,
Ende voer te sinen lande weder.
Si en sachen nye met oghen seder.
Daer bleven met hare ghinder
Twee uter maten scone kinder.

Si sprac: »Hets mi comen toe,
Dat ic duchte spade ende vroe.
Ic ben in vele doghens bleven:
Die ghene heeft mi begheven,
Daer ic mi in trouwen toe verliet.
Maria, vrouwe, oft ghi ghebiet,
Bidt vore mi ende mine jonghere,
Dat wi niet en sterven van honghere.
Wat salic doen elendech wijf?
Ic moet beide siele ende lijf
Bevlecken met sondeghen daden.

Vs. 416. Doen — 418. iet *ontbr.* — 419. wert — 420. van w. ende van b. — 422. wart — 430. met oghen nye — 433. comen soe — 437. in *ontbr.* — 439. mine .ij. j.

Maria, vrouwe, staet mi in staden!
Al constic enen roc spinnen
Ic en mochter niet met winnen
In tween weken een broet;
Ic moet gaen dorden noet
Winnen butef stat op trelt
Met minen lichame ghelt,
Daer ic met mach copen spise.
Ic en mach in ghere wise
Mine kinder niet begheven."
Dus ghinc si in een sondech leven;
Want men seit ons over waer,
Dat si langhe seven jaer
Ghemene wijf ter werelt ghinc,
Ende meneghe sonde ontfinc,
Dat haer was wel onbequame,
Die si dede metten lichame,
Daer si cleine gheneuchte hadde in,
Al dede sijt om een cranc ghewin,
Daer si haer kinder met onthelt.
Wat holpt al vertelt,
Die scamelike sonden swaer,
Daer si in was .xiiii. jaer?
Maer emmer en lietsi achter niet,
Hadsi rouwe oft verdriet,
Sine las alle daghe met trouwen
Die seven ghetiden van onser vrouwen;
Die las si haer te love ende teren,
Dat sise moeste bekeren
Uten sondeliken daden,

---

446. In m. — 449. Buten der st. opt — 450. Ende winnen met — 452. In m. — 453. Mijn — 456. seve — 465. sonden ende die s. — 471. loven

Daer si was met beladen
Bi ghetale .XIIII. jaer.
Dat segghic u over waer,
Si waser seven metten màn,
Die .ij. kindere an hare wan,
Diese liet in ellinde,
Daer si doghede groet meswinde.
Dierste jaer hebdi gehort,
Verstaet hoe si levede vort.

Als die .xiiij. jaer waren ghedaen
Sinde haer God int herte saen
Berouwenesse alsoe groet,
Dat si met enen swerde al bloet
Liever liete haer hoet af slaen
Dan si meer sonden hadde ghedaen
Met haren lichame, alsi plach.
Si weende nacht ende dach,
Dat haer oghen selden drogheden;
Si seide: »Maria, die Gode soghede,
Fonteyne boven alle wiven,
Laet mi inder noet niet bliven!
Vrouwe, ic neme u torconden,
Dat mi rouwen mine sonden,
Ende sijn mi herde leet:
Derre es soe vele, dat ic en weet
Waer icse dede ocht met wien!
Ay lacen, wat sal mijns ghescien?
Ic mag wel jeghen dordeel sorgen
(Doghen Gods sien int verborgen)
Daer alle sonden selen bliken

Vs.. 477. was seven j. — 481. Dierste .VII. jaer — 493. l. allen? — 498. Der (*doch verg.* 598) — 502. Gods sijn mi v.

Beide van armen ende van riken,
Ende alle mesdaet sijn ghewroken,
Daer en si vore biechte af ghesproken
Ende penitencie ghedaen;
Dat wetic wel, sonder waen,
Des benic in groten vare.
Al droghic alle daghe een hare
Ende croeper met van lande te lande
Over voete ende over hande,
Wullen, barvoet, sonder scoen,
Nochtan en constic niet ghedoen
Dat ic van sonden worde vri,
Maria, vrouwe, ghi en troest mi!
Fonteine boven alle doghet,
Ghi hebt den meneghen verhoghet,
Alse wel Theophuluse sceen;
Hi was der quaetster sonderen een,
Ende had den duvel op ghegeven
Beide ziele ende leven,
Ende was worden sijn man;
Vrouwe, ghi verloessetеn nochtan.
Al benic een besondech wijf,
Ende een onghetroest keytijf,
In wat leven ic noyt was,
Vrouwe, gedinct dat ic las
Tuwer eren een ghebede!
Toent aen mi oetmoedechede,
Ic ben ene die es bedroevet
Ende uwer hulpen wel behoevet,
Dies maghic mi verbouden.
En bleef hem nye onvergouden
Die u gruete, maget vrie,

Vs. 505. m. sal sijn — 521. haddem den d. — 530. mi u. o.

Alle daghe met ere Ave Marie.
Die u ghebet gherne lesen
Si moghen wel seker wesen
Dat hem daer af sal comen vrame;
Vrouwe, hets u soe wel bequame.
Uut vercorne Gods bruut,
U sone sinde u een saluut
Te Nasaret, daer hi u sochte,
Die u ene boetscap brochte,
Die nye van bode was ghehort;
Daer omme sijn u die selve wort
Soe bequame, sonder wanc,
Dat ghijs wet elken danc,
Die u gheerne daer mede quet;
Al waer hi in sonden belet,
Ghi souten te ghenaden bringhen,
Ende vor uwen sone verdinghen."
Dese bedinghe ende dese claghe
Dreef die sondersse alle daghe.
Si nam een kint in elke hant
Ende ghincker met dor dat lant
In armoede, van stede te stede,
Ende levede bider beden.
Soe langhe dolede si achter lant,
Dat si den cloester weder vant,
Daer si hadde gheweest nonne;
Ende quam daer savons na der sonne
In ere weduwen huus, spade:
Daer bat si herberghe dor ghenade,
Dat si daer snachts mochte bliven.
»Ic mocht u qualijc verdriven,"

Vs. 556. doer tlant — 557. te steden — 559. dlant — 564. Daer si bat

Sprac die vrouwe, »met uwen kinderkinen;
Mi dunct dat si moede scinen.
Rust u, ende sit neder,
Ic sal u deilen weder
Dat mi verleent onse here,
Doer siere liever moeder ere."
Dus bleef si met haren kinden,
Ende soude gheerne ondervinden
Hoet inden cloester stoet.
— «Segt mi," seitsi, »vrouwe goet,
Es dit covint van joffrouwen?"
— »Jaet," seitsi, »bi miere trouwen,
Dat verweent es ende rike.
Men weet niewer sijns ghelike:
Die nonnen diere abijt in draghen,
In hoerde nye ghewaghen
Van hen negheen gherochte,
Dies si blame hebben mochten."

Die daer bi haren kinderen sat
Si seide: »Waerbi segdi dat?
Ic hoerde binnen deser weken
Soe vele van ere nonnen spreken:
Alsic verstoet in minen sinne
Soe was si hier costerinne.
Diet mi seide hine loech niet:
Hets binnen .xiiij. jaren ghesciet,
Dat si uten cloester streec,
Men wiste noyt waer si weec,
Oft in wat lande si inde nam."
Doe wert die weduwe gram

Vs. 567. Sprac die weduwe — 575. stoede — 575. goede — 583. hen gheen gherochten — 596. Doen

Ende seide: »Ghi dunct mi reven:
Derre talen seldi begheven
Te segghene vander costerinnen,
Oft ghi en blijft hier niet binnen.
Si heeft hier costersse ghesijn
.Xiiij. jaer den termijn,
Dat men haers noyt ghemessen conde
In al den tiden ene stonde,
Hen si dat si waer onghesont.
Hi ware erger dan een hont,
Diere af seide el dan goet;
Si draghet soe reynen moet
Die eneghe nonne draghen mochte.
Die alle die cloesters dore sochte,
Die staen tusschen Elve ende Geronde,
Ic wane men niet vinden conde
Neghene die gheesteliker leeft."

Die alsoe langhe hadde ghesneeft,
Dese tale dochte haer wesen wonder,
Ende seide: »Vrouwe, maect mi conder
Hoe hiet haer moeder ende vader?"
Doe noemesise beide gader.
Doe wiste si wel dat si haer meende.
Ay God, hoe si snachs weende
Heymelike vor haer bedde!
Si seide: »In hebbe ander wedde
Dan van herten groot berouwe;
Sijt in mijn hulpe, Maria, vrouwe,
Mine sonden sijn mi soe leet,
Saghic enen oven heet,

Vs. 604. ene metten stonde — 611. ende der G. — 612. en conde — 619. Doen — 622. Ic en — 625. Mijn s. — 626. hoven

Die in so groten gloyen stonde,
Dat die vlamme ghinghe uten monde,
Ic croper in met groten vlite,
Mochtic miere sonden werden quite.
Here, ghi hebt wanhope verwaten,
Daer op willic mi verlaten.
Ic ben, die altoes ghenade hoept,
Al eest dat mi anxt noept,
Ende mi bringt in groten vare.
En was nye soe grote sondare,
Sint ghi op ertrike quaemt
Ende menschelike vorme naemt,
Ende ghi aen den cruce wout sterven,
Sone lietine niet bederven;
Die met berouwenesse socht gnade
Hi vantse wel, al quam hi spade,
Alst wel openbaer scheen
Den enen sondare vanden tween,
Die tuwer rechter siden hinc.
Dats ons een troestelijc dinc,
Dat ghine ontfinct onbescouden.
Goet berou mach als ghewouden;
Dat maghic merken wel an desen.
Ghi seit: »Vrient, du salt wesen
Met mi heden in mijn rike,
Dat segghic di ghewaerlike.”
Noch, here, waest openbare,
Dat Gisemast, die mordenare,
Ten lesten om ghenade bat:
Hine gaf u weder gout no scat,

Vs. 627. so *ontbr.* — 629. groten *ontbr.* — 630. mier — 636. groten — 637. Sint dat ghi — 640. lieti den sondare niet — 642. wel *ontbr.* — 647. ontfinc — 649. wel *ontbr.* — 652. u

Dan hem berouden sine sonden.
U ontfermecheit en es niet te gronden
Niet meer dan men die zee mach
Uut sceppen op enen dach
Ende droghen al toten gronde.
Dus was nye soe grote sonde,
Here, u ghenaden en gaen boven:
Hoe soudic dan sijn verscoven
Van uwer ontfermecheit,
Ocht mi mijn sonden sijn soe leit?"

Daer si lach in dit ghebede
Quam een vaec in al haer lede,
Ende si wart in slape sochte.
In enen vysioen haer dochte
Hoe een stemme aen hare riep
Daer si lach ende sliep:
»Mensche, du heves soe langhe gecarmt
Dat Maria dijns ontfarmt;
Want si heeft di verbeden.
Ganc inden cloester met haestecheden:
Du vints die doren open wide,
Daer du uut ginges ten selven tide
Met dinen lieve, den jonghelinc,
Die di inder noet ave ghinc.
Al dijn abijt vinstu weder
Ligghen opten outaer neder:
Wile, covele ende scoen
Moeghedi coenlijc ane doen,

Vs. 659. die zee *ontbr.* — 660. Die zee uut sc. — 663. Vrouwe u gh. — 669. wert — 671. haer — 675. heeft u — 676. Gaet (*doch verg.* 727) — 677. Ghi vint — 678. Daer ghi — 679. uwen — 680. Die u — — afgh.

Des danc hoeghelike Marien.
Die slotele vander sacristien,
Die du vor tbeelde hincs
Snachs, doe du ute ghincs,
Die heeft si soe doen bewaren,
Datmen binnen .XIIII. jaren
Dijns nye en ghemiste,
Soe dat yemen daer af wiste.
Maria es soe wel dijn vrient,
Si heeft altoes vor di ghedient
Min no meer na dijn ghelike,
Dat heeft de vrouwe van hemelrike,
Sonderse, dor di ghedaen.
Si heet di inden cloester gaen;
Du en vints nyeman op dijn bedde.
Hets van Gode dat ic di quedde.

Na desen en waest niet lanc
Dat si uut haren slape ontspranc;
Si seide: » God, gheweldech here,
En ghehinct den duvel nemmermere
Dat hi mi bringhe in mere verdriet
Dan mi nu es ghesciet.
Ochtic nu inden cloester ghinghe,
Ende men mi over dieveghe vinghe,
Soe waric noch meer ghescent
Dan doe ic ierst rumede tcovent.
Ic mane u, God die goede,
Dor uwen pretiosen bloede,
Dat uut uwer siden liep,

Vs. 685. danct — 687. Die ghi — — hinct — 688. doen ghi uut ghinct — 691. Uwes n. — 683. u vr. — 694. voer u — 697. doer u — 698. h. u — 699. Ghi en vint n. op u b. — 700. ic u — 703. gheweldechere — 710. doen ic ierst rumde covent —

Ocht die stemme die aen mi riep
Hier es comen te minen baten,
Dat sijs niet en moete laten,
Si en come anderwerf tot hare,
Ende derde werve openbare,
Soe dat ic mach, sonder waen,
Weder in minen cloester gaen.
Ic wilre omme benedien
Ende loven altoes Marien."

Sanders nachs, moghedi horen,
Quam haer ene stemme te voren,
Die op haer riep ende seide:
» Mensche, du maecs te langhe beide,
Ganc weder in dijn cloester,
God sal sijn dijn troester.
Doe dat di Maria ontbiet:
Ic ben haer bode, en twivels niet."
Nu heefsise anderwerf vernomen
Die stemme tote hare comen,
Ende hietse inden cloester gaen;
Nochtan en dorst sijs niet bestaen.
Der derder nacht verbeyt si noch
Ende seide: » Eest elfs ghedroch,
Dat mi comt te voren,
Soe moete cortelike scoren
Des duvels ghewelt ende sine cracht.
Ende ocht hire comt te nacht,
Here, soe maecten soe confuus,
Dat hi vare uten huus,

Vs. 718. werven — 721. om — 723. — snachs — 724. eeu — 727. in dinen — 728. wesen dijn — 729. Doet dat M. n ontb. — 732. haer — 738. Soe maghic c.

Dat hi mi niet en moete scaden.
Maria, nu staet mi in staden,
Die ene stemme ane mi sint,
Ende hiet mi gaen int covint;
Ic mane u, vrouwe, bi uwen kinde,
Dat ghise mi derdewerf wilt sinden."

Doe waecte si den derden nacht:
Een stemme quam van Gods cracht
Met enen over groten lechte,
Ende seide: »Hets bi onrechte
Dattu niene does dat ic di hiet;
Want di Maria bi mi ontbiet.
Du moghes beiden al te lanc;
Ganc int cloester sonder wanc,
Du vints die doren wide ontdaen;
Daer du wils moochstu gaen,
Dijn abijt vinstu weder
Ligghende opten outaer neder."
Als die stemme dit hadde gheseit
Mochte die sondersse, die daer leit,
Die claerheit metten oghen sien.
Si seide: »Nu en darf mi niet twien,
Dese stemme comt van Gode,
Ende es der maghet Marien bode,
Dat wetic nu sonder hone;
Si comt met lichte soe scone.
Nu en willic des niet laten:
Ic wille mi inden cloester maken;

Vs. 748. derdewerven — 749. Doen — 753. Dat ghi niet en doet dat ic u hiet — 754. Want u — 755. Ghi moecht b. te lanc — 756. Gaet inden — 757. Ghi vint d. d. op ende w. o. — 758. ghi wilt moghedi gaen — 759. U abijt vindi weder — 762. En mochte — 763. oghen wel sien — 769. willics n.

Ic salt oec doen, in goeder trouwen,
Opten troest van onser vrouwen,
Ende wille mijn kinder beide gader
Bevelen Gode onsen vader:
Hi salse wel bewaren."
Doe toech si ute al sonder sparen
Haer cleder, daer sise met decte
Liselike, dat sise niet en wecte.
Si cussese beide aen haren mont;
Si seide: »Kinder, blijft ghesont:
Op den troest van onser vrouwen
Latic u hier in goeder trouwen;
En hadde si mi niet verbeden,
Ic en hadde u niet begheven
Om al tgoet dat Rome heeft binnen."

Hoert wes si sal beghinnen.
Nu gaet si met groten weene
Ten cloester waert moeder eene.
Doe si quam inden vergiere,
Vant si die dore ontsloten sciere.
Si ghincker in sonder wanc:
»Maria, vrouwe, hebbes danc,
Ic ben comen binnen mure,
God gheve mi goede aventure."
Waer si quam vant si die dore
Al wide open jeghen hore:
In die kerke si doe trac.
Heymelike si doe sprac:
»Here, ic bidde u met vlite,

Vs. 776. Doen. — 778. Heymelike — 783. Ende hadde mi Maria niet v. — 789. Doen — 792. vrouwe *ontbr.* — 799. God here

Hulpt mi weder in minen abite,
Dat ic over .xiiii. jaer
Liet ligghen op onser vrouwen outaer,
Snachs doen ic danen sciet!"
Dit en es gheloghen niet,
Ic segt u sonder ghile,
Scoen, covele ende wile
Vant si ter selver stede weder,
Daer sijt hadde gheleit neder.
Si traect an haestelike
Ende seide: » God van hemelrike,
Ende Maria, maghet fijn,
Ghebenedijt moetti sijn;
Ghi sijt alre doghet bloeme!
In uwen reinen magedoeme
Droeghedi kint sonder wee,
Dat here sal bliven emmermee.
Ghi sijt een uut vercoren werde;
U kint maecte hemel ende erde.
Dese ghewelt comt u van Gode,
Ende staet altoes tuwen ghebode.
Den here, die es onse behoeder,
Moghedi ghebieden alse moeder,
Ende hi u heten lieve dochter:
Hier omme levic vele te sochter.
Wie aen u soect ghenade
Hi vintse, al comt hi spade.
U hulpe die es alte groet;
Al hebbic vernoy ende noet,
Hets bi u gewandelt soe,
Dat ic nu mach wesen vroe;

Vs. 806. Scone — 814. reine — 815. een kint — 821. es *ontbr.* — ons broeder — 822. als

Met rechte maghic u benedien."
Die slotele vander sacristien
Sach si hanghen, in ware dinc,
Vor Marien, daer sise hinc.
Die slotele hinc si aen hare
Ende ghinc ten core, daer si clare
Lampten sach berren in allen hoeken.
Daer na ghinc si ten boeken
Ende leide elc op sine stede,
Alsi dicke te voren dede;
Ende si bat der maghet Marien
Dat sise van evele moeste vrien
Ende haer kinder, die si liet
Ter weduwen huus in swaer verdriet.
Bin dien was die nacht tegaen,
Dat dorloy begonste slaen,
Daermen middernacht bi kinde.
Si nam dat clocseel biden inde
Ende luude metten so wel te tide,
Dat sijt hoerden in allen siden.
Die boven opten dormter laghen
Die quamen alle sonder traghen
Vanden dormter ghemene.
Sine wisten hier af groot no clene.
Si bleef inden cloester haren tijt
Sonder lachter ende verwijt;
Maria hadde ghedient voer hare
Ghelijc oft sijt selve ware.
Dus was die sonderse bekeert
Maria te love, die men eert,
Der maghet van hemelrike,

Vs. 845. Binnen dien — 846. te sl. — 848. dat *ontbr.* — 849. tiden — 852. Die quam

Die altoes ghetrouwelike
Haren vrient staet in staden
Alsi in node sijn verladen.

Dese joffrouwe, daer ic af las,
Es nonne alsi te voren was.
Nu en willic vergheten niet
Haer tweer kindere, die si liet
Ter weduwen huus in groter noet.
Si en hadden ghelt noch broet:
Ic en can u niet vermonden,
Doe si haer moeder niet en vonden,
Wat groter rouwe datsi dreven.
Die weduwe ghincker sitten neven;
Si hadder op ontfermenisse.
Si seide: »Ic wille toter abdisse
Gaen met desen .ij. kinden,
God sal hare int herte sinden
Dat si hen goet sal doen."
Si deden ane cleder ende scoen,
Si ghincker met int covent.
Si seide: »Vrouwe, nu bekent
Den noet van desen tween wesen:
Die moeder hevetse met vresen
Te nacht in mijn huus gelaten
Ende es ghegaen hare straten,
Ic en weet west noch oest;
Dus sijn die kinder onghetroest.
Ic hulpe hen gheerne wistic hoe."
Die abdisse spracker toe:
»Houtse wel, ic saelt u lonen,

Vs. 868. twee — 871. In can u niet vergronden (*doch verg.* 916) — 872. Doen — 881. in cov. — 884. heeftse

Dat ghijs u niet en selt becronen
Na dat si u sijn ghelaten.
Meń gheve hen der caritaten
Elcs daghes omme Gode.
Sint hier daghelijcs enen bode,
Die hen drincken hale ende eten.
Gheberst hen yet, laet mi weten."
Die weduwe was harde vroe
Dat haer comen was alsoe.
Si nam die kinderkijn met hare
Ende hadder toe goede ware.
Die moeder, diese hadde ghesoghet,
Ende pine daer om ghedoghet,
Haer was wel te moede
Doe sise wiste in goeder hoede,
Hare kinder, die si begaf
In groeter noet ende ghinc af.
Sine hadde vaer no hinder
Vortmeer om hare kinder.
Si leide vort een heylech leven;
Menech suchten ende beven
Hadsi nacht ende dach;
Want haer die rouwe int herte lach
Van haren quaden sonden,
Die si niet en dorste vermonden
Ghenen mensche, no ontdecken,
No in dichten oec vertrecken.

Hier na quam op enen dach
Een abt, diese te visenteerne plach
Eenwerf binnen den jare,

Vs. 895. om — 899. harde *ontbr.* — 901. kinder — 906. Doen — 907. Haer — 921. Eenwerven

Om te vernemene oft daer ware
Enech lachterlike gherochte,
Daersi blame af hebben mochten.
Sdaghes als hire comen was
Lach die sonderse ende las
Inden coer haer ghebet,
In groter twivelingen met.
Die duvel becorese metter scame
Dat si haer sondelike blame
Vore den abt niet en soude bringhen.
Alsi lach inder bedinghen
Sach si hoe dat neven haer leet
Een jonghelinc met witten ghecleet;
Hi droech in sinen arm al bloet
Een kint, dat dochte haer wesen doet.
Die jonghelinc warp op ende neder
Enen appel ende vinken weder
Vor tkint, ende maecte spel.
Dit versach die nonne wel,
Daer si in haer ghebede lach;
Si seide: »Vrient, oft wesen mach
Ende of ghi comen sijt van Gode,
Soe manic u bi sinen geboden
Dat ghi mi segt ende niet en heelt
Waerom ghi voer dat kint speelt
Metten sconen appel roet,
Ende het leit in uwen arm doet:
U spel en helpt hem niet een haer."
— »Seker, nonne, ghi segt waer:
En weet niet van minen spele,
Weder luttel nochte vele:

Vs. 922. vernemen — 924. mochte — 936. wesen *ontbr.* — 944 sine ghebode — 952. no vele

Hets doet, en hoert no en siet.
Al des ghelike en weet God niet
Dat ghi leest ende vast;
Dat en helpt u niet een bast,
Hets al verloren pine
Dat ghi neemt discipline.
Ghi sijt in sonden soe versmoert
Dat God u beden niet en hoert
Boven in sijn rike.
Ic rade u; haestelike
Gaet ten abt uwen vader
Ende verteelt hem algader
U sonden al sonder lieghen.
Laet u den duvel niet bedrieghen.
Die abt sal u absolveren
Vanden sonden die u deren;
Eest dat ghise niet en wilt spreken
God salse swaerlike an u wreken."
Die jonghelinc ghinc ute haer oghen
Hine wilde haer nemmeer vertoghen.
Dat hi seide heeft si verstaen.
Smorghens ghinc si alsoe saen
Ten abt, ende bat dat hi hoerde
Hare biecht van worde te worde.
Die abt was vroet van sinne,
Hi seide: »Dochter, lieve minne,
Des en wil ic laten niet.
Bepeinst u wel ende besiet
Volcomelijc van uwen sonden."
Ende si ghinc ten selven stonden
Den heyleghen abt sitten neven

Vs. 972. nemmer — 976 Haer biechte — 980 besiet *l.* beliet? *Verg.* 1001.

Ende ontdecten al haer leven,
Ende haer vite van beghinne:
Hoe si met ere dulre minne
Becort was soe uter maten,
Dat si moeste ligghen laten
Haer abijt met groten vare
Eens nachts op onser vrouwen outare,
Ende rumede den cloester met enen man,
Die twee kindere aen hare wan.
Al dat haer ye was ghesciet
Dies ne liet si achter niet;
Wat si wiste in haer herte gront
Maecte si den abt al cont.
Doe si ghebiecht hadde algader
Sprac dabt, die heyleghe vader:
»Dochter, ic sal u absolveren
Vanden sonden die u deren,
Die ghi mi nu hebt ghelijt.
Gheloeft ende ghebenedijt
Moet die moeder Gods wesen."
Hi leide haer op thoeft met desen
Die hant, ende gaf haer perdoen.
Hi seide: »Ic sal in een sermoen
U biechte openbare seggen,
Ende dat soe wiselike beleggen,
Dat ghi ende u kinder mede
Nemmermeer te ghere stede
Ghenen lachter en selt ghecrigen;
Het ware onrecht soudement swigen,
Die scone miracle, die ons here
Dede doer siere moeder ere.

Vs. 984. ontdecten hem al — 990. Eens snachts — 997. Doen — 1008. Ende die soe

Ic saelt orconden over al;
Ic hope datter noch bi sal
Menech sondare bekeren
Ende onser liever vrouwen eren."

Hi deet verstaen den covende,
Eer hi thuuswaert weder wende,
Hoe ere nonnen was ghesciet;
Maer sine wisten niet
Wie si was; het bleef verholen.
Die abt voer Gode volen.
Der nonnen kinder nam hi beide
Ende vorese in sijn gheleide.
Grau abijt dedi hen an,
Ende si worden goede man.
Haer moeder hiet Beatrijs.
Loef Gode ende prijs,
Ende Maria, die God soghede,
Ende dese scone miracle toghede.
Si halp haer uut alre noet.
Nu bidden wi alle, cleine ende groet,
Die dese miracle horen lesen,
Dat Maria moete wesen
Ons vorsprake int soete dal,
Daer God die werelt doemen sal!

AMEN.

Vs. 1020. thuus weder — 1028. worden twee goede. — 1031. Gode — 1036. moet.

TOELICHTING.

De gunstige meening die ik in 1841 omtrent de sproke van Beatrijs voedde, en die mij toen tot de uitgave deed besluiten, werd blijkbaar gedeeld door het kleine publiek, dat midden-nederlandsche gedichten leest; want sedert geruimen tijd is het werkje uitverkocht, en de tegenwoordige eigenaar, de heer P. N. VAN KAMPEN, achtte eene nieuwe uitgave wenschelijk.

Dit kon geen bloote herdruk zijn van het werkje zoo als het voor zeventien jaren in het licht verscheen.

De aanteekeningen, die moesten strekken om eene proeve te leveren van den schat van bijzonderheden omtrent het huisselijk leven in de middeneeuwen in onze oude gedichten verspreid, meende ik thans te moeten weglaten. De tijd is voorbij, dat men met zoo onvolledige proeve kan volstaan. Een zelfstandig werk, op vrij wat breeder schaal aangelegd, en waarbij de chronologische ontwikkeling niet uit het oog wordt verloren, moet thans in de plaats treden van enkele aanteekeningen. De bouwstoffen daartoe heb ik verzameld, en met de redaktie is reeds een aanvang gemaakt, zoodat ik hoop eerlang op minder onvolkomen wijze te kunnen meêdeelen wat ik hier weglaat.

Maar ook de tekst mocht niet meer diplomatisch naar het handschrift worden afgedrukt. Met hoeveel zorg dat handschrift ook geschreven is, levert het toch te veel bewijzen, dat de schrijver meer op kalligraphische netheid zag dan op grammatische zuiverheid; en het ware een vergrijp aan de eischen van onzen tijd de blijkbare fouten niet te verbeteren. DE VRIES heeft in zijne *Mnl. Taalzuivering* reeds eenige zinstorende misstellingen aangewezen (bl. 150—151). De verbeteringen door hem op vs. 68, 77, 368, 437 en 614 voorgesteld heb ik overgenomen. Ook de verandering van de woorden *die ons broeder*, vs. 821, in: *die es onse behoeder*, acht ik aannemelijk, verg. *St. Amand*, I, 2597); maar de lezing: *die es onse broeder* is te verdedigen met *Claus v. d. Bibl.* C. 10, vs. 13. In allen gevalle is het ww. *es* in te vullen. Omtrent de laatste plaats denk ik met DE VRIES niet eenstemmig. Hij zegt: »Vs. 961 en 962 zijn blijkbaar te kort, het laatste is zelfs onjuist. Ik denk dat er een paar woorden zijn uitgevallen, en stel voor te lezen:

Boven in sijn *hemel*rike,
Ic rade u *dat ghi* haestelike" enz.

In het handschrift leest men:

Boven in sijn rike.
Ic rade u haestelike
Gaet ten abt uwen vader *enz.*

Dat die verzen *te kort* zouden zijn gaat niet op, daar men toch de verzen met drie verheffingen niet kan wegcijferen, en zeer zeker het allerminst in de Beatrijs. Dat het tweede vers »zelfs onjuist" zou zijn, kan ik ook niet toestemmen. *Haestelike* behoort niet bij *ic rade*, maar bij *gaet*, ook volgens de lezing van het handschrift. Duidelijkheidshalve heb ik den samenhang door een dub-

bel punt aangewezen, daar ik de lezing meende te moeten behouden, omdat de imperatieve vorm meer met het karakter der verschijning overeenkomt. De verbetering van vs. 502: *Doghen Gods sien int verborgen*, ben ik mede aan eene schriftelijke mededeeling van DE VRIES verschuldigd, die daarbij verwijst op Matth. VI: 4, 6.

Over mijne tekstkritiek in 't algemeen heb ik niet veel te zeggen. Daar ons slechts één handschrift ten dienst staat, rust alle verbetering op konjekturaal-kritiek: dat dwong mij de lezingen van het handschrift steeds aan den voet der bladzijde op te geven. Wat dat handschrift aangaat, het is dezelfde folio perkamenten codex der Haagsche koninklijke boekerij, die den Dietschen Doctrinaal en de Heimelijkheid der Heimelijkheden bevat (waarover zie Prof. CLARISSE's inleiding tot het laatstgenoemde werk, bl. 30 en Prof. N. C. KIST, Archief voor de Kerkel. Geschied. VI, bl. 305), zeer keurig geschreven tegen het einde, althans in de laatste helft, der 14e eeuw, misschien wel ten jare 1374 (zie Prof. CLARISSE t. a. p. bl. 31).

Onze Sproke bevat 14 bladzijden in twee kolommen geschreven, iedere kolom van 37 regels. De letter V, waarmede het geheele stuk aanvangt, is verguld, en bevat tevens eene kleine miniatuur, voorstellende de Heilige Maagd, gehuld in een rood kleed, waarover een blaauwe mantel; op den linkerarm draagt zij het kind JEZUS, en in de regterhand houdt zij eene bloem aan een langen stengel. Aan hare linkerzijde ligt eene non, die zoo even uit eene deur schijnt getreden, met gevouwen handen voor haar op de knieën; deze draagt een graauw kleed en eene zwarte kap of hoofddeksel. Voorts zijn de aanvangletters van iedere groote afdeeling des gedichts om den anderen goud en blaauw, de gouden met

blaauwe, de blaauwen met roode krullen vercierd. De aanvangletters van iederen regel zijn met een rood streepje doorhaald.

Wat verder het uiterlijk van 't handschrift belangt, de letter *i* is steeds *í* geschreven, en de *y* met een punt daarop *ẏ*; *hē* staat nu eens voor *hem*, dan weder voor *hen*, welk onderscheid, even als in het Haagsche HS. van J. VAN HEELU, in ons fabliau is in acht genomen, blijkens sommige plaatsen, waar wij voluit lezen *hen* (b. v. vs. 879, 894, 897, 1028). De verkortingsteekens zijn genoegsaam bekend: wij merken dus alleen aan, dat er enkel de gewonen in gevonden worden.

Bij de eerste uitgave heb ik »de zuiverheid van het rhythmus" van ons gedicht geprezen. Ik denk daarover thans niet meer zoo gunstig. Over het algemeen is het rhythmus zeer vrij, zoo al niet slordig behandeld. Ik spreek niet eens van zeer los gebouwde verzen als 6. *Hebb'c een scóne mirácle óphéven*, 778 *Heím'lec dát sis' niét en wécte*, 676 *Gaét ind' cloést'r met haésticheden*; noch van onjuiste beklemming als 954 *Al desghelike en weét God niét*. Maar moeyelijk zal de maat teruggevonden worden in regels als deze: 70 *Becordise met vleescheliker sonde* (l. met doetsonde?), 102 *Vor tfensterkijn* (l. tfenster?) *dat met yseren banden*, 991 *Ende rumede den cloester met enen man*, 837 *Lampten sach berren in allen hoeken*. De laatste plaats behoort misschien alleen tot de meer vrij behandelden, als men mag aannemen, dat de schrijver den uitgang van het woord *lampten* in 't vers niet liet meerekenen, even als hij in 't algemeen aan dien slotklank *en* weinig phonetische waarde toekent. Zoo b. v. met den infinitivus, als vs. 9, 92, 97, 345, 405, 440, 450 (verg. Mnl. Ep. Vsb., bl. 137), gelijk hij zelfs 852 *quam* voor *quamen*

schrijft. Evenzoo moet vs. 349 *haren* als *haer* worden gelezen, en vs. 149, 255, 707, 756, 789, 855, *inden* als *int*.

Voorts moeten onder de vrijheden nog gerekend worden de assonnancen, vs. 248, 270, 338, 770, 784, waarvan de twee eersten, in verband met de schrijfwijze *snachs*, doen zien, dat eene slordige uitspraak aan het dialekt van den dichter eigen was.

Eindelijk moet ik nog gewagen van de gewoonte om verzen met drie en vier toonverheffingen door het rijm samen te verbinden, b. v. 4, 22, 288, 314, 354, 378, 692, 738, 916 (verg. Mnl. Ep. Vsb. bl. 146).

Van dit alles komt waarschijnlijk het een en ander voor rekening van den afschrijver; maar eene aandachtige studie van het stuk leidt tot de overtuiging, dat ook de dichter zich in den vorm soms weinig aan den regel bekreunde.

Van den eenen kant moest dit tot omzichtigheid in de kritiek leiden, maar van den anderen kant wordt er het vermoeden door opgewekt dat de mnl. sproke niet geheel zoo oud is als ik vroeger aannam, toen ik meende haar »tot het einde van de 13e eeuw te mogen opvoeren" (bl. VI). Ik meen haar thans tot het eerste vierendeel der veertiende eeuw te moeten brengen, zoo als DE VRIES reeds bij zijne aankondiging van de eerste uitgaaf aannam (De Gids, 1841, bl. 334 vlgg).

De vermelding van »der minnen strael" (vs. 115), in verband met de huldiging van de macht van »vrouwe Venus" (vs. 125), wijst duidelijk op bekendheid met de *Rose*. Het oorspronkelijke fransche gedicht werd omstreeks 1280 voltooid (Gesch. der Mnl. Dk. III, 324), en de vertaling was misschien reeds in 1291 afgewerkt, toen de dichter een ander werk begon (zie aldaar bl. 358),

tenzij men aanneemt dat hij de *Rose* eerst vertaald heeft toen hij reeds met de *Kinderen van Limborch* begonnen was, hetgeen niet onmogelijk is, als men in aanmerking neemt dat hij aan dit laatste gedicht bijzonder lang heeft gewerkt. Hoe het ook zij, vóór 1317, toen de *Limborch* was afgewerkt, moet ook de *Rose* voltooid zijn, en kort daarop stierf de dichter, dien BOENDALE in 1330 reeds als gestorven vermeldt. — Hierbij voege men de toespeling op den *Theophilus* (vs. 519) waaruit onze dichter zelfs een paar verzen bijna woordelijk overneemt, vs. 387:

> Dat hi den duvel hadde opghegheven
> Sine ziele ende sijn leven.

Verg. ook vs. 793—794 waar dezelfde uitdrukking voorkomt. Daar de *Theophilus* blijkbaar tot de eerste jaren der veertiende eeuw behoort, kan onze sproke ten minste niet ouder zijn dan het eerste vierendeel dier eeuw, waarschijnlijk echter niet veel jonger dan het laatstgenoemde gedicht.

De Beatrijs is geene vertaling, maar naar een mondeling verhaal bewerkt. Dat verhaal, aan den dichter door een kloosterling meêgedeeld (vs. 14—15), was door dezen »in die boeken sijn" gevonden. Welke boeken daarmede worden bedoeld is niet uit te maken; maar wij weten, dat in het laatst der twaalfde eeuw ALANUS DE INSULIS hetzelfde verhaal reeds boekte, gelijk de Heisterbacher monnik CAESARIUS het omstreeks 1222 opnam in zijn *Dialogus Miraculorum* (Distinctio 7, cap. 35). Uit een van deze werken had de zegsman van onzen dichter waarschijnlijk zijn mededeeling geput.

Hoewel de inhoud aan een dor monniken-mirakel was ontleend, werd het verhaal onder de hand des bewerkers een waar kunstgewrocht, hetzij dan dat de eer

daarvan aan den berijmer of aân broeder GIJSBRECHT toekomt. Terwijl de legende uit de kloostercel in dien houterigen kronijktoon is vervat, die zoo min mogelijk vorm geeft aan den mystieken inhoud, is hier aan den vorm met voorliefde veel werk te koste gelegd. Het geheel is door een kunstenaarsgemoed opgevat en met meesterhand teruggegeven. De dichter heeft voor zijne figuren en toestanden onze belangstelling weten te winnen, omdat zij vol leven en waarheid zijn, omdat hij in plaats van de kleurlooze monniksomtrek ons eene schilderij heeft geleverd gekleurd met den gloed der realiteit. Maar twee zaken zijn er bovenal, die hem den naam van kunstenaar waardig maken. Vooreerst de takt waarmede hij het mystieke element, het wonder, in de schaduw heeft gehouden. Daardoor verrast hij ons niet alleen in het laatste gedeelte des verhaals, maar hij voldoet aan de eerste voorwaarde waardoor het mystisch-verhevene werkelijk den gewenschten indruk kan maken en niet in het platte of komische overslaan. In de tweede plaats blijkt zijn kunstenaarsaanleg uit de psychologische waarheid die hij in het verhaal gebracht heeft. Het bloote wonder ten behoeve eener verloopen non verricht zou nimmer iemands kunstzin hebben voldaan; ja, de redding, die het loon was voor een bloot mechanisch prevelen van het *ave Maria*, kon, bij de minste ontwikkeling van waar godsdienstig gevoel, zelfs op de geloovigen weinig indruk maken. Alleen door BEATRIJS te schilderen zooals zij in deze Sproke voorkomt: alleen door haar voor te stellen als haars ondanks bukkende voor eene onweêrstaanbare macht; als gevallen, maar niet zonder heftigen strijd, en slechts door den dwang der omstandigheden en door moederliefde op den weg der zonde voortgaande, maar steeds den inwendigen

strijd strijdende, tot dat eindelijk berouw en hooger plichtgevoel haar redden, — zoo alleen kon de kunstenaar ons belangstelling inboezemen voor zijne heldin en den geloovigen het mirakel met dankbaar welgevallen doen aanschouwen.

Hoe ver de gewone legendeschrijvers beneden hem staan leert de geschiedenis der middeneeuwsche letterkunde. Hoeverre hij hén overtreft, die hetzelfde onderwerp hebben behandeld, moge eene vluchtige vergelijking doen uitkomen. Het eerst is de klooster-koronist aan de beurt.

Van ALANUS DE RUPE REDIVIVUS is mij, niettegenstaande er ten minste drie uitgaven van bestaan (verg. Scriptores Ordinis Praedicatorum, fo, Paris. 1719, Tom. 1, pag. 851*.), geen exemplaar ter hand gekomen. In CAESARII *Cisterciensis monachi in Heisterbacho*, *Dialogus miraculorum* (Coloniae, 1481, ex typogr. JOHANNIS KOELHOFF), *Distinctinctio Septima*, *Cap.* XXXV, leest men :

» In monasterio quodam sanctimonialium, cuius nomen ignoro, *ante non multos annos*, virgo quedam degebat nomine BEATRIX. Erat enim corpore speciosa, mente devota, et in obsequio Dei genitricis ferventissima. Quotiens illi speciales orationes sive venias secretius offerre potuit, pro maximis deliciis reputavit. Facta vero custos, hec egit tanto devotius quanto liberius. Quam clericus quidam videns et concupiscens procari cepit. Illa verba luxurie spernente, isto importunius instante, serpens antiquus tam vehementer pectus eius succendit, ut flammam amoris ferre non possit. Accedens vero ad altare Beate Virginis, patrone oratorii, sic ait: Domina, quanto devocius potui servivi tibi, ecce claves tuas tibi resigno; tentationes carnis sustinere diutius non valeo.

Positisque super altare clavibus, clam secuta est clericum. Quam cum miser ille corrupisset post dies paucos abiecit. Illa cum non haberet unde viveret, et ad claustrum redire erubesceret, facta est meretrix. In quo vicio cum publice quindecim annos transegisset, die quadam, in habitu seculari, ad portam venit monasterii. Que cum dixisset portario: nosti Beatricem quandoque huius oratorii custodem? respondit: optime novi. Est enim proba ac sancta, et sine querela, ab infancia usque ad hanc diem in hoc monasterio conversata. — Illa verba hominis notans, sed non intelligens, dum abire vellet, mater misericordie, in effigie nota, ei apparens, ait: Ego per quindecim annos absentie tue officium tuum supplevi. Revertere nunc in locum tuum et penitentiam age, quia nullus hominum novit exessum tuum. In forma siquidem et habitu illius Dei genitrix vices egerat custodie. Que mox ingressa, quamdiu vixit gratias egit, per confessionem circa se gesta manifestans."

Dit verhaal schijnt als de bron van onze Sproke te mogen worden aangemerkt.

Hoogst opmerkelijk zijn de woorden: *ante non multos annos*, die ons ongeveer den tijd aangeven waarin ons verhaal zijnen oorsprong nam, daar het bekend is dat CAESARIUS bovengemeld werk voleindigde ten jare 1222 (verg. FABRICIUS, Bibl. Lat. med. et inf. aetat., 4°. Tom. I. pag. 319).

Uit de eerste woorden van CAESARIUS mag men veronderstellen, dat hij een klooster bedoelde in den omtrek zijner woonplaats, althans niet in den vreemde gelegen, zoodat men kan aannemen dat de sage, die in onze sproke behandeld wordt, in Duitschland te huis behoort, daar CAESARIUS het klooster *Heisterbach* bewoonde, gelegen in den omtrek der stad *Königswinter*, niet verre

van den Rijn, terwijl hij zijne jongelingsjaren in zijne geboorteplaats Keulen had doorgebracht (1). Dit schijnt ook de gedachte geweest te zijn van Pater VLOERS, over wien wij weldra handelen zullen, en die in het *kort begrip van het sevenste verhael* uitdrukkelijk als woonplaats van BEATRIX *een seker clooster van Duytsch-landt* aanwijst.

Het zal wel niet noodig zijn in bijzonderheden te treden om te doen opmerken welk hemelsbreed verschil er bestaat tusschen dit verhaal en onze sproke: de bloote lezing der beide stukken is genoegsaam om te doen zien, dat »aan den mnl. bewerker de eer ten deel valt het »dorre kloosterverhaal herschapen te hebben tot een boeyend tafereel, tintelend van leven" (2).

In het Fransch bestaan twee fabliaux waarin hetzelfde onderwerp wordt behandeld. Het eene is blijkbaar eene latere omwerking, die in de bijzonderheden, in de *mise en scène*, te veel afwijkt om ter vergelijking te dienen: het andere heeft zeer veel overeenkomst met ons gedicht (3).

Ook daar is de kosteres (*sacristine*) schoon en deugdzaam, en nimmer verzuimde zij een *ave* te zeggen als zij langs het beeld ging van onze Lieve Vrouw. De duivel blies haar in 't oor, dat zij jong en schoon was, en dat de wereld met hare genietingen voor haar openstond: later, als hare schoonheid verwelkt was, kon zij zich in 't klooster opsluiten. Intusschen was de kapellaan van 't

---

(1) Vergelijk het belangrijk artikel, *Das Kloster Heisterbach und der Mönch Cäsarius, eine historische Darstellung*, in het werk van MONTANUS: Die Vorzeit der Länder Cleve-Mark, Jülich-Berg und Westphalen. I. S. 151—172.

(2) Geschied. der Mnl. Dichtkunst, II, 270.

(3) Afgedrukt in de verzameling van MÉON, II, 154, en geanaliseerd in de Fabliaux et contes van Legrand d'Aussy (éd. Renouard), V, 79.

klooster op haar verliefd geraakt en wenschte haar te schaken. Hij wist haar daartoe over te halen door eene oude koppelaarster, die haar de belofte ontlokte dat zij den volgenden nacht haar minnaar buiten het klooster zou volgen.

Zij begaf zich naar de bestemde plaats en zeî in 't voorbijgaan haar *ave* voor het Mariabeeld; maar aan de poort wachtte haar eene vrouw met verbolgen gelaat, die haar belette naar buiten te gaan. Zij keerde dus terug. Den volgenden avond had hetzelfde plaats. De minnaar van het gebeurde onderricht, liet haar zeggen, dat zij het beeld zou voorbijgaan zonder bidden, en dat zij ook het hoofd moest afwenden. De kosteres volgde dien raad wel niet letterlijk op, maar ging langs een anderen weg; en nu belette haar niemand het klooster te verlaten en met haar minnaar te ontvluchten.

Gedurende al den tijd van haar afwezen nam de Heilige Maagd hare betrekking in het klooster met den grootsten ijver waar. Tien jaren lang leidde de zondares een ontuchtig leven, en verliet toen, door berouw voortgezweept, haar minnaar, en keerde naar het klooster terug. Bij eene vrome weduwe vernam zij dat ze in al dien tijd in 't klooster niet vermist was. Den anderen morgen lost dit raadsel zich op, als zij de toedracht der zaak van MARIA zelve verneemt, die haar aanspoort boete te doen. Zij hernam hare plaats in het klooster en verhaalde het gebeurde aan de geestelijke zusters, die haar meer dan vroeger beminden en eerden, omdat zij zoo bijzonder door de moeder Gods was beschermd. —

Het moet terstond in het oog vallen hoe gunstig het mnl. gedicht bij dit verhaal afsteekt. Hier niets dan oppervlakkigheid: geen zin voor natuur, geen gevoel, geen kieschheid, geen moraliteit; niets van dat alles wat

juist de aantrekkelijkheid van onzen schrijver uitmaakt. Maar ook zoekt men hier te vergeefs dat *savoir faire* en dien takt waardoor de mnl. dichter het naakte mirakel tot een allerliefst verhaal heeft vervormd. Zeker, de vergelijking doet duidelijk de litteraire waarde van onze sproke uitkomen.

Is het noodig die waarde nog nader te staven, dan moge daartoe strekken de beschouwing van eene jongere bewerking van het verhaal door een antwerpschen geestelijke.

Korten tijd na de eerste uitgave der *Sproke van Beatrijs* deelde mij onze WILLEMS mede, dat er van de sage, in die *sproke* vervat, nog eene berijming bestond uit de tweede helft der XVIIe eeuw, voorkomende in een zeldzaam boekje, dat hij mij weldra, met de hem eigene welwillendheid, uit zijne boekerij ten gebruike afstond, mij tevens aansporende het resultaat eener vergelijking van beide gedichten als appendix op mijne *Sproke* uit te geven. Ik voldeed aan die uitnoodiging door de uitgave van een *Aanhangsel*, waaruit ik hier het hoofdzakelijk overneem.

Het boek, dat de latere berijming van onze *Sproke* bevat, is, ten jare 1659, te Antwerpen, bij JACOB MESENS, op de Lombaerde veste, in het licht verschenen onder den titel van:

> *Tweede deel van de wonderbaere misrakelen vanden* H. ROOSEN-CRANS, *in rijm beschreven ende vyt-ghedrvct in fijne belden door* F. PETRUS VLOERS, *Predick-heer*, *ende Prefect van het Arts-broederschap.*

Een tweeden titel, die den inhoud nader omschrijft, leest men aan het hoofd van het werk, luidende aldus:

> *Sonderlinghe gratien ende weldaeden bewesen van Godt-almachtigh den gehenen die devoot zijn tot den*

heylighen ROOSEN-CRANS *sijnder alder-heylighste Moeder ende altijdt Maghet* MARIA.

Dit werkje bevat 21 verhalen, in alexandrijnsche verzen, beschrijvende elk een mirakel uitgewerkt door het vlijtig bidden van den roozenkrans; ieder verhaal is vercierd met een gegraveerd plaatje door LOMMELIN. Wij laten hier de tafel dier verhalen volgen:

I. *Zee-slag van Don Jan ghewonnen.*
II. *Seker vrouw bewaert van haer eyghen moordt.*
III. *Verlost uyt sonden van over-spel.*
IV. *Een moordenaer, twee iaeren begraven, bicht.*
V. *Een edele dochter gheloopen voor courtisaen, wonderlijk bekeert.*
VI. *Dry persoonen bewaert vande eeuwighe doodt.*
VII. *Religieuse uyt haer Clooster gheloopen, keert onsienelijck wederom.*
VIII. *Grooten sondaer in het uytersten bekeert.*
IX. *Een vrouwe-moordt van een Engel verhoet.*
X. *Seker vrouwe-moordt drymael misluckt.*
XI. *Een Edelman verlost uyt moorders handen.*
XII. *Dry devote ghesusters uyt den hemel ghekleet.*
XIII. *Twee devote dochters met roosen-croonen ghecroont.*
XIV. *Een schaep-herders dochterken in haer uytersten van Maria vertroost.*
XV. *Een ionghelinck ghetrouwt zijnde, bewaert sijn suyverheydt.*
XVI. *Maria seer ghestoort zijnde op eenen Doctoor, bethoont hem met schoone ghelijckenissen de cracht des H. Roosen-crans.*
XVII. *Sekere Gravin wordt bewaert van haer zelfs moort.*
XVIII. *Vijftig iaer gheweest eenen landlooper, wordt bekeert.*

XIX. *Vele wonderlijcke feyten ghedaen.*
XX. *Twee Pastoors gheslaeghen vande hande Godts.*
XXI. *Vele dorpen ghebrocht tot beternis van leven.*

Uit deze tafel blijkt reeds dat het zevende verhaal met onze *Sproke* overeenkomst heeft, hetgeen wij nader zullen aantoonen.

Hoewel Pater VLOERS zelf het verhaal van BEATRIX voor het beste stuk uit de verzameling hield (1), staat het toch verre beneden de oude *Sproke* zoo in konceptie als behandeling; en niet tegenstaande het in de Approbatie (gedagteekend Antwerpen 30 Augusti, 1659) heet, dat deze verhalen zijn » *beschreven seer net*, *ende in wel vloeijende versen*," zoo kunnen wij echter gereedelijk met den dichter, of liever berijmer, zelven instemmen, als hij in de opdracht getuigt, dat zijne verzen » *met gheen wel-sprekentheyt*, *noch met gheen gratie van rijm-konst*" prijken, zoo als wij weldra uit eenige proefjes zullen zien.

Het verhaal van BEATRIX bestaat uit 420 verzen, en komt in de hoofdzaak nagenoeg met onze *Sproke* overeen; het groote verschil bestaat daarin, dat BEATRIJS, bij onzen dichter, zich de gunst van MARIA verwerft door het bidden van

Die seven ghetiden van onser vrouwen, (vs. 470)

en bij den Pater door het gestadig bidden van haren roozenkrans. —

Bij VLOERS, even als bij onzen dichter, munt de non in den beginne uit, zoowel door hare schoonheid, als door haar onberispelijk gedrag. Van lieverlede schijnt zij, volgens de *Sproke*, in hevige liefde ontbrand te

(1) Hij begint het verhaal met de volgende regels:
Blijft Leser hier doch staen, dit is het fraeyst' van allen;
Soo verr' mijn oordeel streckt, 't sal u voor 't best bevallen.

zijn voor eenen jongeling, die haar evenzeer beminde; en hoe sterk de macht der min is, waaraan niets kan wederstaan, zet onze dichter op den voorgrond (vs. 38 volgg.).

Hier omme en darfmen niet veronnen
Der nonnen, dat si niet en conste ontgaen
Der minnen, diese hilt gevaen (vs. 62.)

Na eenen langen strijd, die uit hare gebeden, vs. 74 volgg. en vs. 205 volgg. blijkt, neemt zij het wanhoopig besluit met haren minnaar het kloosterleven te ontvluchten.

Hoe geheel anders bij VLOERS! Een *ionghe clerck* verleidde haar door geschenken, en kocht, als het ware, haren val; van hare liefde hier geen woord, enkel de *auri sacra fames.* Zij verlaat het klooster; maar

Eer sy noch dan bestont uyt 't clooster te gaen loopen,
En haere suyverheydt tot siel-verlies vercoopen;
Soo heeft sy op het lest (hoort eens een [illegible]der werck)
Belast aen ons Liev'-Vrouw het cieren van [illegible]k;
Daer stondt een Marie-beldt op den autaer ver[illegible]
Dat sy de sleutels heeft van 't sacristie ghegheven, enz.

In deze regels is reeds voorbereid hetgeen wij een paar verzen lager lezen; namelijk:

Het Marie-beldt dat heeft de sleutels aen-ghenomen,
Soo sy uyt 't clooster was, tot dat sy weer is komen;
En sy liep met den Clerck op eenen nacht stil door,
De kerck wirdt ghecireert al even-eens als voor.

Nogmaals wordt dit dienen van MARIA in de plaats der non een weinig verder verhaald, want, zegt VLOERS:

'T is weert noch eens verhaelt, onthoudt d'historie wel,
Dat het Maria was, al scheen 't Beatrix vel.

In het middeneeuwsche stuk wordt in den beginne van de hulp van MARIA niet gewaagd, hetwelk den dichter een veel hooger standpunt in de kunst aanwijst, en hem

meer bedrevenheid in de behandeling moet doen toekennen dan den Pater; daardoor immers wordt de lezer evenzeer als BEATRIJS zelve verrast, als hij eerst in het gesprek met de weduwe, vs. 585—614, verneemt dat de kosteres schijnbaar het klooster niet verlaten heeft en immer een toonbeeld van deugd is. Maar ook dan nog blijft de aandacht gespannen; want al vermoedt men ook de toedracht der zaak, eerst vs. 673 volgg. geeft een engel, die aan de berouwhebbende gedurende den slaap *in enen vysioen* verschijnt, daarvan de zekerheid. — Maar ook die uitlokking van de hulp van MARIA heeft in de *Sproke* geene plaats; de vluchteling hangt de sleutels voor het Maria-beeld om de eenvoudige reden, dat men ze spoedig mocht vinden, want niemand gaat dit beeld voorbij zonder een *Ave Maria* te zeggen en zijne oogen naar de Maagd op te slaan. (vs. 237—248.)

Het naïve verhaal van onzen dichter, van vs. 249 tot 424, met de eenvoudige schildering der natuur, met de beschrijving van het eergevoel en de schaamachtigheid onzer heldin, met die liefdeädemende gesprekken, ontbreekt bij VLOERS geheel en al. Hij tracht dit te vergoeden door het inlasschen eener episode van eenen monnik, die het plan gevormd had zijn klooster te verlaten en de vrijheid deelachtig te worden gelijk het vogeltje, dat hij voor het raam zijner cel zag rondfladderen; plotselings komt een roofvogel, die het vrije diertje verslindt; waarop de monnik zeer logisch uitroept:

Och voghelken, had ghy in een gayool gheseten,
Gheen' kiecken-dief en soud' u hebben op-ghegeten;

Dit brengt hem tot het besluit zijn klooster niet te verlaten, want, vervolgt hij,

Ick vrees, dat ick als ghy, soo qualijck vaeren sou,
Veel beter dien' ick Godt, en minne ons Liev'-Vrou.

Heeft u den kiecken-dief soo listich wech ghegrepen,
Den duyvel vander hel is anders noch gheslepen;
Dien grooten sielen-dief heeft ander trecken noch,
Hy steekt vol slimmigheydt, vol valscheydt en bedroch.

Dit verhaal wordt aan het geheel geknoopt door de volgende regels:

'K en twijfel niet, oft had Beatrix dit ghelesen,
Daer had noyt sulck beworp in haer ghemoet gheresen. (!)

Weldra wordt van de scheiding der gelieven gewaagd, die wederom bij VLOERS aan geheel onedele oorzaken wordt toegeschreven:

Den duyvel quamp den Clerck met ialousie aen-boort,
Dat 't wonder was, dat sy van hem niet wirdt vermoort.
Hy stack hem in den kop, dat sy haer had mis-draghen;
Van dees ontrouwigheydt bestondt hy haer te vraghen,
Waerom dat sy by nacht, ter-wijl hy lagh en sliep,
Met ander roffiaens haer selven dan verliep.
Dat sy geloochent heeft: sy wou 't met eedt verclaeren,
Dat sich den duyvel mocht terstondt veropenbaren,
En vueren haer ewegh nae 't diepste vande hel,
Soo sy eens had ghedaen met iemandt over-spel.
Hoort hier eens desen gast: hy was aen Godt verbonden,
En sy des niet-te-min; hy achten soo dees sonden
Dat 's haer vergeten had, en ontrouw hem ghedaen,
Dat 't luttel schouw, oft hy had sich aen haer mis-gaen.
Die wiste haer in 't eerst soo vriendelijck te streelen,
Daer vele giften by, 't quamp nu soo te kraekeelen,
Die in haer clooster was so reyne suyvre maeght,
Dat hy haer als een hoer heeft van hem wech gheiaecht.

In de *Sproke* is de scheiding nog eenigsins te verontschuldigen, want alleen

Die aermoede maecte een ghesceet
Tusschen hen beiden, al waest hen leet. (vs. 425.)

Zij blijft met hare twee kinderen, van alles ontbloot, achter; gewend aan het kloosterleven is zij niet in staat haar levensonderhoud te verdienen, en evenwel hare kinderen schreyen om brood! Er blijft haar dus niets

anders over dan *te winne met haren lichame gelt;* want, zegt zij,

» In mach in ghere wise
Mijn kinder niet begheven."

Men ziet, onze spreker vindt nog altijd eene lichtstreep te midden der schaduwpartijen in de figuur van BEATRIJS, welke lichtpunten juist daardoor te heerlijker uitkomen. Daarnaar heeft Pater VLOERS nimmer gestreefd; zijne BEATRIX staat op een veel lager zedelijken trap. Bij hem leest men van geene kinderen, en de eenige reden waarom, zij haar eerste denkbeeld, om naar het klooster terug te keeren, opgeeft, is schaamte:

Sy nam dan 't ambacht aen voor courtisaen te loopen.

Terwijl zij evenwel,

Daer sy gauw van de handt fracy spelde met de naelt,
Had lichtelijck den kost met eeren achter-haelt.

Nadat zij vijftien jaar aldus heeft voortgeleefd krijgt zij berouw en keert naar het klooster terug; dàär vraagt zij aan de portierster

Oft s'had een Religieus Beatrix wel ghekent.

Deze beantwoordt zulks bevestigend, voegt er eene schildering bij der deugden van de gewaande BEATRIX, en noodigt de vraagster uit later terug te komen, daar de kloosterlingen zich ter kerke hadden begeven. Dit durfde BEATRIX echter niet, en besloot haar bedrijf weder ter hand te nemen, toen MARIA haar verscheen, in diezelfde gedaante,

Ghelijck s'op den Autaer in houdt stondt uyt-ghesneden,

en haar dus vrij *cavalièrement* toesprak:

» Wel dochter waer nae toe?
U hoerdery ben ick, en mijnen Soon langh moe.
Daerom en peyst niet eens van meer de hoer te spelen,
Oft inder eeuwigheydt soud' ghy die plicht bequelen.

'K heb t' uwer eere wil de kostery bedint,
Met dat ghy hebt ghestaech den *Roosen-crans* bemint.
Keert weer nae 't clooster toe, en pijnt-me niet te beyen,
En gaet met goedt berouw u tot de bicht bereyen;
Bedient u ampt als voor, ghelijck ghy sijt ghewent,
Want al u hoerdery is 't Clooster onbekent."

Zij keerde daarop ongemerkt in het klooster terug, had berouw en deed boete, waarop

Sy heeft haer leven self met eyghen handt beschreven.

Na eene reeks moralisatien ter eere der H. Maagd en van den Roosen-crans eindigt daarmede het verhaal. — Ook hier verwijzen wij ter vergelijking naar onze *Sproke*, van vs. 483, waar de periode van berouw aanvangt, tot aan het einde, waaruit wederom blijkt hoezeer de latere bearbeider bij den vroegeren terug staat.

Wanneer men dus ziet, dat ons gedicht zich verreweg verheft boven elke andere behandeling dezer stof, in vroegeren en lateren tijd, dan zal zeker onze ingenomenheid met dit kunstgewrocht en de zorg aan eene nieuwe uitgave besteed niet worden misbillijkt.

Mocht deze uitgave meêwerken om een gezond oordeel over de aesthetische vatbaarheid en ontwikkeling der middeleeuwen meer en meer te helpen vestigen!

VAN CAERLE ENDE ELEGASTE.

Vraye ystorie ende al waer
Maghic u tellen, hoorter naer.
Het was op ene avontstonde,
Dat Carel slapen begonde
t Ingelem opten Rijn.
t Lant was al gader sijn:
Hi was keiser ende coninc mede.
Hort hier wonder ende waerhede.
Wat den coninc daer ghevel,
Dat weten noch die menighe wel,
t Ingelem al daer hi lach,
Ende waende opten anderen dach
Crone draghen ende houden hof,
Omme te meerne sinen lof.
Daer die coninc lach ende sliep,
Een heilich inghel an hem riep,
So dat die coninc ontbrac
Bi den worden die hi sprac.
Hi seide: » Staet op, edel man,
Doet haestelike u cleder an,
Wapent u ende vaert stelen
(God hiet mi u bevelen,
Die in hemelrike es here),

Vs. 1 — 174 *hss. M. A. B.* — Vs. 1 *B.* Een vr. h. ende waer — 3. *AB.* enen — 4. *B.* Dat coninc Carel; *M.* slapende — 5. *AB.* Tinghelen al op — 6. *A.* allegader — 11. *M.* Tinglem; *AB.* Tinghelen — 14 *AB.* Om . . meerderen — 15. *B.* Doen hi aldaer l. e. sl. — 17. *B.* coninc wart ontwaken — 18. *M.* woorde; *AM.* die dinghel sprac; *B.* Bi des inghels soete spraken — 19. *AB.* Ende seide — 20. *M.* haesteliken; *AB.* haestelic — 22. *AB.* God die hiet

Oft ghi verliest lijf ende ere.
En steeldi in deser nacht niet,
So sal u evel sijn ghescbiet:
Ghi sulter omme sterven
Ende uwes lives derven,
Eer emmer sceet dit hof.
Nu verwacht u daer of,
Ende vaert stelen oft ghi wilt.
Nemt u spere ende uwen scilt,
Wapent u, sit op u paert
Haestelike, niet en spaert."
Dat verhorde die coninc:
Het dochte hem een vremde dinc,
Want hi daer niemen sach,
Wat dat roepen bedieden mach.
Hi was in menighen ghedochte,
Wie daer die boetscap brochte.
Dinghel, die van Gode quam,
Sprac ten coninc, als die was gram:
» Staet op, Carel, ende vaert stelen!
God hiet mi u bevelen,
Ende ontbiedet u te voren,
Oft anders hebdi u lijf verloren.'"
Mettien worde sweech hi,
Entie coninc riep: » Ay mi!"
Als die sere was vereent,

Vs. 24. *A.* vliest *(v'liest?)* — 26. *AM.* So es u evel gh. — 28. *AB.* levens; *B* l. mede derven — 29. *AB.* emmermeer scheit — 30. *B.* Nu wilt wachten u — 31. *B.* Ende *ontbr.* — 32. *Allen:* uwen — uwen — 33. *MB.* u ende sit — 34. *M.* Haesteliken; *AB.* Haestelic ende n. — 35. *B.* Dit v. aldus die — 37. *Allen:* en sach — 39. *AB.* Hi waendet (al *B*) slapende hebben ghehoort — 40. *AB.* Ende hilt hem niet aen dat woort — 41. *B.* Die inghel — 44. *B.* God die hietet — 45. *A.* ontbiet; *B.* ontbietet — 46. *AB.* Oft *ontbr.* — 47. *B.* woorden — 48. *AB.* Ende die — 49. *B.* Als die vervaert was ende v.

» Wat es dat dit wonder meent?
Eest alfs ghedrochte, dat mi quelt,
Ende dit grote wonder telt?
Ay hemelsche drochtijn,
Wat node soude mi nu sijn
Te stelene? Ic ben so rike,
En es man in ertrike,
Weder coninc nochte grave,
Die so rike si van haven,
Hine moete mi sijn onderdaen
Ende te minen dienste staen.
Mijns selfs lant es so groot,
Men vint niegheren sijns ghenoot).
t Lant es al gader mijn
Tote Coelne opten Rijn,
Ende tote Romen vort;
Als den keiser toebehort.
Ic ben here, mijn wijf es vrouwe
Oost toter Dunouwe,
Ende west toter wilder see.
Nochtan hebbic goets mee:
Galissien ende Spaengien lant,
D[illegible] ic wan met miere hant;
[illegible]e ic die heidene verdreef,
So dat mi tlant allene bleef;

Vs. 50. *AB.* Wat eist — 51. *B.* elfs; *AB.* ghedroch (*doch zie* 776) — 53. *B.* hoghe drochtijn — 54. *MA.* nu *ontbr.* — 55. *A.* stelen — 57. *M.* no; *A.* noch graven; *B.* ofte gr. — 58. *B.* rijc es; *MA.* rijc sijn — 59. *B.* Hi moet; *A.* Si moeten; *M.* Sine moeten — 60. *A.* diensten — 61 *A.* Mijn lant; B. Want m. l — 62. *AB.* niewers — 63. *M.* algar; *B.* Dat l. es alleg m. — 64. *A.* Tot colene; *B.* Daertoe colen — 65. *Allen:* tot; *B.* R. alse voort; *M.* Rome — 66. *A.* Alst; *B.* Ghelijc den k. — 68 *AB.* toter wilder Denouwe; *M. vs.* 67—69 *onleesbaar.* — 70. *A.* goets veel mee; *B.* g. vele meer — 71. *M.* Spaendien; *A.* Spandien — 72. *AB.* Dat ic selve wan metter hant — 73. *B.* heidenen — 74. *AB.* So *ontbr.*

Wat node soude mi sijn dan
Te stelene alse ellendich man?
Waerom ontbiedet mi dit God?
Node brakic sijn ghebot,
Wistic dat hijt mi ontbode.
Ic en mochts gheloven node,
Dat mi God te lachtre onde,
Dat ic stelens begonde.”
Daer hi lach in dit ghepens
Harentare, weder ende ghens,
Vakede hem al lettelkijn,
So dattie looc die oghen sijn.
Doe seide dinghel van te voren:
» Wildi Gods ghebot verhoren,
Coninc, so sidi ontdaen,
Het sal u an uwen live gaen.”
Dinghel vanden paradise
Sprac: » Coninc, doet als die wise,
Vaert stelen ende wert dief:
Hebdi meer, dats Gode lief.”
Metteser tale voer hi dan,
Ende Carel hem te seine began
Vanden wonder dat hi horde:

Vs. 75—76 *Ontbreken in M.* — 76. A. alse *ontbr.; AB.* stelen; *B.* stelen nu el. — 77. *M.* Ende waerom ontb. mi God; *B.* ontbiet — 78. *Allen:* brekic — 80 *Allen:* En mochts (mochtes *B*) niet ghel. n. — 81. *M.* ten lachtre; *A.* die lachter onste; B. den laster jonste — 82. *Allen:* te stelen; *AB.* begonste — 84. *A.* Hare tale w.; *B.* Haer ende daer — 85. *A.* Vaecte hi; *B.* So vaecte hem; *AB.* al lett. — 87. *B.* dinghel hem te v. — 89. *AB.* Heer coninc; *B.* sidi seer o. — 90. *AB.* aen uw leven — 92. *B.* sprac toten co. als die wise — 93. *B.* wert een dief; *Hier achter volgt in AB nog deze regel:* Al hebdijs nu groot ongherief, — 94. *AB.* Het sal u namaels wesen lief — 95 *A.* voer dinghel dan; *B.* v. dinghel van dan — 96. *M.* te seinen; *A.* tseinen; *B.* te segghene

» Gods ghebot ende sine worde
En wil ic niet laten achter;
Ic sal dief sijn, al eist lachter,
Al soudic hanghen bider kelen.
Nochtan haddic liever vele,
Dat mi God name ghemene
Dat ic van hem houde te lene,
Beide borghe ende lant,
Sonder allene mijn ridders ghewant,
Ende ic mi moeste gheneren
Metten scilde ende metten spere,
Alse dieghene die niet en heeft
Ende op die aventure leeft.
Dat ware nochtan mijn wille bet,
Dan ic ghevanghen ben int net,
Ende ic nu moet stelen varen
Sonder enich langher sparen:
Varen stelen, oft God verwerken.
Nu so moet hi mi ghesterken.
Ic woude ic ware uter sale,
Sonder niemare ende tale,
Ende mi waer ghecost opten Rijn
Seven borghe van stenen fijn!
Wat mach ic segghen van oneren
Den ridderen ende den hoghen heren

Vs. 98. *M.* Hi seide Gods; *A.* ende *ontbr.*, *B.* gheboden ende sijn w. — 101. *B.* kele. — 105. *A.* borch; *B.* borch ende daer toe lant; *M* [....] ende borch e. l. — 106. *Allen:* allene *ontbr.*; *AB.* mijns — 108. *B.* speren; (*M. onleesbaar*) — 109. *MA.* Als een die — 111. *MA.* nochtan *ontbr.* — 112. *B.* Oft dat ic verloren hadde een let — 113. *B.* Dan ic nu m. — 114. *A.* langher *ontbr.*; *B.* Te duuster nacht sonder sparen — 115. *B.* oft daer omme G. v. — 116. *M.* Nu *ontbr.* — 117. *B.* waer uter salen — 118. *B.* Sonder sprake ende verhalen — 120. *M. vrij onleesbaar; Mone geeft:* ...... barghe si mijn — 121. *AB.* sal ic — 122. *A.* hoghen *ontbr.*; *B.* den joncheren

Die hier ligghen in die sale?
Ende wat sal wesen mine tale,
Dat ic in deser deemsteren nacht
Allene, sonder iemens cracht,
Moet varen in een lant
Dat mi es vremt ende onbecant?"
Metteser tale ghinc hem ghereden
Die coninc Carel ende cleden
Met sinen dieren ghewaden,
Als die te stelene was beraden.
Het was altoos sine sede,
Datmen sine wapen dede
Ten bedde daer hi lach:
Het waren die scoenste die niemen sach.
Ende als hi ghewapent was,
Ghinc hi dor dat palas.
Daer en was slot so goet
No dore, diene wederstoet,
Sine waren jeghen hem ontdaen.
Daer hi wilde mocht hi gaen.
Daer en was niemen diene sach,
Want dat volc algader lach
In vasten slape, als God woude;
Dat dedi dor des conincs houde:
Sine hulpe was hem ghereet.

Vs. 123 *B* in der sale — 124. *AB.* Ende *ontbr.* — 125. *M.* deemsteren *ontbr.*; *B.* tot deser; *AB* duuster nacht — 126 *M.* sonder ander mans cr. — 127. *B.* Moet nu v. — 128. *A.* vremde — 129. *Allen*: talen; *B.* hem *ontbr.* — 130. *B.* ende hem cl. — 131. *B.* dierbaren – 132. *HB.* te stelen — 134. *AB.* wapene — 135. *B.* aldaer — 136. *AB.* die beste die ie man s. — 137. *A.* Als hi aldus g.; *B.* Als hi dus g. — 139. *B.* Ten was; *AB.* slot noch dore so g. — 140. *AB.* Noch poorte diene (dien *B*) w. — 141. *AB.* teghen — 143 *AB* dien — 144. *B.* alle gader — 146. *MA.* al doer; *B.* sconincs; *M.* sanctorum (*hs.* scō?) — 147. *A.* bereet; *B.* al ghereet

Als hi die borchbrugghe leet,
Ghinc die coninc met liste
Ten stalle daer hi wiste
Sijn ors ende sijn ghesmide.
Daer en was geen langher biden:
Hi sadelet ende satter boven
Opt ors datmen mochte loven.
  Doe hi ter porten ghevaren quam,
Sach hi daer ende vernam
Den wachter ende den portenere,
Die lettel wisten, dat haer here
So na hem was metten scilde.
Si sliepen vaste, alst God wilde.
Die coninc bete ende ontdoet
Die porte, die besloten stoet,
Ende leider sijn ors uut,
Sonder niemare ende gheluut.
Doe sat hi op in sijn ghereide,
Die coninc Carel, ende seide:
»God, also ghewaerlike
Alse ghi quaemt in ertrike,
Ende wart sone ende vader,
Om te verlossene allegader
Dat Adam hadde verloren,
Ende dat na hem wart gheboren;
Ghi liet u anden cruce slaen,
Doe u die Joden hadden ghevaen;

Vs. 149. *B.* c. voort met l. — 150. *AB.* Toten st. aldaer hi w. — 151. *A.* ghesmiden; *B.* ghesmeiden. — 152. *AB.* Sonder enich langher beiden — 153. *B.* saeldet — 154. *B.* datment — 155. *B.* Doen; *AB.* ghereden q. 157. *AB.* poortiere — 158. *B.* dat hiere — 160. *B.* vast als — 163. *A.* leide; *B.* leide aldaer — 165 *AB.* op *ontbr.; doch verg.* 1292. — 166. *B.* Die *ontbr.; M.* Sonder enich langer beide — 168. *B.* q. tot in e. — 170. *Allen:* Om ons te v. — 174. *AB.* Doen; *Hier eindigt het fragment M.*

Si staken u met enen spere
Ende sloeghen u, dies haddi ghere.
Dese bitterlike doot
Ontfincti, here, dor onse noot.
Also waerlike alst was waer

Ende ghi, here, Lasaruse,
Daer hi lach in sine cluse,
Verwecket, here, vander doot,
Ende vanden stenen maket broot,
Ende vanden watre wijn:
So moeti in mijn gheleide sijn
In deser deemsteren nacht,
Ende verbaren aen mi u cracht!
Ootmoedich God ende Vader,
Aen u keric mi allegader."
Hi was in meneghen ghedochte,
Waer hi best varen mochte,
Daer hi stelens soude beghinnen.
Doe quam hi een wout binnen,
Carel die edel man,
Dat niet verre en stont van dan.
Doe hi quam ghereden daer,
Die mane sceen herde claer,
Die sterren lichten anden trone,
Tweder was claer ende scone.

Vs. 175. *B.* metten sp. — 176. *B.* u ooc harde sere — 177. *B.* b. felle doot — 178 *A.* onsen — 179. *AB.* waerlic — 180. *Deze regel ontbreekt in AB.* — 183. *B.* Wout verwecken van — 184. *B.* maken — 185 *AB.* water; *B.* w. maectet w. — 186. *B.* moet ghi — 187. *A.* desen; *B.* duuster middernacht — 188. *AB.* verbaert; *B.* uwe — 190. *B.* al gader — 191. *A.* in vele g.; *B.* in seer veel gedochten — 192. *AB.* best henen varen — 194. *B.* Mettien hi int wout quam b. — 195. *A.* den. edelen; *B.* Coninc C. — 196. *A.* en *ontbr.* — 198. *A.* seer cl.; *B.* al over cl.

Doe pensede die coninc:
»Ic was ghewone vor alle dinc
Dieve te hatene daer icse wiste,
Die den lieden al met liste
Haer goet stelen ende roven;
Nu maghic hem wel gheloven,
Die leven bider aventuren;
Si weten wel, dat si verburen
Lijf ende goet, mach mense vaen;
Men doetse hanghen ende thooft ofslaen,
Ofte sterven argher doot.
Hare anxt es dicke groot.
Nemmeer en ghevalt mi dat,
Dat ic man dor cleinen scat
Sterven doe in al mijn leven.
Ic hebbe Elegast verdreven
Om cleine sake uut sinen lande,
Die dicke set sijn lijf te pande
Omme goet daer hi bi leeft.
Ic wane, hi dicke sorghe heeft.
Hi en heeft lant no leen,
No ander toeverlaet negheen,
Dan hi met stelen can bejaghen:
Daerop moet hi hem ontdraghen.
Ic nam hem tlant des hi was here
(Des mach mi wel rouwen sere),
Beide borghe ende lant;

Vs. 201. *A.* Dus pensde; *B.* Eens so peinsde doe d. c. — 203. *B.* Dieven te haten — 204. *A.* al *ontbr.* — 207. *A.* avontuur — 210 *B.* af sl. — 211. *A.* Of; *B.* een argher — 212. *AB.* Haren — 213. *AB.* Nemmermeer — 216. *B.* Elegaste — 217. *B.* saken; *AB.* minen — 218. *B.* Hi set dicke s. — 219. *A.* Omt g.; *B.* Om dat g. — 222. *A.* gheen; *B.* ooc gheen — 224. *A.* Daerom moet — 225. *A.* des was hi h.; *B.* daer hi w. h. — 226. *AB.* Dat m.; *A.* mach hem nu wel; *B.* mi nu — 227. *A.* borch; *B.* Dat ic hem nam borch e. l.

Des was ic harde onbecant;
Want hi hadde in siere scaren,
Die met hem onthouden waren,
Ridders, seriante, een ghetal,
Die ic hebbe onterft al,
Beide van lande ende van goede.
Nu volghense hem, dor armoede.
In laetse niegheren gheduren:
Diese onthilde, ic daden verburen
Beide borch ende leen.
Hi en hevet toeverlaet negheen:
Hi moet hem al onthouden
In wildernessen ende in wouden,
Ende moet allene bejaghen,
Daersi hem alle op ontdraghen.
Maer so vele esser an,
Hi en steelt neghenen armen man,
Die bi siere pine leeft.
Dat pelgrijn ofte coman heeft,
Laet hi hem ghebruken wel;
Maer hi en versekert niemen el.
Biscoppe ende canonike,
Abde ende monike,
Deken ende papen,
Daer hise can betrapen,

Vs. 229. *A.* sine; *B.* sijnre — 231. *A.* serianten; *B.* Kinderen ende cnapen e. g. — 232. *A.* heb; *B.* Die ic te samen o. heb al — 234. *A.* si hem al door; *B.* Ende volghem hem d. a. — 235. *AB.* Ic en l. nieuwers g. — 237. *B.* ende daer toe l. — 238. *AB.* gheen — 239. *B.* altoos o. — 242. *B.* allen — 243. *B.* Mer so veel doochden e. a. — 244. *AB.* ghenen — 245. *AB.* pinen — 246. *AB.* pelgrim o. coopman — 249. *AB.* (*B.* Noch) biscoppen ende (*B.* noch) canoniken — 250. *A.* Abden ende moniken; *B.* Abden, prioors ofte moniken — 251. *AB.* Dekenen; *B.* D. ende daertoe p. — 252. *B.* can wel b.

Comen si in siere verde,
Hi nemt hem mule ende perde,
Ende stectse uut haren ghereide,
Datsi vallen optie heide,
Ende nemt hem met siere cracht
Datsi daer hebben bracht,
Silver, cleder, facelment.
Dus bejaecht hi hem omtrent.
Daer hi rike liede weet,
Hi nemt hem haren scat ghereet,
Beide silver ende gout.
Sine list es menechfout:
Niemen en can hem ghevaen,
Nochtan heefter om ghedaen
Menech man sine cracht.
Ic woude ic nu in deser nacht
Sijn gheselle mochte wesen.
Ay here God, helpt mi tot desen!"
Met deser tale voer hi vort,
Die coninc, ende heeft verhort
Hoe een ridder quam ghevaren
In der selver ghebaren,
Alse die riden wille verholen,
Met wapinen swart als colen:
Swart was helm ende scilt,
Die hi an den hals hilt.
Sinen halsberch mochtmen loven:

Vs. 253. *A.* werde; *B.* Ofte comen in — 254. *AB.* mulen — 258. *AB.* Al dat; *B.* ghebracht — 259. *B.* fatelment — 261. *AB.* lieden — 265. *A.* cannen — 268. *A.* woudic — 271. *AB.* talen — 272. *B.* coninc Carel — 274. *B.* Ghewapent in den selven ghebaren — 275. *A.* wil; *B.* Als die rideer wil sijn v. — 276. *AB.* wapenen; *B.* als sijn colen — 277. *B.* ende daer toe sc. — 278. *B.* Ende alle dat hi — 279. *B.* Sijn h. m. m. diere l.

Swart was die wapenroc daer boven,
Swart was tors daer hi op sat.
Hi quam een sonderlinghen pat
Dwers ghereden dor den woude.
Alsen die coninc ghemoeten soude
Seindi hem ende was in vare,
Ende waende dat die duvel ware,
Om dat hi was so swart al.
Den riken God hi hem beval.
Hi pensde in sinen moet:
» Ghevalt mi quaet ofte goet,
En vlie te nacht dor desen:
Ic sal der aventuren ghenesen;
Nochtan wetic te voren wel,
Hets die duvel ende niemen el.
Waer hi van Gods halven iet,
Hi en ware so swart niet.
Hets al swart, ors ende man,
Al dat icker an ghemerken can.
Ic duchte dat mi toren naket.
Ic bidde Gode, dat hi waket,
Dat dese mi niet en schende.”
Ende als hi bet quam ghehende,
Die swarte heeft vernomen
Den coninc jeghen hem comen.
Doe pensde hi in sinen sin:

Vs. 280. *AB.* den wapenroc — 282. *AB.* enen — 283. *A.* riden — 284. *B.* Als hem — 285. *AB.* Seghende hem; *B.* hi was — 286. *B.* dattet — 287. *B.* hi so swart was over al — 289. *B.* p. vele in — 291. *B.* En sal vlien t. n. — 294. *AB.* Tes die d. — 295. *B.* Gods weghen — 296. *B.* ware over al sw. n. — 297. *AB.* Tes al — 298. *B.* Al wat icker — 302. *Hier volgt in AB.* Seghende hi hem ende was in vare,
Ende waende dat die duvel ware.
303. *A.* Ende die s. ridder; *B.* Nu heeft die swarte saen v. — 304. *A.* teghen; *B.* daer teghen — 305. Doe *ontbr. in A.*

» Dese es verdoolt hier in,
Ende hevet sinen wech verloren.
Ic mach dat ane hem verhoren.
Hi salre laten die wapen sine,
Die die beste sijn anscine,
Die ic in seven jaren sach:
Si verlichten alse die dach
Van stenen ende van goude.
Twi quam hi inden woude?
En was noit arm man
Die sulke wapen droech an,
Ende sulc ors hadde bescreden,
So sterc ende van so sconen leden."
    Doe si quamen te ghemoete
Leden si al sonder groeten.
Deen besach den anderen wel,
Maer si en daden niet el.
Alse hi den coninc was gheleden
Diet swarte ors hadde bescreden,
Hilt hi stille ende dochte
Wie die ander wesen mochte:
» Waerom dat hi aldus lijt,
Ende siere tale dus vermijt,
Dat hi mi niet en groete
Doe hi mi ghemoete,

Vs. 307. *B.* heeft — 308. *B.* Ic wil dat; *AB.* aen — 309. *AB.* salder — 310. *A.* in sc.; *B.* int aenschine — 312. *A.* als den d.; *B.* Van steenten lichten si als den d. — 313—14. *ontbr. in B.* — 314. *A.* Wanen quam — 315. *A.* Ten was; *B.* Het schijnt wel ten was n. a. m. — 316. *B.* s. wapenen hadde an — 317. *B.* sulken — 318. *A.* so *ontbr.*; *B.* ende so scoon van l. — 319. *AB.* ghemoeten — 322. *AB.* seiden niet; *B.* niet meer el — 323. *A.* leden — 324. *A.* swart — 325. *B.* Hielt doen stille — 327. *B.* Waeromme — 328. *AB.* talen; *B.* t. ooc v. — 329. *B.* Ende dat hi mi ooc n. — 330. *B.* mi aldaer gh.

Ende om gheen dinc en vraghet?
Ic wane hi quaet jaghet.
Waer ic versekert van dien,
Dat hi quame omme verspien,
Datti mi oft die mine
Brenghen wilde also in pine
Jeghen den coninc die ic ontrade,
Hi en lede te nacht sonder scade.
Wat node soude hem jaghen
Achter bosschen ende haghen,
Ofte hi mi niet en sochte?
Bi den here die mi ghewrochte!
Hine ontridet mi te nacht,
In sal proeven sine cracht.
Ic willen spreken ende kinnen:
Hi mach sulc sijn, ic sal ghewinnen
Sijn ors ende dat hi hevet an,
Ende doen met lachter keren dan.
Hi es hier comen alse een domme."
Mettien warp hi sijn ors omme,
Ende volghede den coninc naer.
Doe hine achterhaelde daer,
Riep hi lude: » Ridder, ontbijt!
Waerna eist dat ghi rijt?
Ic wil weten wat ghi soect
Ende jaecht ende roect,

Vs. 331. *B.* Daer toe om — 332. *A.* wane dat hi; *B.* waen dat hi — 333. *A.* ic seker — 334. *AB.* om — 335. *A.* ofte mine — 336. *A.* also *ontbr.* — 337. *AB.* Teghen; *B.* c. bi verrade — 339. *A.* soude hi j.; *B.* soude hem nu j. — 341. *A.* Ofti mi; *B.* Oft — 343. *AB.* ontrijt; *B.* mi niet — 344. *AB.* Ic sal; *B.* pr. alle s. — 346. *A.* winnen — 347. *B.* orse — 348. *B.* doen hem met — 349. *AB.* als — 350. *AB.* Met dien — 351. *AB.* volchde — 352 *AB.* Doen hien — 353. *AB.* ontbeit — 354. *A.* reit; *B.* ghereit — 355. *AB.* ghi hier soect — 356. *B.* Ende wat ghi jaecht mi en roect

Eer ghi mi ontrijt van hier.
Al waerdi noch also fier,
Ende so diere uwer tale,
Berechtes mi, so doedi wale.
Ic wil weten wie ghi sijt,
Ende waer ghi vaert op dese tijt,
Ende hoe u vader hiet.
En mach u des verlaten niet."
Doe antworde die coninc:
»Ghi vraghet mi so menich dinc.
Ic en wils u niet berechten;
Ic hebbe liever dat wi vechten
Dan ict u seide bi bedwanghe.
So haddic gheleeft vele te langhe,
Dat mi een man dwinghen soude
Van dinghen, die ic niet en woude
Berechten, ten ware mi lief.
Comter mi goet af ofte meskief,
Wie sullen desen strijt nu sceiden
Ende becorten tusschen ons beiden."
Des conincs scilt was verdect,
Hi en wouts niet voeren ontdect
Om teken datter ane stoet:
Hi en wilde niet dat men waer vroet,
Dat hi ware die coninc.
Si worpen omme metteser dinc
Haer orse sterc ende snel.
Si waren beide ghewapent wel:

Vs. 358. *A.* noch so; *B.* waerdi daer toe n. — 362. *B.* deser — 363. *AB.* hoe dat uw — 364. *A.* En machs u v. n.; *B.* Ic en wils u v. n. — 366. *B.* Ghi vraecht mi hier m. d. — 367. *A.* En wistu hoe b. — 368. *A.* heb — 369. *A.* ic u — 370. *B.* hadde ic — 374. *A.* of; *B.* oft — 378. *A.* en wildes — 380. *B.* ware — 381. *B.* Dat hi coninc Carel was — 382. *B.* w. o. door dat gras — 383. *AB.* orsen

Hare speren waren sterc.
Si versaemden in een perc
Met sulken nide onder hem tween,
Dat dorse boghen over haer been.
Mallic vinghen si ten swaerde,
Alse die vechtens begaerden.
Si vochten ene langhe wile,
Dat men gaen mochte ene mile.
Die swarte was sterc ende snel,
Ende sine joesten waren fel,
So dat die coninc was in vare,
Ende waende dat die duvel ware.
Hi sloech den swarten opten scilt,
(Die manlike vor hem hilt),
Dat hine in tween stucken cloof,
Oft hadde gheweest een lindenloof.
Die swarte sloech den coninc weder.
Die swerde ghinghen op ende neder
Op die helme, optie maelgien,
Datter menech moeste faelgien.
Daer en was halsberch gheen so goet,
Daer en woet dore dat rode bloet,
Dor die maelgien uter huut.
Daer was van slaghen groot gheluut.
Die spaenre vanden scilden vloghen,

Vs. 385. *B.* sp. w. groot ende st. — 386. *B.* Daer toe v. si in — 388. *AB.* orsse; *B.* onder h. b. — 389. *AB.* Manlic; *B.* ginghen — 390. *AB.* Als—begaerde; *B.* v. wel b. — 391. *A.* een; *B.* ooc een — 392. *A.* een; *B.* wel mocht een — 394. *A.* sine consten; *B.* sine jonsten — 398. *AB.* Dien hi manlic voor h. h. — 399. *AB* Dat hi in t. s. vlooch — 400. *A.* Oft ware een — 402. *B.* swaerden — 403. *A.* Opten helme — 404. *B.* menighe — 405. *B.* Ten was — 406. *A.* Daer en dranc d. dat bloet; *B.* Daer en liep door — 408. *A.* Daer van sloeghen g. g. — 409. *A.* Die spaenderen vanden schilde daer vl.; *B.* De spaendre

Die helme op haer hoofden boghen,
Ende ontfinghen scaerde ende vlegghen,
So scaerp was der swaerde egghe.
   Die coninc pensde in sinen moet:
» Dese is ten wapen goet.
Soude ic lien miere namen,
Ic souts mi ewelike scamen;
Nemmeer en ghecreech ic ere."
Doe sloech hi enen slach so sere
Opten swarten, die vor hem helt,
Dat hine nalic hadde ghevelt,
Ende vanden orse tumen dede.
Tusschen hem en was ghene vrede:
Die swarte sloech opten here
Enen slach, ende sloech so sere
Opten helm, dat hi booch,
Ende tswert ontwee vlooch:
So anxtelec was die slach,
Alse dat die swarte sach,
Datti sijn swaert hadde verloren,
» Tfi dat ic ie was gheboren!"
Pensde hi in sinen moet.
» Dat ic leve, waertoe eist goet?
En hadde noit goet gheval,

Vs. 410. *A*. Die helmen o. h. hooft die b.; *B*. Die helmen van den hoofte — 411. *B*. Vol van sc. ende van vl. — 412. *AB*. waren der swaerden — 414. *A*. te wapene; *B*. ter wapene — 415. *AB*. Sal ic liden (*B*. hier) mijns namen — 416. *A*. ewelic — 417. *AB*. Nemmermeer — 420. *AB*. hine manlic hadde — 421. *A*. ors; *AB*. tumelen — 422. *A*. hem beiden en w.; *B*. T. h. beiden was cleinen vr. — 423. *A*. Ende die sw. — 424. *A*. Ende sloech enen slach so sere — 425. *B*. Op sinen helme so dat — 426. *AB*. in twee (tween) stucken vl. — 427. *B*. so anteliken groot was den sl. — 428. *A*. Als; *B*. Wanneer d. sw. dat versach — 430. *B*. Ocharmen dat ic ben g. — 431. *B*. hi doe in — 433. *A*. noit ongheval; *B*. Ic en h.

Nocht nemmermeer en sal.
Waermede sal ic mi verweren?
En prise mijn lijf niet twee peren,
Want ic ben idelre hande."
Doe docht den coninc wesen scande,
Enen te slane die vor hem helt
Onghewapent op dat velt
Metten swerde ontwee ghebroken.
Hi pensde: »En bleve niet onghewroken
Die enen wilde slaen oft deren,
Die hem niet en can gheweren."
Dus hilden si stille in dat wout.
Haer ghepens was menechfout,
Wie die ander wesen mochte.
— »Bi den here die mi ghewrochte!" —
Sprac Carel die coninc,
»Ghi en berecht mi ene dinc,
Her ridder, dies ic u vraghe,
Ghi hebt gheleeft al u daghe:
Hoe ghi hiet ende wie ghi sijt?
Ende laet ons corten desen strijt.
Mach ic met eren liden,
Ic sal u henen laten riden,
Als ic uwe name weet."
Die swarte sprac: »Ic ben bereet,

Vs. 434. *B.* n. hebben en sal — 436. *B.* Ic en — 437. *B.* ic nu ben — 438. *A.* wesen *ontbr.* — 439—43. *A*:
Op enen te slane, die voor hem helt.
Doe sach hi ligghen tswaert opt velt
In twe stucken ghebroken (*B.* st. aldaar g.)
Pensdi: »En es niet ghewroken
Die enen wille slaen of deren (*B.* Die enen slaet oft doet d.). — 445. *A.* int wout — 446. *B.* ghepeis — 447. *AB.* Deen wie dander — 449. *B.* Sprac die coninc sonder saghe — 450—51. *ontbr. in B.* — 453. Of ghi en secht mi wie ghi sijt — 457. *B.* uwen name

Indien dat ghi mi maket vroet,
Wat nootsaken dat u doet
Dat ghi hier comt te nacht.
Ende wies toren dat ghi wacht?"
Doe seide Carel die edel man:
»Secht mi ierst, ic segghe u dan
Wat ic hier soeke ende jaghe.
En darf niet riden biden daghe;
Ens sonder nootsake niet,
Dat ghi mi dus ghewapent siet.
Ic sal u segghen hoe soot coomt,
Alse ghi mi uwe name noemt,
Dies sijt seker ende vast."
— »Here, ic hete Elegast,"
Antworde doe die ridder saen,
»Ens mi ten besten niet vergaen.
Ic hebbe goet ende lant verloren
Dat ic hadde hier te voren,
Bi onghevalle, als menech doet.
Soude ict u al maken vroet,
Hoe mine saken comen sijn,
Eer ic u seide den fijn,
Het soude u dinken alte lanc:
Mijn gheluc es so cranc."
Alse dit die coninc verstoet,

Vs. 459. *B.* dat *ontbr.* — 461. *AB.* quaemt — 462. *AB.* wiens — 464. *A.* tierst; *B.* het eerste — 466. *A.* bi daghe; *B.* Ic en d. — 467. *AB.* Ten es sonder — 469. *A.* hoet coomt; *B.* hoe dat c. — 470. *AB.* uwen — 472. *AB.* Heer antwoorde Elegast (*doch verg.* 488) — 473. *A.* Dat sprac die ridder harde saen; *B.* Die ridder ende sprac saen — 474. (*Hier vangt het haagsche fragment aan*) *AB.* Ten es; *A.* beste — 475 *A.* heb — 478. *A.* Soudict; *B.* ic — 479. *H.* Wie mine — 480. *AB.* gheseide — 481. *A.* denken; *HB.* dunken; *AB.* veel te l. — 482. *B.* g. dat es seer cr. — 483. *AB.* Als; *B.* c. dus verst.

Was hi blide in sinen moet,
Al haddet al gheweest sijn
Dat goet dat vloit opten Rijn.
Hi seide: »Ridder, eist u bequame,
Ghi hebt mi gheseit uwe name,
Nu secht mi wies ghi u gheneert.
Bi al dat God hevet weert,
Ende bi hem selven te voren,
Van mi en hebdijs ghenen toren,
Ende ic sals u so vele berechten,
Vraechdijs mi, sonder vechten
Ende al sonder evelen moet,
Indien dat ghi dit vor mi doet;
Dies sijt seker ende vast."
— »Here", antworde Elegast,
»In wils u niet helen,
Daer ic op leve moetic stelen.
Tfi dat ic ie was gheboren!
Sint dat ic hadde verloren
Daer ic bi soude leven,
Ende mi hadde verdreven
Die coninc Carel uut minen lande,

Vs. 484. *Allen:* blide (*l.* blider?) — 485. *H.* Dant al gheweest hadde sijn. *Dit en het volg. vs. ontbr. in B.* — 486. *H.* tgoet dat vliet opten Rijn — 488. *A.* Nu segghet mi uwen name; *B.* Nu secht mi voort uwen n. — 489. *AB.* Ende hoe (*B.* dat) ghi u. g. — 490. *H.* heeft; *B.* Bi alle dat g. mach hebben weert — 491. *B.* s. ooc te v. — 492. *H.* en crijchdijs niet meer toren; *AB.* hebdi — 493. *A.* sal u; *B.* sal u mede wel b. — 494. *B.* mi ende sonder — 495. *AB.* al *ontbr.; B.* s. enich evel moet — 496. *AB.* ghi mi maket vroet — 497. *Allen:* Nu sijts — 498 *AB.* H. ic hete E. — 499. *A.* En wil u; *B.* En wils u niet langher h. — 500. *AB.* ic bi l. — 501. *H.* Sint ic was; *A.* Sint dat ic was; *B.* Sinder dat ic was — 502. *HB.* Ende mijn goet h. v.; *A.* Ende ic mijn goet had v. 503. *B.* Daer bi dat ic — 504. *HA.* Ende mi die coninc hadde (had) v.; *B.* hadde al v. — 505. *B.* Die *ontbr.; HA.* Die coninc *ontbr.*

(Ic salt u segghen, al eest scande),
So hebbic mi onthouden
In wildernessen ende in wouden.
Daer si twaelve bi leven
Moeten rike liede gheven;
Maer so vele esser an,
En stele ghenen armen man,
Die bi siere pine leeft.
Dat pelgrijn ofte coman heeft
Laet ic hem ghebruken wel;
Maer ic en verseker niemen el.
Bisscoppen ende canoniken,
Abden ende moniken,
Deken ende riken papen,
En can ghehelpen hare cnapen:
Ic neme haer goet met liste.
En weet so vaste kiste,
Weet icker enich goet in,
In brinct wel in mijn ghewin
Ende onder mine ghesellen.
Wat soude icker meer of tellen?
Mine list es menechfout.

Vs. 506. *AB.* u *ontbr.* — 507. *B.* mi daer na o. — 509. *AB.* twalef; *B.* tw. altoos bi — 510. *AB.* lieden — 511. *B.* vele doochden e. a. — 512. *A.* steels; *B.* Dat ic en — 513. *AB.* pinen — 514. *AB.* pelgrim ofte coopman — 515. *A.* Dies laet — 518. *B.* Abden prioors e. m. — 519. *A.* Dekenen ende papen; *B.* Proofsten ende daer toe p. — 520. *A.* Daer icse can betrapen; *B.* Waer icse alle can betr. — 521—522. *H.*:

En vinde gheyn soe vaste kiste
En stele haer goet bi liste.
Noch gheen slot soe vast
Heere sprac Elegast

522. *A.* vasten; *B.* Ic en weet so vast gheen k. — 523. *A.* enich *ontbr.*; *B.* icker te vercrighen g. in — 524. *A.* Ic br. in; *B.* Ic salt brenghen in — 526. *B.* of. — 527. *A.* Minen; *B.* Mijn list es groot ende m.

Mine ghesellen sijn int wout,
Ende ic voer uut op aventure,
Ende hebbe vonden ene sure,
Want ic hebbe mijn swaert verloren:
In corer gheen have vore
Ende ict weder hadde gheheel.
Der slaghe hebbic ontfaen een deel,
Meer dan icker ie ghewan
Op enen dach van enen man. —
Nu secht mi, ridder, hoe ghi heet?
Entie ghene die u heeft leet,
Es hi van sulker machte,
Dat ghi riden moet bi nachte?
En condise niet ghematen
Die ghene die u haten?
Ghi sijt ten wapenen so goet."
Die coninc pensde in sinen moet:
» God heeft mine bede ghehort,
Nu moet hi mi beraden vort.
Dits die man die ic begherde,
Boven al die leven opter erde,
Mede te varene op dese nacht.

Vs. 528. *H.* Mijn g. die sijn; *B.* Mijn g. sijn al int w. — 529. *H.* voer voren op a. — 530. *A.* heb; *B.* Ende heb gheraect een quade ure — 531. *AB.* heb — 532. *H.* gheen ander vore; *A.* En coeser; *B.* En coor daer ooc gh. — 534. *AB* Der slaghen hebbic (heb icker) ooc een d. — 535. *AB*: dan ic ie g.; *H.* ic der oit g. — 536. *AB.* Op enen nacht — 537. *H.* wie ghi h.; *B.* hoe hi heet — 538. *A.* Ende die gh. die u veet; *B.* Ende wie hi es die — 539. *H.* sulken macht; *B.* van alsulker — 540. *H.* nacht — 541. *H.* ghemaken; *B.* Waer om en c. n. ghematten — 542. *B.* Alle d. g. die u hatten — 543. *A.* te wapene; *B.* ter w. doch so g. — 544. *A.* Doe pensde die c. — 545. *AB.* mijn; *B.* God die h. — 546. *A.* moeti; *B.* Ende wil mi — 547. *AB.* Dit es — 548. *AB.* alle d. l. op daerde; *H.* opt daerde — 549. *AB.* varen op desen · *Tusschen dit en het volgende vs. lascht H. in:* Sonder eenen ander cracht

God heeften mi te pointe bracht.
Nu moetic lieghen dor den noot. —
Bi den here die mi gheboot!"
Sprac die coninc, » her Elegast,
An mi hebdi gheleide vast,
Gestade vrientscap ende vrede.
Ic sal u segghen mine sede:
Wat holp vriende verholen!
Ic hebbe goets so vele ghestolen,
Waer ic metter helft ghevaen,
Men liete mi niet ontgaen
Om mijn ghewichte van goude root.
Maer het dede mi die noot:
Noot breect allen strijt."
— » Nu segt mi, ridder, wie ghi sijt?"
— » Ic sal u segghen mine name,
Eest u wille ende bequame.
Gheheeten ben ic Adelbrecht,
Ende pleghe te stelene over recht
In kerken ende in clusen,
Ende ooc in godshusen.
Ic stele alrehande saken:
In late niemen met ghemake,
Den riken no den armen:

Vs. 550. *A.* heefter; *B.* te punte ghebracht — 553. *AB.* coninc tot El. — 555. *AB.* Gh. vrient e. vr.; *H.* Gh. vrient ende vaste vr. — 557. *A.* helpt vrienden; *B.* Wat hulpen vrienden — 558. *A.* heb; *AB.* so vele goets — 560. *AB.* liet mi waerlic niet — 562. *A.* mi den n.; *B.* mi grote n. — 563. *A.* breket alle; *Dit en het volg. vs. ontbr. in B.* — 564. *A.* segghet — 565. *AB.* minen — 566. *B.* Sprac die coninc eist u beq. — 567. *A.* Ic ben ghe. — 568. *AB.* Ic pl.; *Allen* stelen — 569. *B.* k. veel ende — 570. *A.* Ende in alle g. — 571. *A.* alderhande saken; *B.* in alderhande; *HB.* sake — 572. *AB.* En late (laet); *B.* ghemaken — 573. *H.* Ic stele den riken ende d. a.; *A.* Den riken ende den; *B.* noch ooc d. a.

6*

Ic achte niet op haer carmen.
Ic en late ghenen man
Daer ic mijn ghewin weet an,
In name hem liever vanden sine
Dan ic hem gave vanden mine.
Aldus hebbic mi ontdraghen;
Ende hebbe gheleit nauwe laghen
Om enen scat, dien ic weet.
Mi souts wesen wel ghereet,
Eer emmer quame morghen vroe,
(Hadde icker enen gheselle toe)
Also vele alse ics rochte,
Ende mijn paert ghedraghen mochte.
Die scat es qualike ghewonnen:
God en souts ons niet veronnen,
Mochtewijs hebben een deel.
Die scat leghet in een casteel,
Daer mi die jeghenode es cont.
Al haddewijs vijf hondert pont,
En mochte hem niet deren,
Dien hi es, twee peren;

Vs. 574. *AB.* Ic en; *H.* In late niet op haren karmen — 575. *H.* In l. gheyn m.; *AB.* En weet g.; *B.* g. so armen — 577. *A.* En naem hem liever sine have; *B.* En name l. s. h. — 578. *AB.* hem die mine gave — 580. *H.* hebbe gheleeft menige dage — 581. *H.* Van eyne scat dien ich weit. — 582. *B.* Hi soude mi wesen — 583. *AB.* Eer emmermeer m. vr. — 584. *A.* Haddicker goede helpe toe; *B.* Haddic daer g. h. toe — 585—586 *ontbr. in B.* — 586. *HA.* draghen — 587. *AB.* qualic — 588. *A.* vergonnen; *B.* verionnen — 589. *A.* Al hadden wijs e. d.; *B.* Al hadden wijs een groot d. — 590. *A.* leit; *B.* die leit — 591. *H.* die jeghende; *A* eygenoot; *B.* die weghen sijn c. — 592. *H.* Xc pont — 593. *H.* Hem en m. n. d.; *A.* Ten mochten n. d.; *B.* Ten mochte daer n. d. — 594—600: deze verzen aldus in A:

Dat wi van den sinen teren
Laet ons ghesellen sijn te nacht

Ende hi es qualike bejaecht.
Siet, Elegast, wats u behaecht:
Willewire omme doen onse macht,
Ende ghesellen sijn te nacht?
Wat wire connen bejaghen
Onthier ende het sal daghen,
Dat sal ic deelen ende ghi kiesen:
Dies achtergaet moet riesen."
Elegast sprac: » Waer leit die scat?
Lieve vrient, secht mi dat,
Ende in wat steden?
Het mach daer sijn, ic vare mede;
Maer ic wils wesen vroet,
Eer ic u volghe enen voet."
Doe sprac Carel die edel man:
» Ic saels u berechten dan:
Die coninc heeft so groten scat,
Het mochten lettel deren dat,
Ende het mochten lettel scaden,
Al haddewijs onse paert gheladen
Van sinen scatte daer hi leghet."

Dat wi connen bejaghen
Beit hier ende het sal daghen

En in B:

Nu secht mi ridder of ghi te nacht
Wilt wesen gheselle in mijn bejacht
Dat wi te hoop sullen bejaghen
Sullen wi berghen tot sal daghen

601. *AB.* Dan sal — ghi sult kiesen — 602. *B.* Diet a. m. verliesen — 603. *AB.* E. seide w. l. den sc. — 604. *A.* Lieve gheselle s.; *B.* Ende in wat steden s. m. d. — 605. *ontbr. in B.; A.* stede. — 606. *dit vs. ontbr. in B.* — 607. *H.* wille; B. Eer ic vare wil ics w. vr. — 608. *H.* eyne v.; *B.* Oft ic en volghe u niet e. v. — 609. *AB.* Doen seide C. — 610. *AH.* Ic salt; *B.* Ic sal u liever b. d. — 611. *A.* so groot een sc. — 612. *H.A.* Hem (Het) mochte — *De volg. twee vss. ontbreken in allen, en zijn gevolgd naar* Karl Meinet, *waarover zie de aant.* — 615. *B.* sc. al daer

Ende als die coninc dit seghet,
Dat hi hem selven stelen wille,
Elegast en sweech niet stille;
Hi seide: » Dat moete God verbieden!
Hi en levet niet, diet mi riede,
Dat ic den coninc dade scade.
Al heeft hi mi bi quaden rade
Mijn lant ghenomen ende mi verdreven,
Ic sal hem wesen al mijn leven
Ghestade vrient na miere macht.
In sine scade en comic te nacht,
Want hi es mijn gherechte here.
Dade ic hem anders dan ere,
In mochts niet wel ghenieden.
Gotsat heb diet mi riede!"
Alse dit die coninc verstoet,
Was hi blide in sinen moet,
Dat hem Elegast die dief
Goets onste ende hadde lief.
Hi pensde: » Mochtic keren
Behouden miere eren,

Vs. 616. *A.* Als die c. seghet; *B.* Als dit dus die c. s. — 617. *A.* Datti — 619. *Allen:* moet mi God — 620. *H.* leeft; *AB.* Si en leven n. d. m. rieden — 621. *H* dede — 623. *A.* Mijn goet g.; *B.* Goet ghen. — 624. *A.* wesen *ontbr.*; *B.* Ic s. h. nochtans alle m. l. — 625. *H.* na mine m.; *AB.* Goet vrient sijn na mijn (miere) — 626. *H.* en *ontbr.*; *AB.* sijn scade en coom — 627. *A.* es gherechtich h.; *B.* es een gherechtich — 628. *HB.* Dadic — 629. *H.* ghenieten; *A.* Ic mochs mi scamen voor Gode; *B.* Ic mochts m. s. al voor G. — 630. *H.* Uwen raet so willic vlieten; *A.* Men mochs mi gheraden node; *B.* Men mochts mi des g. n. — 631. *AB.* Als; *B.* c. wel verst. — 632. *H.* Pensde hi in s. m. — 634. *A.* Goet gonste; *B.* Goet jonde e. hadden l. — 635. *A.* mocht hi k.; *B.* mocht hi weder k.; *H.* Doe pensde mocht hi k. — 636. *A.* Beh. sijnder e.; *B.* Behoudelic tot sijnre e.; *H.* Hi soude hem doen soe veel eeren

Ic soude hem goets so vele geven,
Dat hi met eren mochte leven
Sonder stelen ende roven.
Dies machmen mi wel gheloven.”
Na dien ghepense daer hi in was,
Vraghedi Elegaste das,
Oft hine elwaert wilde leden,
Daer si goet onder hem beden
Mochten bejaghen op die nacht?
Hi dader toe sine macht
Gherne ende sine behendichede,
Wilde hine laten varen mede.
Elegast seide: »Jaic, gherne;
Maer in weet oft ghijt secht in scherne.
t Egghcrics van Egghermonde
Moghen wi stelen sonder sonde,
Die des coninces suster heeft.
Het es scade dat hi leeft:
Hi heeft den menighen verraden,
Ende brocht in groter scaden;
Selve den coninc sinen here
Soudi nemen lijf ende ere,

Vs. 637. *H.* so vele goets; *AB.* Hi souden — 638. *A.* Hi souder met eren sijn daech op leven; *B.* Hi souder m. e. sijn daghe wel of l. — 640. *A.* Des mochtmen hem g.; *B.* Des mach men h. ooc wel g. — 641. *H.* gepens — 642. *H.* Vraghede hi Elegast d.; *A.* Vraechde E.; *B.* Vraechde hi doen Elegast d. — 643. *H.* elwaert *ontbr.*; *A.* Oft hien iewerts w. l.; *B.* Oft hi hem iewers w. l. — 644. *AB.* tgoet — 645. *H.* den nacht; *A.* dien n. — 646. *AB.* Hi deder toe sijn beste cracht (tracht) — 647. *AB.* sijn — 648. *AB.* Woude hi hem l. — 650. *H.* In weits of; *B.* En weet of; *A* Men (*m' en?*) weet niet ghi — 651. *H.* Te Eggeric; *B.* Tot E. — 652. *AB.* Daer moghen — 654. *H.* Hets sc.; *B.* es grote sc. — 655. *H.* Want hi h.; *B.* m. ooc ver. — 656. *AB.* Ende ghebrocht — 657. *B.* Ende den c.; *A.* Ende ooc mede sinen h. — 658. *HB.* soude hi

Mocht na sinen wille gaen,
Dat hebbic dicke wel verstaen.
Nochtan houti vanden coninc
Menich herde scone dinc:
Beide borch ende leen.
Al ne haddi toeverlaet el negheen,
Het mochte hem lettel deren,
Dat wi vanden sine teren.
Daer sullewi varen, eest u wille."
Doe pensde die coninc ende sweech stille,
Nadien dat daer ghescepen stoet,
Dat daer ware stelen goet:
Al hadden sine suster ghevanghen,
Si souden node laten hanghen.
Daerna droeghen si over een,
Daer te vaerne onder hem tween,
Te stelene Eggherics groten scat.
Die coninc hem niet en vergat.
Si quamen ghereden op een velt
Op haer orsen haren telt:
Daer vonden si een ploech staen.
Die coninc bete neder saen,
Ende Elegast reet voren,
Daer hi den wech hadde vercoren.

Vs. 659. *H.* sine; *B.* Mochtet — 660. *A.* dicke *ontbr.;* B. Dat h. wel ghenoech v. — 661. *B.* hout hi — 662. *H.* Ene herde; *A.* Harde m.; *B.* Lant ende sant ende m. d. — 663. *H.* leene; *B.* borghen ende groot l. — 664. *AB.* t. anders gheen; *B.* Al had hi — 665. *A.* Het mochten l. d. — 666. *AB.* sinen — 667. *HA.* sullen wi; *B.* Wi sullen d. v. e. uwen w. — 668. *AB.* Die c. p. e.; *A.* al st. — 669. *H.* daer *ontbr.* *AB.* Na dat — *Hier eindigt 't fragment H.* — 673. *AB.* Dus dr. — 674. *AB.* te varen — 675. *AB.* stelen; *A.* groten *ontbr.* — 678. *AB.* orsen wel ghestelt — 680. *B.* c. bocte neder — 681. *B.* r. al voren — 682. *A.* Daer si d. w. hadden

Die coninc nam tcouter te hant,
Dat hi aen den ploech vant.
Hi pensde in sinen moet:
»Dits ten ambachte goet;
Die graven wil in borghen,
Hi moeter toe besorghen
Selke dinc alse hem bedorste."
Doe sat hi op al sonder vorste
Ende volghede Elegaste
Na met sporen vaste,
Die een lettel was voren.
    Verstaet, so moghedi wonder horen!
Doe si quamen vor die veste,
Die de scoonste was entie beste
Die iegheren stoet opten Rijn,
Elegast sprac: »Hier willet sijn.
Nu siet," seiti, »Adelbrecht,
Wat dinct u ghedaen te recht?
Ic wil werken bi uwen rade;
Mi ware leet, ghesciede u scade,
Dat men mochte segghen dan,
Het quam al toe bi desen man."
Die coninc antworde na dier tale:
»En quam noit binder sale,

Vs. 683. *A*. tc. in die hant; *B*. in sijn h. — 684. *A*. die pl.; *B*. So hijt aen d. pl. daer v. — 686. *A*. den amb.; *B*. totten ambachte — 687. *B*. Wie dat gr. — 688. *B*. moeter hem toe — 689. *B*. Ende sulke dinc te hebben voren — 690. *B*. Hi sat op ende sloech met sporen — 691. *B*. Sijn ors ende volchde na El. — 692. *B*. Metter spoet al sonder raste — 693. *B*. Want hi was een l. voren — 694. *AB*. Verstaet (wel) so mogh. horen — 696. *AB*. ende die beste — 697. *A* Die iewaert st.; *B*. Als iewers stont — 698. *A*. willic — 699. *A*. seidi; *B*. Nu siet toe seit hi — 700. *B*. ghedaen nu alrebest — 704. *A*. toe *ontbr*. — 705. *A*. talen; *B*. a. hem ter talen — 706. *AB*. binnen der salen; *B*. Ic en q.

Nocht in den hove, daer ic weet.
Het soude mi wesen onghereet,
Soudicker nu binnen gaen.
Aen u selven moet al staen."
Elegast seide: »Hets mi lief.
Sidi een behendich dief,
Dat sal ic cortelic verstaen.
Laet ons een gat maken gaen
In den muur ter goeder ure,
Daer wi moghen crupen dure."
Dit loveden si beide wel.
Si bonden hare orse snel,
Ende ghinghen ten mure sonder gheluut.
Elegast trac een iser uut,
Daer hi den muur met soude peken.
Doe began die coninc reken
tCouter vort vanden ploech.
Doe stont Elegast ende loech,
Ende vraghede waer hijt dede maken?
»Constic tes meesters huus gheraken,
Ic dade maken selc een;
Dusdaen en saghic noit negheen
Besighen te selken sticken,
Daer men mure soude picken."
Die coninc sprac: »Het mach wel sijn.
Ic quam ghevaren opten Rijn,

Vs. 707. *B.* ict weet — 709. *B.* Soude icker — 710. *B.* moet dat staen — 711. *A.* tes mi; *B.* tes mi ooc l. — 712. *B.* Sidi nu een — 713. *B.* Ic sal dat c. wel v. — 715. *A.* In der m. — 716. *B.* wi cr. D. m. d. — 717. *B.* Dit so loofden — 718. *AB.* haer orsen; *B.* b. daer haer — 719. *B.* ter muur — 720. *A.* die trec — *B.* die trac — 721. *AB.* picken — 722. *A.* te trecken; *B.* te tricken — 723. *AB.* vander pl.; *B.* Hi bracht te. — 724. *B.* ende hi l. — 727. *B.* maken daer na s. e. — 728. *A.* Dus ghedaen; *B.* Aldus ghedaen sach ic; *AB.* gheen — 730. *A.* Daer men mey door s. p.; *B.* D. men mede soude doorp.

Dies es leden die derde dach,
Daer ic voer om mijn bejach,
Daer moestic mijn iser laten,
Het ontviel mi opter straten,
Daer men mi volghede achter:
En dorste niet keren dor den lachter.
Dus was ic mijns isers ane,
Ende dit nam ic bider mane,
Daer ict vant ane een ploech."
Elegast sprac: »Hets goet ghenoech,
Moghen wi daer mede in gheraken.
Hierna doet een ander maken."
Si lieten die tale, si maecten tgat.
Elegaste voechdet bat
Dat hi daertoe dede sine lede,
Dant den coninc Caerle dede:
Al was hi groot ende sterc,
Hine conste niet sulc werc.
Doe si tgat vanden mure
Hadden brocht al dure,
Ende si daer binnen souden gaen,
Elegast sprac: »Ghi sult ontfaen
Hier buten dat ic u sal bringhen."
Hi en woude niet ghehinghen

Vs. 733. *B.* den derden — 734. *AB.* Dat ic — 735. *B.* Ic moeste daer — 736. *B.* Want het — 737. *A* volchde; *B.* mi vervolchde — 738. *B* Ic en dorste keren — 739. *B.* Ic en machter niet gheraken ane — 741. *AB.* aen — 742. *AB.* het es — 743. *A.* daer te punte in g.; *B.* daer nu in g. — 744. *B.* Doet hier na een — 745. *B.* een gat — 746. *A.* Elegast voechdent b.; *B.* Elegast wracht ende tvoechde hem bat — 747. *B.* sijn lede — 748. *AB.* Carel — 749. *B.* ende daertoe st. — 750. *B.* sulken w. — 751. *A.* vander; B. Wanneer si — 752. *B.* Hadden al doorgraven dure — 753. *Hier vangt H. weder aan.* — *AB.* daer in souden — 754. *H.* u *ontbr.*; *A.* buten daer ic — 756. *A.* woudes; *H.* Elegast en w.

Dat die coninc daer binnen quame,
So sere ontsach hi sine onvrame.
Hi en dochte hem gheen behendich dief;
Nochtan woudi leet ende lief
Met hem deelen, sijn ghewin.
Die coninc bleef buten, hi ghinc in.
Elegast conde behindechede,
Die hi dede te menigher stede:
Hi nam een cruut uut enen vate,
Dat daer na was te ghemate,
Ende deet binnen sinen mont;
Die sulc een hadde, hi verstont
Dat hanen craien ende honde bilen.
Doe verstont hi ter wilen
Ane enen hane, aen enen hont,
Ende seiden dat die coninc stont
Buten hove, in haer latijn.
Elegast sprac: »Wat mach dit sijn?
Soude die coninc sijn hier voren?
Ic duchte dat mi naket toren.
Ic ben verraden na mijn ghedochte,
Ofte mi verleit nu alfs ghedrochte.”
Hi ghinc ten coninc, daer hine liet,
Ter stede daer hi van hem sciet,

Vs. 757. *AB.* daer *ontbr.* — 758. *H.* sine vrame; *A.* hi hem der onvrame; B. Want hi o. h. d. o. — 759. *A.* dochten g. — 760. *B* woude hi — 761. *B.* deelen ende sijn gh. — 762. *Allen:* buten Elegast ghinc; *B.* Carel bleef — 763. *H.* Want E.; *AB.* conste — 764. *AB.* hi proefde ter m. — 765. *AB.* Die (Hi) was minlic ende mate — 766. *AB.* Hi trac een cruut uut enen vate (gate) — 767. *A.* Ende staect — 769. *AB.* Wat h. c. ende honden b. — 770. *A.* Doen; *B.* So verst. hi ter selver w. 771. *B.* hane ende aen — 772. *AB.* Ende s.; *H.* Die seide dat der c. st. — 773. *Allen*: Buten den h. — 774. *AB.* hoe mach — 776. *H.* Ic wane dat — 777—778 *ontbr. in H.* — 779. *A.* Elegast ghinc daer hi den coninc liet; *B.* El. g. al daer hi liet — 780. *B.* Den coninc ende daer

Ende seide hem watti hadde verstaen,
Hem en bedroghe sijn waen,
Beide an hane ende an honde,
Diet in haren latine vonden,
Dat die coninc ware daer,
Maer si en wisten niet hoe naer.
Doe seide Carel die edel man:
»Wie hevet u gheseit dan?
Wat soude die coninc hier doen?
Soudi gheloven an een hoen,
Ofte dat een hont bast?"
»Nu hort dan selve," sprac Elegast,
Ende stac den coninc in sinen mont
Een cruut dat daer vor hem stont,
Ende seide: »Nu suldi verstaen,
So ic te voren hebbe ghedaen."
Echt craide die hane ende sede,
Also als hi te voren dede,
Dat die coninc ware daer.
Elegast seide: »Hoorter naer,
Gheselle, wat die hane crait.

Vs. 781. *B.* hem *ontbr.; AB.* wat hi — 782. *B.* sine waen — 783. *AB.* hanen — honden — 784. *H.* latijn vonde; *A.* haer latijn — 785. *B.* ware al daer — 786. *AB.* Mer hi en wiste — 787. *H.* Doe sprac C. — 788. *H.* heeft u gheseecht — 791. *B.* Oft betrouwen van dat — *Op vs.* 791 *volgen in AB. nog deze regels, die in H. ontbreken:*

So en es u ghelove niet vast.
Mi dinct dat ghi mi saghen telt.
Waertoe eist goet dat ghi mi quelt?
U ghelove en es niet vast.

792. *A.* dan selve *ontbr.; B.* hoort dan ghi spr. E. — 793. *A.* Hi stac; *HB.* in den m. — *Hier eindigt het fragment H.* — 797. *AB.* Echter — 800. *AB.:*

Maer hi en wiste niet hoe naer.

Onze lezing is gevolgd naar Karl Meinet. — 801. *B.:*

Gheselle sprac doen Elegast

Ic wille mijn kele windewait,
En es die coninc niet hier bi."
Doe seide die coninc Carel: »Tfi!
Gheselle, sidi dus vervaert?
Ic waende dat ghi coenre waert.
Doet dat ghi seit, hoet mach vergaen;
Al soude men ons beden vaen."
Elegast sprac: »Ic sacls beghinnen. —
Laci! wat suldi daer an winnen!
Ghevielt dat men ons wilde vaen,
Ic soude alse wel als ghi ontgaen."
Hi eischede sijn cruut weder.
Die coninc socht op ende neder,
Weder ende vort in sinen monde;
Maer hi verloost ter stonde:
Hi en mochts vinden niet."
Die coninc sprac: »Wats mi ghesciet?
Mi dinct, ic hebbe mijn cruut verloren,
Dat ic hadde hier te voren
Beloken tusschen minen tanden.
Bi miere wet! dat mach mi anden."
Doe loech Elegast echt,
Ende seide: »Steeldi over recht,
Hoe comt dat men u niet en vaet

Vs. 802. *A.* wilde; *B.* Ic wilde ghehanghen sijn aen een bast — 803. *ontbr. in A.* — 804. *A.* Doe seide C. het fij (*het si ?*); *B.* die *ontbr.* — 805. *A.* dus *ontbr.*; *B.* dus sere v. — 806. *AB.* coender — 807. *A.* seit laet ons gaen; *B.* Doet uw dinghen ende laet o. g. — 808. *AB.* ons heden vaen — 810. *AB.* Laet sien wat suldi — 811—12. *Deze twee regels, aan* Karl Meinet *ontleend, ontbr. in AB.* — 813. *AB.* Elegast eiste (eischte) — 814. *A.* sochte — 815. *A.* Weder en in; *B.* Ende wederom in — 816. *B.* v. al metter st. — 817. *B.* mochts daer v. n. — 819. *AB.* heb — 820. *B.* had; *A.* h. terstont voren — 821. *B.* mine tande — 822. *B.* w. het dunct mi scande — 823. *B.* Doen — 824. *B.* steeldi ooc Adelbrecht

Telken als ghi stelen gaet?
Dat ghi leeft es wonder groot,
Ghi en waert langhe wile doot.
Gheselle," seit hi onverholen,
» Ic hebbe u dat cruut ghestolen.
Ghi en weet van stelen niet een haer."
Die coninc pensde: » Ghi secht waer."
Mettien lieten si die tale.
Gode beval hi altemale,
Dat hine moeste borghen,
Een deel was hi in sorghen;
Nochtan consti behendichede,
Daer hi alle die ghene mede
Slapen dede vander sale,
Ende ontsloot doe altemale
Slote die men met slotelen sloot,
Waren si cleine ofte groot;
Ende ghinc ten scatte daer hi lach,
Eert iemen horde ofte sach;
Ende haelde vort ende brochte
Alse vele als hem goet dochte.
Doe wilde Carel danen riden.
Elegast hiet hem ontbiden:
Hi soude om enen sadel gaen,
Die in die camere ware ghestaen,
Daer Eggheric ende sijn wijf in lach;

Vs. 830. *A.* dat *ontbr.*; *B.* Ic h. uw cr. hier gest. — 831. *A.* hare — 832. *A.* ware — 833. *B.* Met dien liet hi sijn tale — 834. *B.* hijt — 835. *AB.* hien; *B.* h. daer woude b. — 836. *B.* Eens deels — 837. *AB.* Nochtans; *B.* conste hi — 839. *A.* van den; *B.* van dier salen — 840. *A.* ontsl. dan alt.; *B.* doen alte malen — 841. *AB.* sloten — 844. *B.* of sach — 845. *A.* vort *ontbr.* — 846. *AB.* Also v. — 847. *AB.* Doen w. C. van danen r. — 848. *A.* El. die hiet hem ontbeiden; *B.* hieten ontbeiden — 850. *AB.* camer

Den scoonsten die noit iemen sach.
Hi en leeft niet, die u gheseide
Die verweentheit vanden ghereide;
Ende ooc an dat vorboech
Es te prisene ghenoech.
Daer hanghen aen hondert schellen groot,
Die alle sijn van goude root,
Ende clinken als Eggheric ridet.
— »Gheselle, doet wel, ende ontbidet.
Ic sal hem sinen sadel stelen,
Al soudic hanghen bider kele."
Dit was den coninc onbequame:
Hi hadde eer ontboren der vrame
Vanden sadele ende tghewin,
Dan Elegast keerde weder in.
Als Elegast quam ten ghereide,
Daer ic heden eer af seide,
Ende hine waende draghen dane,
Die schellen diere hinghen ane
Gaven sulc enen clanc,
Datter Eggheric bi ontspranc
Uut sinen slape, ende seide:
»Wie is daer te minen ghereide?"
Hi woude trecken sijn swert,
En hadt die vrouwe niet ghewert,
Die hem seide ende vraghede,
Wat dat ware, dat hi jaghede?

Vs. 852. *AB.* Die scoonste die noit man — 853. *B.* seide — 854. *B.* Hoe costelic het was dat gh. — 855. *B.* Ende ooc hoe d. v. — 856. *B.* En was te prisene niet gh. — 857. *B.* hinghen — 858. *B.* Die al waren v. — 859. *AB.* rijt — 860. *AB.* ontbeit — 862. *AB.* kelen — 864. *AB.* ontbeert — 865. *AB.* sadel — 869 *en* 70, *uit* Karl Meinet *ontleend*, *ontbreken in* *AB.* — 871. *B.* Gaven die sulc — 876. *AB.* Haddet die vr. — 878. *A.* dat *ontbr.*; *B.* wattet

Often alve wilden verleiden?
Si nam tswaert al metter sceiden,
Ende seide: »Daer en mach niemen in
Comen sijn, meer no min.
Hets ander dinc, dat u deert."
Si bemaenden ende besweert,
Dat hi haer seide sijn ghedochte,
Waerbi dat hi niet en mochte
Slapen binnen drien nachten
(Dat si wel conste ghewachten),
No eten binnen drien daghen?
Des began si hem vraghen.
Vrouwenlist es menechfout,
Sijn si jonc, sijn si out;
So langhe lach si hem daer an,
Dat hi haer segghen began:
Hi had des conincs doot ghesworen,
Ende diet te doene waren vercoren
Souden cortelike comen.
Hi ghincse haer bi namen nomen,
Hoe si hieten, wie si waren,
Die den coninc wilden daren.
Dit horde algader Elegast,
Ende hilt in sine herte vast.
Hi pensde, hi sout bringhen vort,
Die ondaet ende die valsche mort.

Vs. 879. *AB*. alven; *B*. Oft hem — 881. *B*. niemant; in *ontbr.* — 882. *B*. In comen tsi vrient of viant — 883. *A*. Tes a.; *B*. Het es een a. d. dat u nu deert — 884. *A*. bemaende; *B*. Si vermaende hem e. b. — 887. *B*. drie — 888. *A*. Daer si consten gh. — 889. *B*. drie — 890. *AB*. Dit b. s. hem te vr. — 892. *B*. jonc oft sijnse ooc out — 893. *A*. daer *ontbr.* — 894. *AB*. haer te s. — 895. *A*. Dat hi des c. d. hadde gh.; *B*. Dat hi haers broeders doot h. gh. — 896. *A*. die te doen; *B*. die dit te — 897. *A*. Soude; *B*. Souden daer corteliken c. — 899. *B*. hieten ende wie — 901. *A*. horde al El.; *B*. h. te samen El. — 902. *AB*. int herte

Alse dit die vrouwe horde
Antworde si na dien worden,
Ende seide: »Mi waer liever vele,
Dat men u hinghe bider kele,
Dan ic dat ghedoghen woude,
Dat die coninc verliesen soude
Sijn lijf aldus onbewaert."
Doe sloech Eggheric ter vaert
Die vrouwe vor nase ende mont,
Dat haer tbloet ter selver stont
Ter nasen enten monde uutbrac.
Si rechte haer op ende stac
Haer anscijn over tbeddeboom.
Elegast, die nam dies goom,
Hi croper liselike toe.
In sinen rechtren hantscoe
Ontfinc hi tbloet vander vrouwen,
Om dat hijt wilde laten scouwen,
Ende den coninc bringhen vore,
Dat hi hem wachte vanden toren.
Doe seide Elegast een ghebede,
Daer hi Eggheric mede
Slapen dede, ende die vrouwe
Ende sprac sijn wort met trouwen,
Dat si beide sliepen vast.

Vs. 905—6, *deze vss. uit* Karl Meinet *ontleend, ontbr. in* in *AB*.— 907. *AB*. Si seide — 909. *AB*. soude — 910—12. *zijn aan* Karl Meinet *ontleend; AB. hebben daarvoor alleen:* Ende Eggheric sloech so houde — 914. *A*. selver *ontbr.* — 915. *AB*. nase ende te — 917. *B*. a. voor tb. — 918. *B*. El. die nam; *A*. Ic wasser bi ende nams goom — 919. *AB*. Ende cr.; *B*. liseliken — 920. *A*. minen rechten; *B*. rechteren — 921. *A*. Ontfinct bl. — 922. *A*. laten *ontbr.*; *B*. Tot teken dat men soude aenscouwen — 923. *B*. c. doen br. voren; *A*. Diet den coninc te voren brochte — 924. *B*. w. voor den t.; *A*. Dat hider hem voor wachten mochte — 926. *AB*. Daer hi alle die ghene mede — 927. *B*. Sl. d. die daer waren — 928. *B*. wort sonder vervaren — 929. *B*. Tot dat si

Doe ontstal hem Elegast
Sinen sadel ende sijn swaert,
Dat hi lief hadde ende waert,
Ende maecte hem siere verde
Buten hove tsinen perde,
Toten coninc, dien sere verdochte
Al omt goet, dat Elegast brochte:
Hine hadder langher niet ghestaen,
Hadt na sinen wille ghegaen,
So sere was hi doe vererret.
Hi vraghede waer hi hadde ghemerret?
Elegast seide: »En mochts niet.
Bi al dat God leven liet!
Of mine herte niet en brect
Vanden rouwe diere inne stect,
Si en brect nemmermeer
Dor groten rouwe no dor seer,
Dies ben ic seker te voren:
Si heeft so groten toren. —
Gheselle," seiti, »dits tghereide,
Daer ic u heden eer af seide:
Dit hout; ic sal weder gaen
Egghericke dat hooft af slaen
Ofte doden met enen cnive,
Daer hi leit bi sinen wive.

Vs. 930. *A.* Doen; *B.* Ende doen — 934. *AB.* Buten den hove — 935. *B.* sere dochte — 937. *AB.* niet langher — 938. *AB.* Hadt na hem moghen gaen — 939. *A.* doe *ontbr.*; *B.* seer w. hi doen v. — 940. *AB.* Hi vraechde w. h. had gh. — 941. *B.* El. s. ten es mijn scult niet — 942. *B.* Bi al dat God hem crucen liet — 943. *AB.* Tes wonder dat mijt (mijn) hert (herte) niet en breect — 944. *A.* r. die daer in st.; *B.* dier — 945. Ten sal nu breken n. — 946. *A.* groten *ontbr.* — 947. *B.* ic al seker — 948. *B.* Mijn herte heeft — 949. *A.* seidi; *B.* seit hi — 950. *AB.* eer *ontbr.* — 951. *B.* Dit wilt bewaren want ic s. g.; *A.* weder *ontbr.* — 952. *A.* Eggheric sijn h.; *B.* Nu Eg. — 953. *A.* Of d.

Dat en lietic niet om alt gout
Dat die werelt inne hout.
Ic sal wederkeren sciere."
Doe bemaenden die coninc diere,
Dat hi hem seide dor wat saken
Hi ware so sere tonghemake.
»En sidi niet al ghesont,
Ende hebt wel dusent pont,
Ent ghereide daer ghi omme ghinct?"
— »Ay mi! hets al ander dinc,"
Sprac hi, »dat miere herten deert,
Ende minen sin verteert:
Ic hebbe minen here verloren.
Ic hadde toeverlaet te voren
Te comene te minen goede,
Ente verwinne mine armoede,
Ende ic was in goeden wane;
Nu ben ic des alles ane·
Mijn here sal sterven morghen vroe,
Ende ic mach u segghen hoe:
Eggheric heeft sine doot ghesworen."
Doe wiste Carel wel te voren
Datten God te stelene ontboot

Vs. 955. *A*. niet *ontbr.* — 956. *B*. die ganse werelt — 958. *A*. bemaende — 959. *A*. Dat die hem — 960. *B*. Hi so seer ware t. — 961. *B*. Want hi noch vroom ware ende al gh. — 962. *A*. tien honderd p.; En de had wel gecreghen t. d. p. — 963. *A*. Ende tger. d. g. om g.; *B*. Daer toe tgh. daer hi om ghine — 964. *A*. Ay hier het es al; *B* Gheselle sprac hi ein a. d. — 965. *B*. Es d. m. h. so sere d.; *A* Sprach hi *ontbr*. — 966. *AB*. m. droeven sin — 967. *A*. Ic heb — 970. *A*. Ende te verwinnen — 971 en 72, *uit* Karl Meinet *ontleend*, *ontbreken in AB*. — 974. *A*. Ende *ontbr*. — 975. *A*. sinen — 976. *A*. Doen — 977. *AB*. Dat hem God te stelen ontboot (gheboot *B*.) — 967 —977 *leest B. aldus*:

»Ic heb alle mijn goed verloren,
Ende des conincs hulde te voren:
Nu meendic te verwinnen mijne armoede;
Ende versoenen den coninc vroede,

Om hem te bescuddene vander doot.
Hi dankes omoedelike
Gode van hemelrike.
Doe antworde die coninc saen:
»Hoe so waendi dan ontgaen?
Of ghine staect met enen cnive
Daer hi leghet bi sinen wive,
tHof soude verstormen al:
Ghi en had meer dan gheval,
Ghi sout hebben saen becocht
Ende u lijf ten ende brocht.
Soudi u werpen in die noot?
Sterft die coninc so es hi doot:
Wat talen soude daer af wesen?
Ghi sout des rouwen sciere ghenesen."
Dit seidi dor behendichede,
Om Elegast te proevene mede.
Nochtan wasser een ander an:
Hi hadde gherne gheweest van dan;
tLanghe letten was hem leet.
Elegast antworde ghereet:
»Bi al dat God leven liet!

Minen here, maer hem naect toren:
Eggheric heeft sijn doot ghesworen,
Ende wilt hem doen sterven morghen vroe
Ic salt u vertellen ende segghen hoe."
Als coninc Carel dit verstoet,
Wiste hi wel, dat die raet was goet,
Dat hem God *enz.*

Vs. 978. *A.* hem *ontbr.* te; *AB.* beschudden—979. *A.* ootmoedelike; *B.* Hi dancte seer ootm. — 980. *B.* Gode den here van h. — 981. *B.* Doen — 982. *AB.* dan tontgaen — 983. *A.* ghien st.; *B.* ghi hem st. — 984. *AB.* leit — 985. *A.* selde verst. — 987. *AB.* Ghi sout soen hebben vercocht — 988. *A.* l. den einde; *B.* ghebrocht — 989. *A.* den noot; *B.* in sulker noot — 991. *A.* souder af; *B.* Van deser talen laet nu wesen — 992. *A.* sciere *ontbr.*; *B.* r. wel g. — 993. *B.* seide hi — 994. *AB.* te proeven — 995. Daer toe wasser noch een andere an — 999. *B.* god mi lenen liet

En waerdi mijn gheselle niet,
En bleve te nacht onghewroken,
Dat ghi hebt so naghesproken
Den coninc Carel, minen here,
Die waerdech es alre eren.
Bi den here die mi ghewrochte!
Ic sal vorderen mijn ghedochte,
Ende wreken minen toren,
An die sconincs doot hevet ghesworen,
Eer ic vander borch sceide,
Gaet mi te lieve oft te leide."
Die coninc pensde: »Dits mijn vrient,
Al hebbics qualic op hem verdient.
Ic saelt beteren, maghic leven:
Hi sal verwinnen al sijn sneven.
Gheselle, ic sal u wisen bet
Hoe ghine bringhen sult int net,
Eggheric van Egghermonde.
Ridet inder morghenstonde
Toten coninc, daer ghine vint:
Vertelt hem dan ende ontbint
Die ondaet ende die mort.
Als hi sal horen uwe wort,
Ghi sulter bi versoenen al:
U loon en sal niet wesen smal:
Ghi moghet riden bi siere siden

Vs. 1000 *A*. En *ontbr.* — 1001. *AB*. Ten bl.; *B*. ten nacht niet o. — 1002. *B*. ghi so na hebt g. — 1004. *AB*. alder ere — 1007. Ende ooc wr. — 1008. *A*. sConincs doot es ghesworen *B*. Want tsconincs d. e. g. — 1009. Ende eer — 1010. *B*. Salt Eggheric vergaen te leide — 1014. — *B*. alle — 1016. *A*. Hoe ghien; *B*. ghi hem — 1017 *AB*. Eggherike — 1018. *A*. Rijt in; *B*. Rijt nu in — 1019. *A*. daer ghien; *B*. daer ghi hem — 1020. *A*. dan *ontbr.*; *B*. hem daer ende — 1021. *B*. ende grote moort — 1022. *A*. uw w.; *B*. uw ghetrouwe w. — 1025. *B*. moocht

Alle u daghe sonder beniden,
Ghelijc oft ghi sijn broeder waert,
So langhe alse u God ghespaert."
Elegast seide: »Wat mijns ghesciet,
En come vor den coninc niet.
Die coninc es te mi so gram,
Om dat ic hem eer nam
Van sinen scatte sulke scaerde,
Dat cume ghedroeghen twee paerde.
In come niet daer hi mi saghe,
No bi nachte no bi daghe.
Dats pine jeghen spoet."
— »Ic wille u segghen wat ghi doet,"
Sprac Carel die edel man.
»Ridet wech in uwen dan,
Daer ghi liet u ghesellen;
Nu sal ic u vort tellen:
Voert met u ons bejach
Tote morghen opten dach,
Dan deelen wi met ghemake.
Ic sal bode sijn vander sake
Toten coninc, daer icken weet;
Sloech menne doot, het waer mi leet."
Metteser tale dat si scieden.

Vs. 1026. *B.* Al uw daghen; *AB.* ende u tiden; *De lezing is uit* Karl Meinet — 1027. *A.* Ghelijc *ontbr.* — 1028. *AB.* als — 1029. *A.* Wats. m. — 1030. *B.* Ic en c. — 1031. *B.* es op mi — 1032. *A.* hem eens n.; *B.* Om dat ic eens ghecreech ende nam — 1033. *A* scatten sulc en scaerden; *B.* scaerden — 1034. *A.* ghedroech; *B.* Dat cume waerdich was twe p. — 1035. *AB.* Ic en c. — 1037. *A.* p. teghenspoet; *B.* Dats verloren en teghenspoet — 1038. *AB.* Wil ic u s.; *B.* s. dan wat — 1039. *B.* Caerle — 1040. *A.* Rijt w.; *B.* Rijt uwen w.; *AB.* dam — 1042. *A.* u vertellen; *B.* Ende hoort wat ic u sal vertellen — 1043. *A.* Voert voor u; *B.* Voert met u onser beider b. — 1044. *AB.* Tot; *B.* opten sconen dach — 1048. *A.* men d.; *B.* men hem d. h. ware — 1049. *AB.* Met deser talen.

Elegast voer te sinen lieden,
Daer hise liet inden dan.
Ende Carel die edel man
Voer tIngelhem in sijn casteel.
Sine herte was sonder riveel,
Datten die ghene wilde verraden,
Die hem soude staen in staden,
Sout recht na rechte gaen.
Noch stont die porte ontdaen,
Ende sine liede sliepen alle.
Hi bant sijn ors opten stalle,
Ende ghinc ter cameren daer hi lach,
Eert iemen horde ofte sach.
Doe hi sine wapen af hadde ghedaen,
So was die wachter ghestaen
Ter hogher tinnen ende blies den dach,
Diemen scone verbaren sach.
Doe wart in wake menech man,
Dien God den slaep sende an
Doe die coninc stelen voer:
Dat was hem een scone hoer.
Doe sende Carel die coninc
Enen sinen camerlinc,
Om sinen verholen raet,
Ende seide hoet met hem staet:
Dat hi wiste wel te voren,

Vs. 1051. *A.* den dam; *B.* in sinen dam — 1053. *AB.* tinghelen; *B.* op sijn c. — 1054. *A.* Sijn h.; *B.* Sijn h. en was niet s. r. — 1055. *A.* die gheen — 1057. *A.* Soude r. n. v. staen; *B.* Soude alle recht — 1058. *B.* Doen vant hi di poorte noch ontd. — 1059. *AB.* lieden — 1060. *A.* bant dors — 1061. *A.* camere — 1062. *A.* Hi hadde sijn wapen af gh.; *B.* Doen hi sijn w. — 1064. — *B.* w. daer ghest. — 1065. *A.* ende *ontbr.* — 1067. *AB.* Doen; *B.* wart ontwaken — 1070. *AB.* een — 1071. *AB.* Doen — 1072. *AB.* Om enen — 1073. Ende om — 1074. *B.* Doen seide hi hoet — 1075. *B.* Hoe dat hi

Dat sine doot ware ghesworen
Van Eggheric van Egghermonde,
Die comen sal in corter stonde
Met alle der macht vanden lande
Om hem te doene al sulke scande,
Alse te nemene sijn leven;
Dat si hem goeden raet gheven,
Dat hi behoude sine ere,
Ende daertoe haren gherechten here.
Doe seide die hertoghe van Bayvier
»Laetse comen, si vinden ons hier.
Het sal den meneghen costen tleven.
Ic sal ons goeden raet gheven:
Hier es menech sterc Fransoys,
Ute Vrancrike ende Baloys,
Menech ridder, menech seriant,
Die met u quamen hier int lant:
Si sullen hem wapen altemale,
Ende trecken in die hoghe sale;
Ende ghi selve, her coninc,
Sult ghewapent staen inden rinc.
Die u daer wille slaen,
Het sal hem qualike vergaen:
tBloet sal hem lopen ten sporen,
Ende Ecghericke als te voren."

Vs. 1076. *A.* sinen; *B.* waer — 1079. *A.* alder; *B.* alle die — 1080. *A.* alsulke *ontbr.*; *B.* Om hem aldaer te d. sc. — 1081. *A.* Als; *B.* Ja daer toe te; *AB.* nemen. — 1082. *B.* raet wilden gh. — 1083. *A.* sijn ere; *B.* behouden mochte sijn e. — 1084. *B.* Ende dat door haren g. h. — 1085. *A.* Baynier; B. Doen — 1090. *A.* Vrancrijc; *B.* Uut Vrankerijc ende uut Bollonoys — 1091. *B.* r. ende m. s. — 1092. *A.* quame; *B.* hier qu. int — 1093. *AB.* wapenen — 1095. *AB.* heer — 1097. *B.* wil sl. of deren; *A.* daer slaen wil o. d. — 1098. *A.* Wi sullen wel weren; *B.* Sal hem seer moeten verweren; *de lezing is ontleend aan* Karl Meinet — 1099. *A.* ter sp.; *B* l. uut den sporen — 1100. *AB.* Eggheric; *B.* So sal vor E.

Die raet dochten wesen goet.
Si wapenden hem metter spoet
Alle die daer toe dochten,
Ende wapen draghen mochten,
Beide clein ende groot.
Si duchten swaren wederstoot:
Eggheric was van groter macht,
Ende alle die hadden cracht,
Weder ende vort opten Rijn,
Wouden in siere hulpen sijn.
Men dede ter porten sestech man,
Ghewapent ende halsberch an.
Doe Egghercs liede quamen ghevaren
In sconincs hove met groten scaren,
Ontdede men die porten wide,
Ende lietse alle doreliden.
Doe si quamen in dat hof
Dede men haer cleder of;
Men vont naest haren live
Witte halsberghe, scarpe cnive.
Die ondaet was openbaer.
Men leitse ghevanghen daer,
Altemet dat si quamen,
Tot dat mense had bi namen.

Vs. 1101. *A.* Desen raet; *B.* Desen r. docht hem seer goet — 1104. *A.* wapenen; *B.* wapene — 1105. *B.* Beide cleine ende daer toe groot — 1106. *B.* duchteden — 1107. *B.* E. die was — 1108. *B.* Nochtans alle — 1109. *A.* vort *ontbr.*; *B.* W. daer ende opten — 1110. *A.* Woude i. s. hulpe; *B.* in sconincs hulpe — 1111. *A.* ter poorte — 1112. *A.* Ghew. wel ende halsberghen an — 1113. *A.* Doen E. lieden; *B.* Als E. volc quam gh. — 1114. *A.* groten *ontbr.*; *B.* Tot. sc. h. mitter sc. — 1115. *A.* poorte — 1116. *A.* door l. — 1117. *A.* Doen si quame int h.; *B.* Doen si voort q. in d. h. — 1118. *B.* haer cl. daer of — 1119. *B.* Doen vant men n. — 1120. *B.* halsberghen ende — 1121. *B.* was al op. — 1122. *B* l. doen gh. — 1123. *B.* Altemet mettien si q. — 1124. *B.* Tot datmer een deel hadde bi namen

Eggheric quam ghevaren
Al metter lester scaren,
Daer alle die mort ane stoet.
Doe hi ghebeet was te voet,
Ende waende gaen in die sale,
Sloot men die porten te male.
Men vincken alsmen dander dede.
Men vant ghewapent sine lede
Bat dan iemen die daer was.
Men leidene vort in dat palas,
Vor den coninc sinen here:
Des mochti hem wel scamen sere.
Die coninc leide hem vele te voren;
Hi en wouder af niet horen:
Hi loghende der ondaet,
Ende seide: »Her coninc, hebt beteren raet!
Dadi mi lachter onverdient,
Ghi had verloren meneghen vrient.
Ghi en waert ooc niet so coene,
No negheen uwer baroene,
Diet mi op dorste staden,
Dat ic u hadde verraden.
Waer daer iemen dies begaerde,
Ic daet hem loghenen metten swaerde
Oft metten orde van minen spere.

Vs. 1125. *B.* Daer na quam E. gh. — 1126. *B.* Cortelic metten laetsten sc. — 1127. *B.* moort an st. — 1128. *B.* Doen hi ghestelt was te v. — 1131. *AB.* men *ontbr.* — 1134. *B.* leiden; *A.* leide hem in dat p. — 1136. *A.* Dat mochti hem w. scame s.; *B.* Dat mocht hi — 1137. *B.* veel — 1138. *A.* Hi en woudes een niet h.; *B.* Maer hi en wilder niet af h. — 1139. *B.* Hi l. alle die ondaet — 1140. *AB.* heer; *B.* coninc *ontbr.* — 1141. *B.* l. al onv. — 1142. *B.* m. goeden vr. — 1143. *A.* waret; *B.* nie — 1144. *A.* Noch gheen; *B.* Noch ooc mede gheen bar. — 1145. *B.* Die mi dorsten staen te staden — 1146. Dat ic u soude hebben ver. — 1147. *A.* Voor iemant d. b. — 1149. *A.* Of m.

Nu come vort dies beghere."
Alse die coninc dit verstoet,
Was hi blide in sinen moet,
Ende sende om Elegaste
Boden na boden vaste
Daer hi was in den woude,
Dat hi quame harde houde,
Ende vergaf hem alle misdaet;
Indien dat hi den camp bestaet
Jeghen Eggherike,
Hi souden maken rike.
Die boden sine lieten niet,
Sine daden dat hem die coninc hiet.
Si voeren te dien stonden,
Daer si Elegast vonden.
Dat hem die coninc beval
Seiden si Elegaste al,
Die sere verblide vanden worden.
Alse hi die niemare horde,
Hi liet legghen sijn ghereide
Sonder enech langher beiden,
Dat hi Egghericke stal;
Daertoe hiet hi ende beval,
Men soudene te Caerle leiden,
Hi woude Egghericks lachter breiden.
Hi swoer bi siere kerstenhede,
Waer hem God sculdich ene bede,
Hi en begheerde ander goet,
Dan hi den camp vechten moet

Vs. 1151. *A*. dit *ontbr*. — 1153. *B*. Ende seinde boden na El. — 1156. *AB*. Ende ontboot hem h. h. — 1159. *AB*. Teghen — 1161. *A*. b. en lieten; *B*. b. en letten niet — 1162. *AB*. Si deden dat — 1163. *A*. tot dien stonden; *B*. v. ter stonden — 1164. *B*. Elegaste — 1166. *A*. Elegast; *B*. Elegasten — 1170. *B*. beide — 1172. *AB*. Hiet hi ende beval — 1172—74, *die in AB. ontbr., zijn aan* Karl Meinet *ontleend.*

Over sinen gherechten here,
Ende hem behouden sine ere.
  Si voeren wech metter spoet.
Doe Elegast, die ridder goet,
Quam in des conincs sale,
Nu moghedi horen sine tale.
Hi seide: »God hoede dit ghesinde,
Den coninc ende dat ic hier vinde!
Maer Eggheric en groetic niet.
God die hem crucen liet
Om onsen wille, ende al vermach,
Hi late mi sien op desen dach,
Ende Maria die maghet soete,
Dat men te winde hanghen moete
Eggheric van Egghermonde.
Mochte God doen sonde,
So heeft Hi sonde ghedaen,
Dat hi der galghen es ontgaen,
Om dat hi swoer mijns heren doot
Sonder bedwanc ofte noot."
  Alse dit Elegast hadde ghesproken,
Eggheric haddet gherne ghewroken;
Maer hi en hads ghene macht:
Daer was menech die hem wacht.
Die coninc antworde daer of:
»Sijt willecome in mijn hof!
Nu manic u bi alle dien
Dies goet man soude plien,

Vs. 1179. *AB.* Ende sinen — 1180. *AB.* Om te beh. — 1182. *AB.* Doen — 1184. *AB.* moochdi — 1186. *B.* ende die ic — 1187. — *B.* groete ic — 1189. *A.* wille veel verm.; *B.* wille vele verm. — 1190. *A.* Die late; *B.* Die laet — 1192. *B.* te winde gaen m. — 1198. *A.* oft — 1199. *AB.* Als dit — 1200. *AB.* hadt g. — 1201. *AB.* hads die macht niet — 1202. *AB.* die hem liet — 1204. *A.* willecomme — 1205. *A.* Nu vermaen in u; *B.* Nu vermane ic — 1206. *AB.* Dies god van sonden plien

Dat ghi secht ende brinct vort
Die ondaet ende die mort
Van Egghericke, dien ghi hier siet:
Dat en laet dor niemen niet,
Ghi en secht waer ende niet el,
Hoe die aventure ghevel."
Elegast seide: »Here, gherne;
Mi en staets niet tontberne.
Ic ben des seker wel te voren,
Dat Eggheric heeft u doot ghesworen:
Ic horet hem segghen daer hi lach,
Ende gaf sinen wive enen slach,
Daer sijt dorste anden,
Dat haer tbloet ten tanden,
Ter nasen ende ten monde uutbrac.
Si rechte haer op ende stac
Haer anscijn over tbeddeboom.
Ic was daer ende nams goom,
Ende croper liselike toe.
In minen rechtren hantscoe
Ontfinc ic tbloet vander vrouwen."
Doe liet hijt den coninc scouwen,
Ende hem allen diet wilden sien.
»Dorste Eggheric loghenen vandien,
Ic dade hem lien der ondaet
Eer die sonne ondergaet,
Onder ons tween tere werven,
Ofte ic sal mijns lives derven."

Vs. 1208. *B*. Die overdaet ende — 1213. *AB*. here *ontbr*. — 1215. *AB*. des *ontbr*. — 1217. *A*. Ic hoorde hem; *AB*. hoordet hem — 1219. *AB*. Dat sijt — 1220. *AB*. Daer haer — 1221. *B*. te monde — 1225. *AB*. liseliken — 1226. — *AB*. rechteren — 1228. *A*. Doen liet hi — 1229. *B*. alle — 1231. *B*. hem liden — 1233 tot 1251. *Ontbreken in AB. en zijn uit* Karl Meinet *overgenomen met eenige wijziging; zie de aant.*

Eggheric antworde na dien:
»Die lachter en mach mi niet ghescien,
En soude ooc niemen wesen lief,
Dat ic jeghen enen verbannen dief
Minen hals soude aventuren.
Hi soude bet kempen jeghen gheburen
Dan hi jeghen mi soude."
Elegast antworde houde:
»Jane ben ic hertoghe alse ghi sijt?
Al was ic verbannen eene tijt,
Ende mi die coninc mijn goet nam,
Om dat hi te miwaert was gram,
Verraets ende mort stont ic ave.
Ic hebbe ghenomen grote have
Den riken lieden van haren goede:
Dat dede mi noot ende armoede.
Maer om dat ghi een morder sijt,
Ghine moghet ontsegghen camp no strijt
Ter werelt neghenen man
Dies u wille staden an."
Die coninc antworde daernaer:
»Bi miere wet, ghi seghet waer!
Soudicken voeren na recht,
Ic daden slepen enen cnecht,
Ende hanghen bider kele."
Doe ghinct Egghericke uten spele,
Ende pensde in sinen moet,
Na dat hem ghescepen stoet:
»Beter es camp dan hals ontween."

Vs. 1252. *AB*. En moghet *Op dit vs. volgt in AB. deze regel*: Die verdachvaert in een crijt — 1254. *Hier vangt M. weêr aan, doch met zeer ondudelijke brokken*. — 1254. *M*. wilt — 1255. *A*. daerna; *B*. antw. naer — 1256. *AB*. Bi mine; *A*. secht; *B*. segghet — 1258. *AB*. deden — 1259. *M*. Oft h.; *A*. kelen — 1260. *A*. Doen ginc met Eggheric, *B*. Doen ginct m. E. — 1262. *AB*. hem *ontbr*. — 1263. *M*. Beter waer c.

Int hof en was man negheen,
Die spreken dorste te siere vromen.
Dus wart daer die camp ghenomen.
Een lettel nader noene
Die coninc ontboot sinen baroenen,
Dat si ghewapent te velde waren;
Hi en wilde scamps niet ontbaren.
Hi hiet dat crijt ghereiden,
Ende bat God, dat hi moeste sceiden
Den camp na rechte ende na reden.
(God ghewaerde hem sine bede).
Hi trooste Elegaste wel,
Ende seide, verghinghe wel dat spel,
Ende behelti sijn leven,
Hi soude hem sijn suster gheven,
Die Eggheric hadde te voren,
Die sine doot hadde ghesworen.
Men sloech corden op dat velt,
Daer menich man ghewapent helt.
Een lettel vor vespertijt
Elegast quam ierst int crijt,
Om datti aenleggher was.
Hi bete neder in dat gras,
Ende viel in cnienghebede,
Ende seide: »God, dor goedertierenhede,
Ic come u heden te ghenaden

Vs. 1264. *MA*. gheen; *B*. egheen — 1265. *AB*. Diet; *A*. te *ontbr*. — 1266. *AB*. Dus waert den camp aen ghenomen — 1267. *AB*. noenen — 1268. *AB*. sijn b.; *A*. beroene — 1270. *AB*. wildes camps. — 1271. *AB*. hiet den camp gh. — 1272. *B*. moest — 1273. *M*. campe; *Allen*: D. c. ende tghevechte — 1274. *Allen*: Na redene ende na rechte. *De lezing is aan* Karl Meinet *ontleend*. — 1275. *Allen*: Die coninc tr.; *A*. Elegast — 1276. *A*. wel sijn spel — 1277. *A*. behilti; *B*. behielt hi — 1278. *A*. Hi souden sijnder s. gh. — 1179. *AB*. sijn; *A*. had — 1281. *AB*. opt velt — 1285. *M*. Omme dat; *B*. Om dat hi — 1286. *A*. int gr. — 1287. *B*. Ende viel op die cnien in sijn ghebede — 1288. *AB*. door uw g.

Van alle minen mesdaden,
Die mi ter werelt ie ghevel:
Ic kinne mine mesdaet wel;
Ootmoedich God, diet al vermach,
En wrect niet op desen dach
An mi mine sonden.
Dor u heileghe vijf wonden,
Die ghi ontfinct dor onse mesdaet,
Hebt heden mijns raet,
So dat ic niet en sterve,
No in den campe en bederve.
Eist dat mi die sonden niet en slaen,
So wane ic wel van hier ontgaen.
Volmaect God, dor uwe doghet
Ic biddu, dat ghi mi verhoghet.
Ende Maria, soete vrouwe,
Ic wil u dienen met rechter trouwen,
Ende nemmermeer vortan
Ne werdic rover no scaecman
In wildernessen ende in wouden,
Maghic hier mijn lijf behouden."
Doe hi ende sijn ghebede
Seinde hi alle sine lede:
Scone met siere rechter hant
Seinde hi sijn riddersghewant,
Ende tors, dat vor hem stoet;
Ende bat God dor ootmoet,

Vs. 1290. *A*. Na allen; *B*. Van allen — 1291. *AB*. ter werelt *ontbr*. — 1292. *AB*. kenne; *B*. mijn — 1293. *AB*. al *ontbr*. — 1297. *A*. door ons m. — 1300. *AB*. Noch in den camp en b. — 1302. *AB*. waen ic — 1304. *B*. bidde u. — 1306. *A*. trouwe; *B*. d. op rechte trouwe — 1308. *AB*. scatman — 1311. *AB*. Doen hi einde — 1312. *AB*. Seghende; *B*. sijn leden — 1314. *AB*. Seghende hi — 1315. *AB*. Ende seghende dors — 1316. *AB*. bat Gode.

Dat hem draghen moeste met eren,
Ende uten campe laten keren.
Met dat hi die tale seide
Sat hi op in sijn ghereide,
(Nu naket tenen groten stride)
Ende hinc den scilt ter luchter side,
Ende nam in die hant dat spere.
Ende Eggheric quam met groten ghere
Ten critewaert, ghewapent wel,
Die sere was int herte fel.
Hi en seinde hem no en dede
Te Godewaert neghene bede.
Hi sloech met sporen vaste,
Ende reet op Elegaste;
Ende Elegast op hem weder,
Die Eggheric stac dor tleder
Vander curien met ghewelt,
Datti neder vel op tvelt
Vanden orse op derde.
Eggheric vinc ten swerde,
Dat hi trac uter sceide,
Ende seide: »Nu sal ic u beide
Doden, u ende u paert,
En si dat ghi ter vaert
Nederbeet optie moude:
So mach u ors tlijf behouden.
Hets so sterc ende so groot,

Vs. 1320. *B.* in *ontbr.* — 1321. *AB.* naket enen; *dit vers volgt in AB. op* 1322. — 1322. *B.* lufter — 1323. *AB. Hi nam* — 1324. *A.* groter g. — 1327. *AB.* Hi en seide no en 1328. *A.* ghene b.; *B.* gheen ghebede — 1332. *B.* Eggheriken — 1334. *B.* Dat hi; *AB.* viel — 1336. *B.* ghine ten sw. — 1338—39. *AB.* Hi (Ende) seide nu sal ic u doden beide
Elegast u ende uw paert
1340. *AB.* Ten si — 1341. *B.* mouden — 1343. Het es so.

Het waer scade, sloeghict doot:
Die meneghe sout beclaghen.
Ne moghedi u lijf ontdraghen,
So behoudi u paert."
Elegast sprac ter vaert:
»En ware dat ghi te voet sijt,
Ic soude corten desen strijt.
En wille u niet te voete slaen,
Ic wille prijs ane u begaen,
Al souts mi sijn te wors.
Nu sit weder op u ors,
Laet ons vechten ridderwise.
Ic hebbe liever dat men mi prise,
Dan ic u sloeghe met scampe,
Al soudic bliven in den campe."
Dat was den coninc Caerle leet,
Dat Elegast so langhe meet,
Ende hi Egghericke spaert.
Eggheric vinc sijn ors ter vaert.
Doe Elegast die tale seide
Sat hi op in sijn ghereide.
Doe verhief daer een strijt
Tote langhe na vespertijt.
En quam niemen daer hi sach
So fellen strijt op enen dach.

Vs. 1345. *B.* soudet — 1346. *AB.* Moochdi — 1349. *B.* Ten w. d. g. te voete s. — 1351. *B.* Ic en wil u te voete niet sl. — 1352. *AB.* wil — 1354. *B.* sittet — 1355. *B.* ridderlike wise — 1357. *AB.* sloeghe bi rampe — 1359. *B.* Dit was — 1361. *A.* hi *ontbr.*; *B.* Dat hi Eggheric sp. — 1365. *AB.* Doen; *B.* enen str. — 1366. *AB.* Tot l. — 1368—76. *De tekst is ontleend aan* Karl Meinet; *AB.*:

Noit op enen dach
So fellen strijt tusschen hem tween
Als si hadden al in een,
Dats [Dat is] loghene ne (*ontbr.*) gheen.

Haer slaghe waren onghiere,
Haer helme bernden ghelijc den viere
Vanden vonken diere uutvloghen.
Si waren beidè hertoghen
Die daer vochten den camp;
Al gheviel Elegaste die scamp,
Dat hi sijn lant hadde verloren,
Hi bleef hertoghe alse te voren.
  Doe seide die coninc van Vrancrike:
»God, also ghewaerlike
Alse ghi hier moghende sijt,
So moeti corten desen strijt
Ende dit ghevechte
Na redene ende na rechte.”
Elegast hadde een swaert,
Het was sijns ghewichts waert
Van ghemalen goude root,
Elcken man te siere noot:
Die coninc haddet hem ghegheven.
Elegast hi hevet verheven,
Ende sloech enen slach so sere,
Bider hulpen van onsen here,
Ende dor sconincs Carels bede,
Die hi over Elegast dede,
So dat hi Egghericke rovede
Die meeste helt vanden hovede,

Vs 1377. *B.* van Vrankerike — 1378. *B.* O God — 1379. *AB.* Als — 1381. *AB.* dit langhe ghev. — 1384. *A.* ghewichte — 1385. *A.* ghemale — 1386. *A.* Elke m. — 1387. *A.* hadt — 1388. *B.* die hevet. *Een gedeelte van het blad van A., dat vs.* 1388—1406 *bevatte, is weggescheurd.* — 1390. *Hier achter volgt nog in B.*: Dus ist al besere. — 1391. *B.* des conincs — 1393. *B.* So dat hi hem rovede — 1394. *AB.* Tmeeste deel van den; *M. leest:* ....steelt van den h., *waaruit bij vergelijking van* Karl Meinet *de ware lezing licht was op te maken.*

Ende vel doot uten ghereide.
Dit sach die coninc ende seide:
»Ghewarich God, ghi sijt hier boven,
Met rechte maghic u wel loven,
Die mi so menighe ere doet.
Die u dienen si sijn vroet.
Ghi moghet helpen ende beraden
Die ane u soeken ghenade."
Nu willic corten dese dinc.
Men sleepte Eggheric ende hinc,
Ende alle die verraders mede:
Daer en halp scat no bede.
Elegast bleef inder eren,
Dies dancti Gode onsen here.
Die coninc gaf hem Egghérics wijf.
Si waren tsamen al haer lijf.
Dus moete God onse saken
Vor onse doot te goede maken.
Dies onne ons die hemelsche vader!
Nu seghet AMEN allegader.

Vs. 1398. *M.* wel *ontbr.* — 1400. *M.* die sijn vr. — 1401. *B.* moocht; *M.* hulpen — 1402. *B.* ghenaden — 1406. *B.* holp saec noch bede; *M. heeft:* .... at no bede — 1407. *A.* ere; *B.* in die ere — 1408. *B.* dancte hi; *AB.* Gode *ontbr.* — 1410. *M.* algader haer lijf — 1411. *AB.* moet God al onse — 1413. *AB.* Des gonne

TOELICHTING.

In mijne *Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst*, Dl. I, bl. 273 vlgg., heb ik het denkbeeld geopperd, dat het gedicht van *Carel ende Elegast* verschillende vormveranderingen heeft ondergaan: dat de oudste opteekening wellicht opklimt tot het laatst der tiende, of het begin der elfde eeuw; dat het later, waarschijnlijk in de eerste jaren van de dertiende of in de laatste van de twaalfde eeuw, werd omgewerkt en toen zijne tegenwoordige gestalte ontving; en dat eindelijk deze tekst in de veertiende eeuw door onhandige schrijvers is verminkt, in welken toestand wij hem alleen kennen. Die verminking zou niet alleen daarin bestaan, dat de oude uitdrukkingen dikwerf zijn gemodernizeerd, maar ook dat de tekst »herhaaldelijk geïnterpoleerd" is. En ik voegde er bij: »men moge het gewaagd noemen die inlasschingen uit den tekst te werpen, omdat de gronden daarvoor geheel subjektief kunnen schijnen; bij nader onderzoek zal men zich met dat denkbeeld verzoenen, als men ziet, dat de betwijfelde plaatsen zoozeer de eenheid der ge-

dachte storen, dat zij den geest van een nieuw tijdperk en een onhandigen omwerker verraden."

Bij de vernieuwde uitgave van het gedicht moesten die vraagstukken op nieuw ter sprake worden gebracht en zooveel mogelijk grondig getoetst.

Met den eersten, meest oorspronkelijken vorm hebben wij ons hier niet verder in te laten, daar hieromtrent geene historische nasporingen mogelijk zijn, en alles zich bepaalt tot min of meer waarschijnlijke hypothese. De gissingen daaromtrent meegedeeld in mijne *Geschiedenis der Mnl. Dichtkunst* houd ik nog voor aannemelijk, en mag dus daarheen verwijzen (1 Dl., bl. 278—9).

En wat de omwerking betreft, ook daaromtrent zou meer licht te wenschen zijn, vooral omtrent den tijd van haar ontstaan — indien er al zoodanige omwerking heeft plaats gehad. — Tot hoe hoog kan men den ouderdom van het gedicht in het algemeen opvoeren? In de kronijk die op naam gaat van ALBERICUS *Trium-Fontium* wordt, op het jaar 788, een lied vermeld, dat de sage van ELEGAST tot inhoud had. Ziehier des schrijvers woorden:

»Coniuratio valida facta est ab Austrasiis contra CARO»LUM regem, auctore HARDERICO, qua detecta, multi aut »membris truncantur, aut exiliantur.... et, *ut in can»tilena dicitur*, ad istam conspirationem cognoscendam »CAROLUS MAGNUS, monitu angeli, ivit de nocte furari" (1).

Kan met die *cantilena* ons mnl. gedicht gemeend zijn? Hoezeer vroeger geneigd dit aan te nemen, moet ik het thans, na dieper onderzoek, betwijfelen.

Vooreerst past het woord *Cantilena* minder op onze mnl. gedichten: het wordt of van de oudere duitsche

(1) In LEIBNITZ, *Accessionum Historicarum*, T. II, P. 1, pag. 120.

werkelijk gezongen heldendichten gebruikt, of van de fransche *chansons de geste.* De mogelijkheid, dat hier een duitsch heldenlied bedoeld wordt kan niet worden betoogd. 't Is ook wel niet waarschijnlijk, 1) omdat van zoodanig gedicht geen spoor in de hoogduitsehe letterkunde is overgebleven, 2) omdat zoodanig gezongen duitsch heldenlied, zoo het al bestaan heeft, niet meer in des schrijvers leeftijd bekend kon zijn. Daarentegen kan de waarschijnlijkheid, ja laat ik zeggen zekerheid, worden aangewezen, dat de schrijver met het woord *cantilena* eene fransche *chanson de geste* op het oog had, daar die chansons in zijn leeftijd algemeen verspreid waren, hij met de fransche letterkunde zeer vertrouwd was, en meermalen naar de zangen der fransche jongleurs verwijst, gelijk wij later meer in bijzonderheden zullen aantoonen.

Daar bij het bestaan van een fransch gedicht over KARELS rooftocht de vraag moet ontstaan of ons mnl. stuk daarvan eene vertaling of navolging is, wordt het voor de kritiek van onzen *Carel ende Elegast*, en dus voor de geheele geschiedenis onzer letterkunde, noodzakelijk, zooveel mogelijk de beteekenis van het woord *cantilena* bij ALBERICUS toe te lichten, en niet minder den tijd vast te stellen waarop die *cantilenae* door den kronijkschrijver werden vernomen. Daarom moge hier vooraf gaan, niet een volledig kritisch onderzoek omtrent die kronijk, maar alleen naar den tijd wanneer en de plaats waar zij werd bijeengebracht.

1.

De kronijk van Albericus Trium-Fontium.

De kronijk, die gewoonlijk den titel draagt van »*Cronica Alberici Monachi Trium-Fontium*", of ook wel »*Liber*

de Temporibus" (1), is, even als de meeste middeneeuwsche kronijken, eene kompilatie uit verschillende oudere schrijvers, aangevuld met de eigen mededeelingen en opmerkingen van den verzamelaar, die, vooral op het einde, zijn eigen weg gaat, als hij de gelijktijdige gebeurtenissen verhaalt.

Wie die compilator geweest is blijkt niet duidelijk, daar hij zelf ons zijn naam niet uitdrukkelijk heeft meegedeeld.

De naam ALBERICUS staat in 't opschrift der handschriften en wordt hem ook gegeven door den verzamelaar van 't *Magnum Chronicon Belgicum.* Men heeft hem echter dien naam zelfs betwist. HOFFMANN VON FALLERSLEBEN zegt daaromtrent het volgende (2):

»Auctor Chronici ALBERICO tributi, sodalis fuit canonicorum regularium sancti Augustini Novi Monasterii (Neuf Moutier) prope urbem Hoiensem dioeceseos Leodiensis, qui vixit circiter annum 1246. Pro certo tamen affirmari potest, eum vetustiore scriptore, monacho Cisterciensi ALBERICO, Trium Fontium (Trois Fontaines) quem dicunt, dioeceseos Catalaunensis usum fuisse. Is enim ALBERICUS sedecies inter ipsos auctores nominatur, atque adeo ad annum 1100, quo mors Urbani narratur, Chronicon verba profert: *Noster ordo Cisterciensis.* Qua de re fieri potuit, ut hoc ipsum ALBERCI inscriberetur."

Heeft dit beweren eenigen grond? Is de ALBERICUS, wiens naam negentienmaal in het werk voorkomt, een ouder schrijver die wordt aangehaald? Of is het de compilator zelf, of een jonger interpolator?

Zooals dit bij meer kronijken het geval is, staat de

(1) Zie het *Magnum Chron. Belg.* ed. PISTORIUS, pag. 27.
(2) *Horae Belgicae*, Pars IV, p. II in nota.

naam des schrijvers die wordt aangehaald meestal vóór de woorden aan hem ontleend. Zoo heeft dat b. v. plaats in het reeds genoemde *Magnum Chronicon Belg.* Waar de verzamelaar zelf er iets bijvoegt, wordt dit daar aangewezen door de woorden: *Haec collector* (1). Heeft de zoogenoemde ALBERICUS dat ook gedaan?

Soms zeer zeker, hoewel niet doorgaans. Immers behalven de namen van bekende schrijvers vindt men voor sommige volzinnen nu eens den naam ALBERICUS dan weder het woord *auctor*. Dit laatste nu vervangt blijkbaar het *collector* van het *Magnum Chronicon*. Want dat het geen ongenoemde schrijver is die wordt aangehaald, leeren ons plaatsen als deze:

(A° 747; I, pag. 85) »*Auctor:* Postea contigerunt quae praemissa sunt de conversione Karolomanni."

(A° 1095; II, pag. 146) »*Autor:* Quod iste Episcopus Anthiphonam *Salve Regina* fecit, audiisse me recolo. — Qualiter autem B. Bernardus ab Angelis audierit decantari, *ubi oportunum invenero assignabo.*"

(A° 1097; II, pag. 152) »*Author:* Hoc est illud bellum quod anticipando jam diximus, quod *Baldricus* scribit actum fuisse quarta feria in Capite Jejunii. Conferantur singula singulis, et sicubi mendacium deprehenditur corrigatur."

(A° 1097; II, pag. 154) »*Author:* Secundum *Guidonem* fuerunt ibi centum millia milites, secundum *Episcopum Ottonem*, trecenta millia pugnatores, secundum *Guillelmum*, qui comprehendit omnes divites et pauperes, juvenes et senes, parvulos et mulieres, potuerunt aestimari ad sexies centum millia. Ita potest fieri diversarum sententiarum concordantia."

---

(1) Zie b. v. bij PISTORIUS, pag. 24, 40, 43, 44, 50, 58 enz.

(A° 1098; II, p. 170) »*Autor:* Ad ea quae inde dicta sunt quaedam nova addenda secundum *Episcopum Ottonem.* Dominus, inquit" *caet.*

(A° 1100; II, pag. 183) »*Autor:* Indiscrete loquitur et confuse [*Sigebertus*]. Guibertus mortuus est schismaticus, et, ut dicit *Episcopus Otto*, horribili schismati, tamquam densissimis Aegypti tenebris, finem moriendo imposuit. Dico autem quod Urbanus mortuus est Catholicus" *caet.*

Uit deze voorbeelden blijkt duidelijk, dat hier met *auctor* de verzamelaar, de collector of compilator bedoeld wordt (1). Kan dit ook het geval zijn met ALBERICUS?

Het komt mij voor dat dit niet twijfelachtig is, en wel op de volgende gronden:

A° 1204, II, pag. 436, deelt ALBERICUS zeker verbaal mede, en laat er dan op volgen: »quod hic adjungitur sumtum est ex alia relatione", hetgeen zoo geheel en al uit de pen van een compilator gevloten schijnt. Maar, zegt men wellicht, ALBERICUS kan hier zeer goed een aangehaald auteur zijn, wiens werk ook eene compilatie was. — Mij dunkt dit is niet te rijmen met de volgende opmerking:

A° 1163; II, pag. 340 wordt met veel lof melding gemaakt van de milddadigheid van HENDRIK VAN CHAMPAGNE, dan volgt er: »*Albericus Monachus*: Sed o.... (2) quid nos ad haec dicemus, quod tantam in dicto principe laudem per famam publicam denigravit quae adhuc resonat quaedam lues importuna, lues pestifera; et licet ipse poenituerit, *ut postea dicemus*, tamen multi ex iis non

---

(1) Dit wordt ook aangenomen in de *Hist. Litt. de la France*, tom. XVIII, pag. 284, 289, 291.

(2) Er staat eigenlijk: Sed o *exclamatio prae dolore* quid nos *caet.* Die grammaticale opmerking is blijkbaar een glosseem.

poenituerunt." Dit ziet waarschijnlijk op zekere aanklacht van ketterij, die niet nader ontwikkeld wordt. En nu het *postea dicemus:* A° 1178 (pag. 359) heet het: »Henricum Campaniae comitem liberalitate nominatissimum ad hoc induxit Clarevalensis Abbas Henricus, ut pro peccatis suis cruce signatus iter arriperet Hierosolymitanum." Die woorden worden niet voorafgegaan door de aanwijzing dat zij van ALBERICUS of van eenig ander auteur zijn; wij mogen ze dus aanzien als eene mededeeling van den compilator, waar hij zijne kennis ook van daan hebbe gehaald. En zoo komen er in dit werk honderden voor.

A° 1181 (pag. 362) leest men, ook zonder aanhaling eens auteurs: «Comes Henricus Trecensis (1) transmarinis partibus reversus, statim ut terram suam attigisset, viribus corporis coepit repente destitui, et veniens Trecas, *in confessione Christiana decessit.*" Deze laatste aanhaling moge doen zien dat er in de eerste sprake was van antikatholieke ketterij, en ten anderen dat de ketter met vrucht penitentie gedaan had. Het verband met de eerste plaats is duidelijk, en toch wordt hier geen ALBERICUS als zegsman aangewezen.

Er is nog meer. Op het jaar 1196 (II, pag. 408) heet het »*Albericus:* Apud Leodium.... — .... Constantia Regina.... nupsit Frederico Imperatori et peperit ei filium Regem Alemanniae." Het verhaal waarin de volzin over Constantia voorkomt wordt wel niet onmiddellijk voorafgegaan door den naam ALBERICUS, maar is daarvan afgescheiden door een volzin, die besloten wordt met een afsluitingsteeken. Dit bewijst evenwel niet dat de bedoelde woorden niet van ALBERICUS zouden zijn, daar de ver-

(1) »HENRI, *Comte de Troyes ou de Champagne*, mourut le 17 Mars 1181." SISMONDI, *Hist. des Français*, IV, 93.

gelijking van de werken van SIGEBERTUS GEMBLACENSIS of OTTO FRESINGENSIS op den duur doet zien, dat ook aanhalingen uit een en denzelfden auteur dikwerf door zoodanig afsluitingsteeken worden gescheiden. En hier blijkt ons uit alles, dat zoowel de tweede als de eerste volzin aan denzelfden ALBERICUS moet worden toegekend. Welnu, op het jaar 1168 (II, pag. 351) komt een verhaal voor, dat blijkbaar door den samensteller der kronijk is geschreven, en daar wordt ook gewaagd van »Constantiam Imperatricem, matrem *moderni Imperatoris Frederici.*" Wie met onze kronijk wat nader vertrouwd is zal moeten erkennen, dat beide plaatsen een onmiskenbaren familietrek met elkander gemeen hebben, van dezelfde hand afkomstig zijn; en dat dus ook hieruit blijkt, dat ALBERICUS voor den verzamelaar moet gehouden worden.

Eindelijk treffen wij op het jaar 1198 eene plaats aan (II, pag. 414), waar ALBERICUS verwijst naar een jaar waarop zijn naam niet meer in de kronijk gevonden wordt.

Is ALBERICUS een geciteerd auteur, dan hield zijn werk waarschijnlijk met het jaar 1222 op, daar zijn naam in onze kronijk op dat jaar voor het laatst voorkomt. Hij zou dus onmogelijk hebben kunnen verwijzen naar een later jaar. En dit heeft a° 1198 juist plaats. II, pag 414 leest men: »Et iste quidem Adolphus fratres habuit comitem Fridericum de Haltenowe et Arnoldum patrem Frederici de Isemburg *de quo in sequentibus continetur* in anno Domini 1225." Die woorden worden aangewezen als die van ALBERICUS. Op het aangetogen jaar 1225 (pag. 518) komt werkelijk een verhaal voor, waarin vermeld wordt hoe FREDERIK VAN ISEMBURG den aartsbisschop van Keulen vermoordde.

Kan er nog twijfel bestaan omtrent de identiteit van

den verzamelaar en den negentien maal genoemden ALBERICUS ?

Wanneer wij nu al mogen aannemen dat ALBERICUS als verzamelaar, compilator moet worden besshouwd, dan rijst de vraag of hij de éénige is die dit werk heeft bijeengebracht.

In het eerste gedeelte der kronijk komt geene aanwijzing van *collector* of *auctor* voor, veel minder zijn eigen naam.

Van het jaar 674 (I, p. 56) tot 1111 (II, p. 219) wordt de verzamelaar een-en-twintig maal aangeduid onder den naam van *auctor* (1).

Dan volgt weder eene periode waarin geene aanduiding voorkomt.

Van het jaar 1163 (II, p. 341) tot 1222 (II, pag. 510) komt de compilator negentien maal als ALBERICUS voor (2).

Eindelijk van 1222 tot 1241, met welk jaar de kronijk besloten wordt, ontbreekt weder de aanwijzing.

Zijn al die afdeelingen van één en dezelfde hand? of is de kronijk misschien door verschillende personen voortgezet, vervolgd en afgewerkt? Die vraag is voor ons van geen gering belang, omdat van hare beantwoording o. a. afhangt de tijd wanneer de cantilena van *Karel ende Elegast* gezongen werd.

Aanleiding tot die vraag geeft eene uitdrukking van MENCKEN, die in zijne voorrede tot het eerste deel van

---

(1) Pars I, pag. 56, 58, 85, 86, 289; P. II, pag. 144, 146, 152, 154, 160, 167, 168, 170, 172, 176, 177, 178, 182, 183, 205, 219.

(2) Pars II, pag. 341, 345, 348, 371, 372, 384, 398, 404, 408, 412, 414, 419 (bis), 424, 436 (bis), 468, 484, 510.

zijne *Scriptores rerum Germanicum* (1) van den verzamelaar onzer kronijk, die tot het jaar 1241 voortloopt, en dus na dien tijd geschreven werd, zegt:

»Mirum videri potest quod jam ad annum 1106 diserte »scribat: »Ex aliorum libris lecta posuimus. Caeterum quae »sequentur, *quia recentis memoriae sunt*, a probabilibus »viris tradita, vel *a nobis ipsis visa*, *vel audita* ponemus." Quae tamen minime obsunt, quo minus eundem totius operis auctorem fuisse existimemus."

In verband met het voorafgaande moet deze paragraaf bij den eersten opslag vreemd schijnen en vereischt wel eenige toelichting. MENCKEN moet bedoeld hebben dat uit zijn citaat niet volgt, dat verschillende schrijvers de kronijk hebben samengesteld, maar dat die woorden voor rekening komen van een auteur, wiens woorden door den collector zonder nadenken in zijn verhaal werden overgenomen. Maar hij vergat dit aan te teekenen. Hij had nog meer zoodanige plaatsen kunnen aanhalen.

Op het jaar 1095 (II, pag. 144) leest men: »In comitatu Namurcensi panem subcinericium quasi sanguine infectum *vidimus*." Hoewel deze volzin van den vorigen, die aan SIGBERT VAN GEMBLOUX ontleend was, door een afsluitingsteeken is gescheiden, zijn het toch woorden van dien schrijver afkomstig, zooals blijkt uit de vergelijking zijner kronijk (2).

De boven door MENCKEN aangehaalde woorden zijn die van OTTO FRESINGENSIS, zooals eigenlijk in onze kronijk was aangewezen, maar hetgeen in de uitgave verbroddeld

(1) Aldaar worden »lectiones auctiores et emendatiores" van de kronijk van ALBERICUS meêgedeeld, en niet de geheele tekst, zoo als men in de *Biographie Universelle* van MICHAUD leest, tom. I, pag. 396.

(2) Bij PERTZ, *Monumenta; Scriptorum* tom. VI, pag. 367.

is. Er staat namelijk (II, pag. 199): »Huc usque Episcopus Otto: ex aliorum libris lecta posuimus," terwijl men blijkbaar lezen moet: »*Episcopus Otto:* Huc usque ex aliorum" *caet.* In des bisschops kronijk heet het, lib. VII, cap. 11: »Huc usque tam ex Orosii quam Eusebii et eorum qui post ipsos usque ad nos scripserunt, libris lecta posuimus. Caeterum quae sequuntur" *caet.*

Verder heet het in ons werk op het jaar 1129 (pag. 260) »*Vidimus* horrendum quiddam. Ignis divinus nasum mulieris pauperculae exusserat" *caet.* Dit zijn intusschen de woorden van ANSELMUS, den vervolger van de kronijk van SIGEBERTUS (1).

Op het jaar 1136 (pag. 279) leest men: »Haec mala nostra, *nostris diebus* in vicinis regnis pullulare cognoscimus; quanta vero ex remotis et transmarinis regnis in dies audiamus pro fastidio vitando ad preasens supprimimus. Tanta enim sunt quod nisi sanctorum, quorum per Dei gratiam magna *nunc* copia est, meritis et suffragiis staret mundus, ejus certa foret ruina." Deze woorden zijn wederom ontleend aan OTTO VAN FRESINGEN, Lib. VII, cap. 81, op het eind; alleen leest men daar voor de vier laatste aangehaalde woorden: »mundus, in brevi omnino eum periturum timere cogeremur."

Op het jaar 1145 eindelijk vinden wij (pag. 306): »Legati ab ultimo pene oriente summum Pontificem Eugenium, Viterbi adeunt, eique ex parte illius Ecclesiae subjectionem omnimodam consalutando offerentes, causas viae (*nobis cum aliis multis preasentibus* apud veterem aulam) aperiunt." Ook deze woorden zijn van bisschop OTTO overgenomen, in wiens kronijk ze staan Lib. VII, cap. 32.

---

(1) Zie bij PERTS II, pag. 382.

Men ziet uit deze voorbeelden, dat waar uitdrukkingen, datums, voorkomen, die bij den eersten opslag [illegible] het vermoeden konden wekken, dat de kronijk door verschillende personen werd bijeengebracht, die uitdrukkingen bij nader onderzoek dat vermoeden niet bevestigen.

Dit is evenwel op verre na niet genoeg, en wij hebben na te gaan of er ook positieve bewijzen zijn aan te voeren voor de éénheid van den verzamelaar. Beginnen wij, als met het meest bekende, van onder op, dat is met den auteur van het laatste gedeelte.

Deze schreef natuurlijk na 1241, ja, na 1246, zoo als blijkt (1) uit deze woorden, die op het jaar 1239 (bl. 571) gevonden worden: »Si quis autem Tartarorum terram, originem, genus et mores scire plenius desiderat, legat historiam, quae intitulatur Tartarorum, editam a fratre Joanne de palatio Carpini, ordinis Fratrum Minorum, ab apostolica sede ad partes illas destinato in anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto."

Hoewel hij zijn naam niet uitdrukkelijk noemt, weten wij dat hij een Luikenaar was (2), en wel van Huy, zooals blijkt uit de bijzonderheden die hij aangaande het aldaar plaats grijpende meêdeelt (3). Dat hij behoorde tot de reguliere kanonniken van Neuf-Moutier bij Huy, die den regel van den heiligen AUGUSTINUS volgden, blijkt b. v. uit deze woorden (Ao. 1236, pag. 557): »Obiit Dom ALEXANDER, primus (4) abbas *nostrae ecclesiae*

---

(1) Minder juist is dus het jaartal 1241 door BETHMANN aangegeven bij PERTZ II, pag. 278.

(2) Vandaar uitdrukkingen als deze (Ao. 1239, pag. 568): *Noster electus Leodiensis.*

(3) Zie b. v. pag. 513, 531, 535, 536, 554.

(4) Sedert 1101 was Neuf-Moutier een prioreit geweest; in 1208 werd de prior tot abt verheven, en ALEXANDER als zoodanig gewijd. Zie pag. 448.

Novi Monasterii Leodiensis." — En zoo heet het ook een jaar later (1237, II, pag. 561): »Dominica die in conversione Pauli, Mosa magnus adeo extitit, quod nulla aetas recordari poterat unquam a priscis temporibus tam magnum extitisse; fuit enim *apud nos* fere aequalis planitiei *claustri nostri Novi Monasterii.*"

In dat gedeelte der kronijk, waarin de naam van ALBERICUS voorkomt, van 1163 tot 1222, vindt men de volgende aanwijzing van datums.

Op het jaar 1197 (pag. 360) heet het van PHILIPPUS AUGUSTUS: »Quae de eo habentur in Chronica sancti Dionysii annotata secundum magistrum Rigordum et secundum Guilllelmum Britannicum presbyterum, vitam ipsius Regis et omnia praeclara gesta sicut sunt veraciter digesta, in hoc opus nostro annotare decrevimus."

Dit kon eerst verscheiden jaren zijn geschreven na 1219, het jaar waarmeê de laatstgenoemde kronijk eindigt.

Zoo wordt op de jaren 1188 (pag. 375), 1196 (pag. 408), 1200 (pag. 419), 1210 (pag. 456) en 1213 (pag. 468), het »liber miraculorum fratris Caesarii" aangehaald, dat eerst in 1222 in het licht verscheen (1), zoodat al die plaatsen verwijzen op een later tijdperk. En dit wordt nog veel nader bepaald, als wij A° 1203 (pag. 431) lezen:

»De sorore Regis Richardi quae dicta est Alienor, nata est Domina Blancha Regina Franciae, mater *istius Ludovici qui regnat in praesenti.*" De hier bedoelde LODEWIJK is de IXe van dien naam, wiens vader wel in 1226 stierf, maar die zelf eerst mondig werd in 1236. Het *regnat* moet wel doen denken aan de pe-

(1) Zie boven, bl. 47.

riode na 1236, en is dus tusschen dit jaar en 1270, dat van Lodewijks dood, geschreven.

Op het jaar 1168 (II, pag. 351) vindt men eene gelijksoortige tijdsbepaling: »Una Regina Siciliae, Beatrix nomine, peperit Rogerio regi Siciliae Constantiam imperatricem, matrem *moderni imperatoris Frederici.*" Hier wordt bedoeld FREDERIK II, die in 1220 tot keizer gekroond werd en in 1250 stierf.

Uit die datums blijkt dat ALBERICUS in het zelfde tijdperk als de augustijner monnik schreef. Als men daarbij in aanmerking neemt, dat hij blijkbaar de verzamelaar is, en verwijst naar een jaar buiten de periode waarin zijn naam voorkomt; dat hij zeer in het breede verhaalt hoe het hoofd van Neuf-Moutier van prior tot abt verheven werd; dat hij daar tevens eene lijst meêdeelt van al de priors sedert het jaar der stichting 1101 (A°. 1208, pag. 448), dan mogen wij hem wel voor denzelfden als den schrijver van het slot der kronijk houden.

Aan dienzelfden moet worden toegekend al wat tusschen de jaren 1163 en 1111 valt, op welk laatste jaar *auctor* eindigt. Hij leefde in denzelfden tijd als ALBERICUS, en was een Augustijner. Het eerste blijkt, daar ook hij »frater Caesarius" citeert (op het jaar 1150, pag. 319); en nog duidelijker uit hetgeen hij zegt op het jaar 1160 (pag. 335). Na van de uitroeying van zekere ketters te hebben gewaagd, vervolgt hij: »Sed de eorum reliquiis creditur excrevisse *ista nova haeresis quae nostris diebus Alamanniam graviter infecit.*" Met die *nova haeresis* heeft hij blijkbaar op het oog hetgeen in Duitschland op kerkelijk gebied plaats vond omstreeks 1231 tot 1233, en waaromtrent ik verwijs naar VON RAUMERS *Geschichte der Hohenstaufen*, III, s. 679. — Eindelijk op het jaar 1113 wordt naar een bepaalden datum

verwezen (pag. 223): »Dicitur quod ordo iste fratrum hospitalis Hierosolymitani *circa annum Domini* 1240 usque ad tria millia quingentas habebat capellas." En iets verder op hetzelfde jaar, (pag. 224) »Dicitur quod ordo militiae Templi anno 1240 habebat domos ad septem millia, licet de novo multas perdidisse videatur sub Imperatore Frederico de Apulia."

Blijkt de gelijkheid van leeftijd, even duidelijk spreekt het volgende gezegde omtrent *Hugo de Sancto Victore* (A°. 1130, pag. 264): »Exponit luculento sermone regulam *Beati Patris nostri Augustini.*" Hieruit volgt, dat hij een Augustijner was, en het zal wel niet te stout zijn hem voor een en denzelfden te houden met dien ALBERICUS, dien wij als verzamelaar van het laatste gedeelte hebben leeren kennen.

Zien wij thans hoe het is met den schrijver van dat gedeelte waarvan de verzamelaar *auctor* genoemd wordt, hetgeen voor ons onderzoek het voornaamste is, omdat daarin de verwijzing naar de *cantilena* voorkomt.

In het voorbijgaan merken wij op, dat het begin van het geheele werk blijkbaar door den schrijver van het slot geschreven is; want op het jaar 281 heet het (Pars. I, pag. 23): »Manichaeorum haeresis turpissima in Perside exorta est. *Isti sunt*, *qui nostris diebus vocantur Bulgari*, per quam diabolus multos sibi falsos martires per ignem acquisivit; et o proch dolor! pessima luxuria, ad quantam caecitatem devenisti!" *Nostris diebus* ziet blijkbaar op het jaar 1239; want op dat jaar verhaalt hij (II, pag. 568—9) juist van die »falsi martires per ignem." Wij lezen daar: »In anno isto, hebdomada ante Pentecosten, sexta feria, factum est maximum holocaustum et placabile Domino in combustione Bulgrorum; siquidem centum octoginta tres *Bulgri* sive *Bulgari* combusti sunt in praesentia Regis Navarrae," *caet.*

Wij komen tot de periode van *auctor*.

Dat dit gedeelte van dezelfde hand is als die de volgende vijftig jaar behandelde (1111—1163), mag men daaruit opmaken, dat hier naar die volgende periode verwezen wordt. B. v. op het jaar 1095 (II pag. 146) leest men: »*Autor:* Quod iste episcopus Antiphonam *Salve Regina* fecit, audiise me recolo. — Qualiter autem Beatus Bernardus ab Angelis audierit decantari, *ubi oportunum invenero assignabo*." En dit geschiedt eerst op het jaar 1130 (pag. 263): »Cum beatus Bernardus quadam die venisset apud Divionem, hospitatus fuit de nocte in Abbatia Sancti Benigni..... Audivit circa horologium ante altare ab Angelis *Salve Regina* dulci modulamine decantari" *caet.*

Zoo leest men op het jaar 1099 (pag. 179): »Nata est in Alemannia quaedam virgo mirabilis, quae dicta est Sancta Hildegardis, *de cujus libris et prophetia mirabili quaedam*, Deo donante, *intendimus declarare*." En dit heeft eerst plaats op het jaar 1141 (pag. 288).

Zoo wij hier een begin van aanwijzing hebben omtrent de identiteit des schrijvers, die aanwijzing wordt duidelijker door de volgende opmerking.

Op het jaar 858 (I pag. 189) leest men: »Ab hoc Roberto descendit genealogia Regis Francorum Philippi et Ante cessorum ejus, *sicut invenire poteris in sequentibus.*

Dit brengt den schrijver reeds na 1219, daar, gelijk wij zagen, de geschiedenis van PHILIPS AUGUSTUS eerst na dat jaar kon worden geëxcerpeerd.

Op het jaar 878 (I pag. 208) wordt gesproken over den beroemden JOHANNES SCOTUS, en over een zijner werken, waarvan gezegd wordt: »qualiter dictus liber per CCC circiter annos auctoritatem obtinuerit et tandem damnationem incurrerit, *habetur inferius* in anno Domini

1225, quando idem liber jussus est comburi." En werkelijk vinden wij dit later op dat jaar (II, pag. 514) verhaald.

Bepaalder nog is de verklaring op het jaar 941 (II, pag. 278) neêrgeschreven: »Sepultus est comes Heribertus in abbacia Walciodorensi juxta Dinantum, quam ipse fundavit; et in Hasteriis, quae jam erant fundata, monachos posuit; et dominium earum dedit Episcopo Metensi; *et hoc duravit usque ad annum Domini* 1231, quando Episcopus Hugo Leodiensis fecit commutationem cum Episcopo Metensi de sancto Trudone, procurante domino Conrardo Cardinali Romano."

De tijdsbepaling is dus ook voor den schrijver van dit gedeelte dezelfde. Maar er is meer. Dat hij in 't Luiksche t' huis behoort blijkt uit de Luiksche *bijzonderheden* die hij op den duur vermeldt, en die te veel zijn om ook hier aan te stippen (1). Dat hij bijzondere betrekking had op Huy lijdt geen twijfel: van waar anders de aanleiding tot de vermelding (A°. 996, II, pag. 35): »Dicitur quod iste est Anfridus qui *comitatum de Hojo* dedit Beato Lamberto"? Vandaar, dat hij weet te verhalen (A°. 1047, II, pag. 80) van bisschop »Theodovainus consanguineus Imperatoris, qui in Ecclesia Beatae Mariae de Hoio, in qua venerabilis Bozo Archidiaconus contemporaneus, et abbas Leodiensis quindecim canonicos posuerat, alios quindecim addidit."

Om zijn trots als Luikenaar en zijne blijkbare betrekking tot Huy nog nader te doen uitkomen moeten wij ook de volgende plaats (A°. 1035, II, pag. 66) uitschrijven; al is zij wat breedvoerig, als zedeschildering

(1) Zie b. v. Pars I, pag. 72; Pars II, pag. 33, 48, 50, 51, 54, 57, 73, 205, 219, enz. enz.

is zij hoogst merkwaardig. Sprekende van de moeder van koning WILLEM DEN VEROVERAAR, zegt hij: »Unde ista fuit nata, de cujus semine tantorum Regum progenies descendit, *qui infra describuntur*, quaesitum est a quibusdam; sciant igitur quibus scire placet, quod in dioecesi Leodiensi juxta Abbatiam de Florines est quaedam villa quae Calvus-Mons appellatur. In hac ergo natus quidam Herbertus Belliparius, cum uxore et filia, nescio qua causa, Normanniam abiit, et apud oppidum de Falesia mansit; et cum dux Robertus quadam die vidisset filiam praepositi sui de Falesia in chorea saltantem, et praeposito praecepisset, ut illam sibi nocte conjungeret, illa filia Herberti Belliparii supposita fuit loco filiae praepositi ex industria, quae de eo concepit Guillelmum Nothum, postmodum Regem Angliae. — Alii dicunt, et *maxime antiqui Hoienses*, quod ille Herbertus Belliparius, et ejus uxor Doda, sive Duixa, Burgenses fuerunt Hoienses, *manentes ad veteres Cambias in foro Hoiensi;* quod cum filia et tota suppellectile iverunt in Normandiam, ubi sicut praelibatum est contigit de eorum filia et Duce Roberto. Et ut satis quaerentibus faciamus, forte Herbertus Belliparius uxorem suam natione Hoiensem nomine Duam accepit et causa amoris et prolis ejus Hojum morabatur."

Maar niet alleen op Huy had hij betrekking, ook op het Novum Monasterium. Als hij A°. 1101, (II, pag. 189—190) in het breede verhaalt wat aanleiding gaf tot de stichting dier kerk, zal men dat nog niet behoeven toe te schrijven aan des schrijvers bijzondere betrekking op haar, zelfs niet als hij tot in détails de plaats aangeeft waar zij gesticht werd, »ad orientalem plagam illius oppidi [Hoiensis], in loco ubi choreas soliti erant burgenses ducere"; want het verhaal van zoodanige

stichtingen komt in deze kronijk dikwerf terug. Maar als hij op het jaar 1116 — al wordt hij daar niet meer als *auctor* genoemd — in een catalogus van Jeruzalemsche Patriarchen eene herinnering aan Neuf-Moutier inlascht, dan zal men wel moeten erkennen, dat hij tot die stichting in eene bijzondere betrekking stond. Ziehier de plaats (II, pag. 231): »Post Arnulphum Patriarcham Hierosolymitanum, *qui privilegium cruce signatorum ad opus Ecclesiae novi Monasterii Hoiensis, procurante venerabili sacerdote Petro Eremita*, qui in eadem tunc Ecclesia, transmisit Otberto tunc temporis Leodiensi Episcopo, — fuit Patriarcha Guermundus, cui successit Stephanus, deinde Guillelmus."

Houdt men daarbij in 't oog, dat onze *auctor* verwijst naar een kapittel (A°. 1130) waarin AUGUSTINUS genoemd wordt »*pater noster*", dan zal men uit dit alles wel mogen afleiden, dat hij de Augustijner van Neuf-Moutier bij Huy is (1).

Intusschen is er ééne plaats die dit schijnt te weêrspreken. Op het jaar 1100 (II, pag. 185) leest men: »Urbanus Papa moritur. — *Sigebertus:* Guibertus et Urbanus de Papatu Romano contendentes, moriendo uterque finem faciunt suae contentionis. — *Autor:* Indiscrete loquitur et confuse. Guibertus mortuus est schismaticus, et ut dicit Episcopus Otto, horribili schismati, tamquam densissimis Aegypti tenebris, finem moriendo imposuit. Dico autem quod Urbanus mortuus est Catholicus, et in multis laudandus, cui tantum honorem contulerit Domi-

---

(1) Op het jaar 1078 (II, pag. 122) heet het ook: »Ab hoc tempore, ut dicit Elinandus, cœpit reflorere in Ecclesia sancti Quintini Belluacensis ordo Canonicus, primum ab Apostolis, postea a Beato Augustino Episcopo regularitur institutus, sub magistro Yvone venerabili éjusdem Ecclesiae praeposito."

nus, ut in ejus diebus recuperaretur Antiochia cum ipsa Hierosolyma et fierent omnia illa quae supra memoravimus. Insuper et de principio *nostri Cisterciensis ordinis* idem Urbanus memoriale perpetuum semper habebit."

Hoe is die tegenstrijdigheid op te lossen? Ik moet hier twee zaken opmerken. 1°. In het *Magnum Chronicon Belgicum*, waar deze plaats overgenomen wordt (1), ontbreekt de geheele laatste volzin, waaruit men mag opmaken, dat hij in den codex door den kanonnik van Nuis gebruikt, niet gevonden werd, en dus als een inlapsel is te beschouwen, of dat de laatste volzin behoorde te worden voorafgegaan door den naam van een ander schrijver. 2°. De samenhang leert ook dat de laatste volzin niet in verband staat met hetgeen voorafgaat. Het wordt den paus tot eene eer aangerekend, en tot een bewijs der goddelijke tevredenheid, dat onder zijne regering Antiochia en Jeruzalem weêr in handen der Christenen kwamen, en dat »*omnia* fierent illa quae supra memoravimus." Onder die *omnia* behoorde ook de stichting der Cisterciënser Orde, op het jaar 1098 (II, pag. 172) beschreven: hoe is het dan mogelijk, dat die hem nog *insuper* tot een »memoriale" wordt aangerekend? De laatste volzin kan dus onmogelijk uit de pen van onzen verzamelaar gevloeid zijn, en hij moet aan een ander worden toegeschreven, wiens naam voor de aanhaling is weggevallen (2), tenzij men eene latere interpolatie wille

(1) Ed. Pistorius, pag. 132. Er is daar eene fout te verbeteren. In plaats van: »Item Albericus indiscrete loquitur et confuse," leze men »Item Albericus: Indiscrete" *caet.*

(2) Dat het hs. van Mencken hieromtrent niet van het door Leibnitz gebruikte verschilt, kan geen bezwaar opleveren, daar het eerste een jonger afschrift — wellicht van het laatste — is.

aannemen (1), hetgeen mij het waarschijnlijkste voorkomt. Ik weet in het geheele werk nog maar twee plaatsen waar, met het oog op de Cistercienser orde, ook van *ordo noster* gesproken wordt, namelijk 1°. op het jaar 1090, waar RADULPHUS DE DICETO wordt aangehaald (2), die opteekent, hoe men bij de inneming van Antiochie zeker vat met den zweetdoek van Christus gevonden had, die beiden in het bezit waren geraakt van eene Cistercienser abdij. »Qualiter", dus gaat hij voort, »qualiter autem vasculum illud plumbeum cum sudario de manu ad manum usque ad quamdam *nostri ordinis* abbatiam pervenerit, suo loco dicemus, ne hic aliud pro alio dicere videamur." En dat verhaal volgt dan ook op het jaar 1119 (II, pag. 239): »Sudarium Domini de quo supra tetigimus in historia Antiochena modo est in Abbatia de Cadunii Petragoricensis diœcesis." En dan wordt meêgedeeld hoe het er gekomen was. Opmerkelijk is daarbij, dat hier ook geen auteur genoemd wordt, hoewel dit gedeelte van het verhaal hoogst waarschijnlijk ook aan RADULPHUS moet worden toegeschreven.

De tweede plaats, waar gesproken wordt van »Quatuor abbates *ordinis nostri*" (A°. 1213, pag. 468) is ont-

(1) Dit is ook de meening van PETIT-RADEL in de *Hist. Litt. de la France*, tom. XVIII, pag. 292: »Ce surcroît inattendu d'éloge, précédé de l'adverbe *insuper*, et dicté par un motif auquel on n'était pas préparé; la répétition du nom d'URBAIN, quoique encore présent à la pensée du lecteur, décèlent dans la dernière phrase une autre plume, et une reconnaissance personnellement sentie. Le blanc qui sépare les mots *supra memoravimus* du mot *insuper* indique encore que la dernière phrase n'a point été composée par l'auteur du reste du passage. Enfin, sous l'an 1130, l'auteur de la chronique nous avertit qu'il vit sous la règle de saint Augustin, et dans la phrase en question, l'auteur parle de son ordre de Cîteaux; *d'où il résulte que la phrase commençant par* insuper *est nécessairement* une interpolation."

(2) Hij schreef in 1199; verg. PERTZ *Monumenta* VIII, 278.

leend aan CAESARIUS, den monnik van de Cisterciënser abdij Heisterbach: wij behoeven er dus niet bij stil te staan.

Waar anders de Cisterciënser orde genoemd wordt, is het altijd zonder de toevoeging van *noster* (1).

Hebben wij de eenheid van den schrijver van het geheele werk aannemelijk gemaakt op uiterlijken chronologischen grond, de inwendige bewijzen werpen dat resultaat niet omver. Overal toch vinden wij dezelfde uitdrukkingen en spreekwijzen door den collector gebezigd; van het begin tot het einde zien wij hem nu eens zich bepalen tot het meêdeelen van feiten, dan weêr zijne zelfstandigheid toonen door redeneering en kritiek. Het zou veel te veel omslag vereischen zoo wij dit hier wilden bewijzen door het aanhalen van plaatsen (2); ik moet naar het werk zelf verwijzen en mij beroepen op den indruk dien de lezing uit dit oogpunt maakt (3).

CHIFLET heeft als bijzonderheid van deze kronijk opgemerkt, dat zij »inprimis principum illustriorumque stemmata quam potest accurate describit" (4): op alle deelen

---

(1) B. v. anno 1054 (II, pag. 92), of anno 1098 (pag. 172) enz.

(2) Ik wil hier alleen een paar voorbeelden bijbrengen om te doen zien, dat des schrijvers natuurlijke taal het Fransch was. Dit blijkt dunkt mij uit de gelatiniseerde fransche woorden: *Legia* (Liège) I, pag. 71; *horis* (hors), I, 160, 162; *potionatus* (poisonné), II, 98; *leuga*, *leuca* (lieue), II, 462, 521, 478; *barratores seu guillatores*, II, 568; *truffa* (truffe), II, 568; *assultus* (assaut) II, 565; *complices* (complices) II, 576.

(3) In de *Hist. Littér. de la France*, tom. XVIII, pag. 290, heet het: »[On pourra dire] que le corps de la chronique a pu être composé par un ou plusieurs compilateurs .... or, la lecture suivie de l'ensemble de la chronique détruit cette objection."

Men zie voorts wat aldaar pag. 281—283 wordt bijgebracht om de eenheid van den verzamelaar te betoogen.

(4) LEIBNITZ, Praefatio, pag. 2.

van het werk, zonder onderscheid, is dit toepasselijk. En niet minder geldt van het *geheele* werk wat MENCKEN daarvan getuigt (1): »Ad commendationem scriptoris hujus pertinet, quod non res modo in Republica gestas per singulos annos non sine delectu commemoret, verum et primus horum scriptorum historiam litterariam praeclare juvet, neminem omittens hominum paulo doctiorum, barbaris etiam saeculis florentium, cujus non scripta adducat diligenter."

Voor de geschiedenis der letterkunde is vooral van belang, dat de schrijver zich niet bepaalde tot latijnsche werken, maar dat hij ook de litteratuur van den dag, de poëzie, vooral de historische niet versmaadt. Eene geheele reeks hoogstbelangrijke plaatsen, waarin bekende of verloren geraakte *chansons de geste* worden herdacht, komt in het eerste gedeelte van het werk voor. Die plaatsen zijn te merkwaardig om ze hier niet meê te deelen (2).

Ad annum 752: »Pipinus .... in regem ungitur et consecratur .... cujus coronationi Dux Hervinus pater Garrini Lotharingi et Beggonis interfuit."

Ad annum 753: »Stephanus Papa misit ad Pipinum Regem Francorum et Patricium Romanorum pro auxilio contra Haistulphum, qui Pipinus misit Crodegangum sororis suae filium, prius Abbatem, post Metensem Episcopum, et Auctarium Ducem, *qui in Cantilena vocatur Lotharius superbus*, ut Papam adducerent in Franciam, qui dum veniret, apparuit in coelo globus igneus a parte australi declinans a Galliae finibus in partes Longobardorum."

---

(1) Scriptores Rerum Germanicarum, Tom. I, Praefatio.
(2) Ik laat natuurlijk die plaatsen achterwege, die aan den *Pseudo-Turpijn* zijn ontleend.

Ad annum 763: »Hic annotandum est de duce Provinciae Reimundo et filio eius Belino, sed et de duobus Bastardis filiis Pipini, Holdrico et Raginfredo, *si vera sunt ea quae dicuntur*, et fuga Karoli Magni ad Galafrum Admiraldum Toleti" (1).

»Hic est annotandum: Erant pro Karolo Milo de Angleris et Garnerus de Dinione pater alterius Milonis, cujus Garneri fuit frater Samson de Valentia pater Reneri. Iste dux Garnerus fundavit Abbaciam Monialium de Balmis, ubi et positus fuit, et adhuc nobilissimam habet ibi sepulturam."

Ad annum 770: »Cum matris hortatu filiam Desiderii Longobardorum Regis Karolus magnus duxisset uxorem, incertum qua de causa, post annum repudiavit, et Hildegardem Alemannam duxit de genere Suevorum praecipuae nobilitatis faeminam, de qua tres filios genuit, Karolum, Pipinum et Ludovicum, et filias tres.

»Super repudiatione praedictae reginae, quae dicta est Sibilia *a cantoribus gallicis*, *pulcherrima contexta est fabula;* de quodam vano [l. *nano*] turpissimo, cujus occasione dicta regina fuit expulsa; de Alberico milite Montis Desiderii, qui eam debuit conducere a Machario proditore occiso; de cane venatico ejusdem Albrici, qui dictum Macharium

---

(1) Het verhaal van KARELS tocht naar GALAFFRE vond men in eene oude fransche chanson de geste, die verloren schijnt, en waarvan de door AD. VON KELLER uitgegeven *Karl Meinet* in zijn eerste gedeelte de vertaling bevat. Het komt ook voor in GIRARDIN D'AMIENS *Roman de Charlemage*, volgens FERD. WOLF, *die Leistungen der Franzosen*, u. s. w., S. 25, noot 3.

Men zie ook de chanson de geste, door KELLER in zijne *Romvart: Dodo de Magance* genoemd, pag. 58 ff., waar de bastaarden *Lanfroi en Landris* genoemd worden. In het eerste gedeelte van den *Karl Meinet* heeten zij *Hoderich en H(R)aenffrait;* bij GIRARDIN D'AMIENS *Reinfroy en Hen(u?)dry*, volgens FERD. WOLF, *Zwei Niederl. Volksbücher*.

in praesentia Karoli Parisius duello mirabili devicit. De Gallerano, de Bachare, et eodum Machario tractis turpiter et patibulo affixis; de rustico asinario Warochero nomine, qui dictam reginam mirabiliter reduxit in terram suam; de latrone famoso Girimardo, in itinere invento; de heremita et fratre ejus Richero Constantinopolitano Imperatore dictae reginae patre; de expeditione in Franciam ejusdem Imperatoris cum Graecis; et de filio ejusdem Sibiliae Ludovico nomine, cui Dux Naaman filiam suam Blancafloram in uxorem dedit; et de Karolo magno in monte Widomari a dicto Ludovico et Graecis obsesso; de reconsiliatione ejusdem Reginae cum Karolo, quod omnio falsum est; de sex proditoribus de genere Ganalonis occisis, quorum duo supra dicti Macharius et Galerannus perierunt Parisius, duo ante portam montis Wimari, quorum unus fuit Almagius, et duo in ipso castro, et caetera isti fabulae annexa ex parte magna falsissima (1).

»Quae omnia quamvis delectent, et ad risum moveant audientes, vel etiam ad lacrimas; tamen a veritate historiae comprobantur nimis recedere, lucri gratia ita composita." —

Ad annum 774 wordt de geschiedenis van Amicus en Amelius meêgedeeld volgens eene »narratio apocrifa", te lang om hier in te lasschen, maar geheel overeenkomstig de *chanson de geste* door Dr. CONRAD HOFFMANN uitgegeven. Verg. ook *Hist. Littér. de la Fr.*, tom. XXII, pag. 288—299.

---

(1) Zie over dit gedicht FERD. WOLF, *Ueber die beiden wiederaufgefundenen Niederl. Volksbücher von der Königinn* SIBILLE *und von* HUON *von Bordeaux*, S. 5—16, in verband met *Leistungen der Franzosen für die herausgabe ihre National-Heldengedichte*, S. 124—159. Zie vooral over het oorspronkelijke fransche gedicht het eerste werk S. 6, 7 en 10-14.

Ad annum 777: »Qualiter Karolus perrexit usque ad regiam Calabriae civitatem, qualiter Rothlandus nondum miles Eadmundum Sarracenum interfecerit, ac deinde Karolus patrem ejusdem Eadmundi Aigolandum nomine in ipsa Regensi civitate comprehenderit et occiderit, et qualiter Gerardus de Frado exercitum suum per se habuerit, *nusquam habetur nisi in cantilenis* (1)."

Ad annum 779: »Carolus rex subjugatis Narbonensibus in Franciam est regressus. Hanc civitatem Narbonam petivit a Karolo Arnaldus de Bellanda pro filio suo Nemerico, et obtinuit (2). Unde in hoc loco genus Nemerici, quod fuit nominatissimum, ex aliqua parte declarandum est. Garrinus de Montglane versus Tolosam quatuor habuit filios exercitio militari nominatissimos: Arnoldum de Bellanda, qui fuit in Lombardia, Gerrardum de Vienna, Renerum Gebennensem et Milonem de Apulia. Gerardus de Vienna filios habuit Sanericum et Bovonem, quorum frater fuit vel nepos ille Gerardus qui inscribitur de novo Vico. De Renero Oliverus et Alda nati sunt, de Milone Symon de Apulia et quaedam soror illius. Nemericus vero Arnoldi filius septem filios habuit: Bernardum patrem Bertrami, Bovonem de Commarceio (cujus fuerunt tres filii, Guido, Guielinus et Gerardus), Guilielmum Auraciensem, Arnaldum Aurelianensem et Garinum de Anscona, Aimerum captivum (patrem Rogonis

---

(1) Hier wordt bedoeld de *Chanson d'Aspremont*, grootendeels door BEKKER uitgegeven in de prolegomena tot zijn *Roman von Fierabras*, in *Abh. der K. Akad. der Wissensch. in Berlin*, *Phil. hist. Kl.*, 1847, S. 1—48. Zie verder over dit gedicht AD. VON KELLERS *Romvart*, S. 1—11 en 26—27; BEKKER, *die Altfranz. Romane der St. Marcus Bibliothek*, t. a. pl. Phil.-hist. Kl. 1839, S. 252—291, en *Hist. Litt. de la Fr.*, tom. XXII, pag. 300—318.

(2) Zie over de *Chanson d'Aimeric de Narbonne*, *Hist. Litt. de la Fr.*, tom. XXII, pag, 460—470.

Venetiani) et Guibelinum. Horum fuerunt sorores uxor Imperatoris Ludovici Ermengardis, Mater Viviani martiris, (qui sororem habuit matrem Fulconis), Mater Richardi Normanni, Mater Helye de Provincia. Uxor vero Guilelmi domina Guibursis fratres habuit, quorum fuit unus Remcardus [Renoardus?] vir nominatissimus; de horum omnium cognatione dicitur fuisse Archiepiscopus Remensis Turpinus, filius scilicet Gerardi de Frado. De una sorore Guilhelmi Julianus de Provincia genuit Helyam et sororem ejus Olynam, qui Helyas multa contra Sarracenos gessit tempore Machrabei, et de sorore Ludovici genuit *Aiol de quo canitur a multis* (1); item mater Gandini Brimi fuit soror Guilermi.

»Item sub Karolo magno quaedam historia contigit de innocentia et venditione Ursonis Beluacensis ducis, de incarceratione ejus in Colimbria sub Ysoredo et de liberatione ejus per Milonem filium suum, et de traditore Ugone Bituricenensi, qui Bellisenden uxorem Ursonis et terram saisivit, sed ad malum exitum pervenit."

Ad annum 784: »De obsessione Karoli in Wormatia

---

(1) Zie de analyse van het gedicht van *Aiol* in de *Hist. Litt. de la Fr.* tom. XXII, pag. 274—288. Een fragment eener mnl. vertaling vindt men bij Prof. DEYCKS, *Carminum Epicorum Germ. Saec.* XIII et XIV *fragmenta*, pag. 32—39, waar de naam van MAKARIS minder juist als titel wordt gebezigd.

Het eerste fragment in dien bundel gedrukt onder den titel van *Walewain*, behoort tot eene vertaling van den *Percheval;* men vergelijke het met LANCELOT, II, 39322 vlgg. (I D., bl. 263).

Welkom is het fragment van den *Parthenopeus*, aldaar bl. 20—31. Ik verheug mij hier te mogen aankondigen, dat er op de akademische bibliotheek te Groningen door den heer Mr. W. B. S. BOELES een fragment van 720 verzen werd ontdekt, dat weldra bleek tot den *Parthenopeus* te behooren, en waarvan ik afschrift heb genomen. Prof. DEYCKS is nog in het bezit van een twintigtal bladen van een codex van hetzelfde gedicht.

scilicet in quadam vetusta turri ultra Renum quam fecerant antiquitus Gygantes non longe a Wormasia, et de Rothlando Granopolim obsidente hic est annotandum." (1)

Ad annum 788: »Conjuratio valida facta est ab Austrasiis contra Karolum Regem, auctore Harderico, quâ detecta multi aut membris truncantur, aut exiliantur; (itaque aut duo fuerunt Harderici, aut mendacium est quod Amicus scribitur supra interfecisse Hardericum) et, *ut in cantilena dicitur*, ad istam conspirationem cognoscendam Karolus magnus monitu angeli ivit de nocte furari."

Ad annum 806: »De Guidone filio Samsonis ducis Burgundiae in Regem a juvenibus in Francia elevato, dum Karolus magnus esset in Hyspania, et de gestis ejusdem Guidonis *satis pulchra decantatur sive fabula sive historia*" (2).

Ad annum 810: »Mortuus est etiam hoc anno Sewinus dux Burdegalensis, cui fratres fuerunt Alelmus et Ancherus, hujus Sewini filii Gerardus et Hugo, qui Karolum filium Karoli casu interfecit, Almaricum proditorem in duello vicit, exul de patria ad mandatum regis fugit, Alberonem virum mirabilem et fortunatum reperit, et caetera sive *fabulosa* sive historica connexa" (3).

Ad annum 837: »Hic inserenda est etiam historia de Aymero captivo, Nemerici de Narbona penultimo filio,

---

(1). Ad am. 795. Hic etiam inserit Elinandus ex dictis Turpini de obsessione Karoli in Wormatia et de Rotlando Granapolim obsidente et de Navarris, qui non sunt de vera progenie."

(2) Verg. over den *Gui de Bourgogne Hist. Litt. de la France*, tom. XV, pag. 484 suiv.

(3) Zie over de *Chanson de Huon de Bourdele* het boven aangehaalde merkwaardige werk van FERD. WOLF, *Ueber Zwei niederl. Volksbücher*, p. 16—86.

qualiter auxilium Romanis et Papae praestitit contra Sarracenos et captus et vulneratus ibi fuit, et in Venetiam ductus, et multa alia quae sequuntur. — De nomine Papae, qui *a cantoribus* dicitur Milo, non est curandum, quia ita solent nomina mutare vel per ignorantiam vel curiose" (1).

Ad annum 866: »Sequitur Guido... quod regnum Burgundiae quia spectare constabat ad Imperatorem fratrem defuncti Karoli Ludovicum, qui tumc expellendis ab Italia Sarracenis instabat, tantae praesumtionis et cupiditatis invasionem a Karolo rege factam, Gerardus Viennensis utriusque Burgundiae dux potentissimus adeo tulisse graviter, et ob hoc tam diu distulisse subjectus eidem Karolo fieri, et tot et tanta detrimenta rerum et hominum alter intulisse creditur alteri, quousque nimia fatigatione per semetipsum tam longa concertatio se consumsit. Regi tamen Karolo cessisse Gerardum et victoriam ei concessisse *perhibent heroicae cantilenae*" (2).

Ad annum 1076: »Istae duae Idae, et earum successio, hoc est genus quod dicitur Heliae militis, quem cygnus adduxit et reduxit, si creditur."

---

(1) Ik weet niet of het gedicht dat hier wordt vermeld nog bestaat. Dat het oud was blijkt uit eene toespeling in de *Bataille d'Aleschans*, vs. 1423:

Quant iert venuz Aymers li chétis:
Cil prist la terre de Saint-Marc de Venis,
Sor les paiens d'Espaigne.

(2) De schrijver heeft hier het oog op de *Chanson de Girart de Viane*, in uittreksels, hoewel naar een slecht hs., gedrukt door P. TARBÉ (verg. *Hist. Litt. de la France*, tom. XXII, p. 448 suiv.); of, hetgeen echter minder waarschijnlijk is, de *Chanson de Gerard de Rossillon*, in het Provencaalsch en Fransch uitgegeven door FRANCISQUE MICHEL, in de *Bibliothèque Elzevirienne* van JANNET.

Zoo beroept hij zich in 't algemeen op de *vulgaris narratio*. B. v.:

Ad annum 1050: »De isto Berengario (Turonensi) quaedam *vulgo narrantur*, quod fuit in adolescentia potens nicromanticus, quod a Turonis usque Romam diabolus eum una nocte detulit."

Ad annum 1066: »Alia autem *narratio* habet quaedam *vulgaris*, quod Rex Guillelmus eundem abbatem Hilfinum ad se accersitum ad Regem Daciae miserit, et quod idem Abbas in reditu in mari periclitatus, de solennitate Conceptionis Beatae Mariae facienda sit commonitus et edoctus" (1).

Ad annum 1124: »In Tyro regnavit Yram, Salomonis amicus, et ex hac sub eodem fuit Abdemonis cujusdam filius Abdinius adolescens, qui ea subtiliter evincebat, quae Salomon Yram praedicto gratia familiaritatis mutuae, cum poena solvendae pecuniae sub aenigmate proponebat. Hic forsan est ille, qui *vulgo* Marculfus *appellatur*."

Al deze voorbeelden zijn ontleend aan dat gedeelte waarin *auctor* vermeld wordt. Dat ook later in het werk dezelfde zin voor de helden der poëzie heerscht, blijkt uit de volgende plaatsen:

Ad annum 1210: »A partibus Hispanorum venit hoc tempore quidam senio valde confectus miles grandaevus, qui se dicebat esse Ogerum de Dacia, de quo legitur in historia Caroli Magni, et quod mater ejus fuit filia Theodorici de Ardenna. Hic itaque obiit hoc anno in diocesi Nivernensi."

Ad annum 1234: »In Apulia mortuus est hoc tem-

---

(1) Op hetzelfde jaar wordt de »Cantilena Rolandi" vermeld (pag. 108).

pore quidam senex dierum, qui dicebat se fuisse armigerum Rolandi Theodoricum, qui dux Guidonius dictus est, et Imperator ab eo multa didicit" (1).

Nu vraagt men misschien: heeft de schrijver der kronijk zelf die *cantilenae* gekend, of heeft hij de aangehaalde plaatsen uit andere schrijvers overgenomen? Het eerste blijkt niet onduidelijk. Nergens wordt naar een ander schrijver verwezen, de vermelding der *cantilenae* heeft dikwerf plaats in den vorm van zelfstandige opmerkingen, en eindelijk blijkt des schrijvers eigen kennis aan de historische sagen uit eene inlassching in eene plaats van *Turpijn*, en wel op het jaar 805 (I, p. 144), welke bijvoeging aldus luidt:

»Non est iste Dux Haymo, qui quatuor habuit filios; Renaldum, Alardum, Richardum et Guichardum, qui dicuntur fuisse de una sorore Karoli, de quibus quaedam fortia gesta referuntur. Horum major natu sanctus Renaldus tandem fuit monachus apud sanctum Panthaleonem Coloni et marti-

---

(1) Met de Artursage schijnt de schrijver niet vertrouwd geweest te zijn: Artur en Walewein kent hij alleen als historische personen. Zijn romantische zin blijkt overigens uit de aandacht, die hij zelfs aan kunstenmakers schenkt, b. v. op het jaar 1237 (pag. 562), welke plaats ik om de merkwaardigheid hier meêdeel:

»Apud Compendium in Octavis Pentecostes in praesentia et omni frequentia nobilium Franciae, frater regis Robertus, cingulo militiae de novo accinctus, nuptias suas celebravit cum Mathilde filia Ducis Brabantiae: ei Rex dedit et comitatum Attrebatensem et Sanctum Audomarum et Ariam, et caetera de matre Domini Ludovici patris ejus ibi contingentia; ibi, sicut dicitur, usque ad centum quadraginta novi milites creati sunt. Et illi *qui dicuntur Ministelli*, in spectaculo vanitatis multa ibi fecerunt, sicut ille, qui in equo super cordam id aëre equitavit, et sicut illi, qui duos boves de scarlata vestitos equitabant cornicantes ad singula fercula, quae apponebantur Regi in mensa.

Men vergelijke daarbij het ad annum 950 voorkomende en waarschijnlijk aan Luitprand ontleende verhaal (I, pag. 287).

rizatus a caementariis translatus est in Trumonia et cum honore sepultus."

Als wij alles samentrekken, dan komen wij tot het besluit, dat de geheele kronijk door één en denzelfden schrijver is bijeengebracht tusschen de jaren 1239 en 1250, en dat die schrijver ALBERICUS heette en kanonnik was van Neuf-Moutier te Huy in het bisdom Luik.

Hoe het komt, dat de woorden van den verzamelaar nu eens in 't geheel niet, soms met den titel van *auctor*, dan weêr met den naam van ALBERICUS worden aangeduid, blijft eene vraag, die moeyelijk is op te lossen. Hadden wij verschillende oude codices van deze kronijk, wij zouden daaromtrent waarschijnlijk meer licht bezitten, daar het verschijnsel blijkbaar alleen aan de willekeur van verschillende afschrijvers moet worden geweten. Ik kan toch het gevoelen niet deelen van PETIT-RADEL, in de *Hist. Littér. de la France*, tom. XVIII, pag. 291 ontwikkeld, dat ALBERICUS alleen maar enkele plaatsen zou hebben geïnterpoleerd. Ziehier zijne woorden:

»Il ne reste plus qu'à rechercher quelle part Albéric a prise à l'ouvrage dont nous nous occupons. Il aura été possesseur de la Chronique du chanoine anonyme de Neumoutier, et, soit pour son usage particulier, soit pour en préparer une copie plus complète, il aura inscrit en marge de son exemplaire des eclaircissements sur certains passages, des objections contre quelques assertions dont il n'admettait pas la certitude. Ainsi, comme le chanoine avait signalé ce qu'il ajoutait aux historiens dont il faisait l'extrait, en plaçant le mot *auctor* en tête des passages qui lui appartenaient, de même Alberic aura indiqué ses interpolations par le mot *Albericus*."

Dit alles rust op eene bloote konjektuur, eene ver-

onderstelling, die door niets wordt gewettigd. En welke gronden zijn er nu bijgebracht om dat gevoelen te staven? Drie plaatsen worden daartoe gebezigd.

Eerst heet het: »Sous l'année 1160, le chanoine de Neumoutier insère dans sa Chronique un magnifique éloge des vertus et des actions de Henri, comte de Champagne: Alberic s'inscrit en faux contre ce panégyrique." En dan wordt de plaats aangehaald, die wij vroeger (bl. 124) hebben medegedeeld.

Dit bewijs bewijst niet veel: kritiek op zich zelf is den schrijver niet vreemd, zooals wij reeds gezien hebben; en ook de veroordeeling van eene uitspraak die onmiddellijk voorafgaat, is bij den *auctor* niet ongewoon, zooals wij mede reeds zagen (bl. 124). Hoe zal dan deze plaats met de meeste zekerheid, ja, met eenige waarschijnlijkheid kunnen bijgebracht worden om aan te toonen, dat ALBERICUS een *interpolator* is geweest?

Men werpt mij wellicht tegen, dat later in de kronijk weder met den grootsten lof van dien graaf van Champagne wordt gewaagd, op wien hier door ALBERICUS zooveel wordt afgedaan; en dat daaruit mag worden afgeleid, dat de »inscription en faux" niet van den schrijver der geheele kronijk is.

't Is waar, op het jaar 1190 (II, pag. 395) is er sprake van »Henricus junior, memorati superius, *celebrique laude memorandi semper Henrici* filius"; maar daaruit volgt nog niet wat men er uit zou willen halen. Men herinnere zich slechts (1), 1° dat waar vermeld wordt, dat de graaf »pro peccatis suis" naar het Heilige Land gezonden wordt, hij daar toch werd genoemd »liberalitate nominatissimum" (A° 1178, pag. 359);

(1) Zie boven, bl. 125.

2° dat terstond op de ingewikkelde beschuldiging van ketterij nog deze woorden volgen: »Sed non est a memoria excidendum quod cum ipse princeps in visione vidisset se in puteum quemdam cecidisse, et per quamdam virginem nomine Hildam se a periculo liberari, quaesivit diligenter quae esset sancta Hilda, nec destitit donec corpus ejusdem sanctae per quemdam armigerum nobilem inventum corio cervino diligenter insutum ab antiquo Trecas transtulit, et decenter non in aureo aut argento, sed in vase eburneo collocavit in praedicta quam fundaverat sancti Stephani eccelesia.'' Men ziet dat ondanks de »exclamatio prae dolore'' de beschuldiger zelf den beschuldigde nog zoo heel kwaad niet vond. En geen wonder; want de pelgrimstocht naar 't Land van Overzee maakte alles weêr goed. Ten duidelijkste blijkt dat uit hetgeen geboekt is omtrent den graaf STEVEN VAN BLOIS, die in den eersten kruistocht zich bij Antiochië zoo laf mogelijk had aangesteld en de verachting van het geheele leger op zich geladen. Schaamte deed hem een tweeden tocht naar het Heilige Land ondernemen, waarbij hij, in 1102, den dood vond. Welnu, in eene oude vertaling van WILLEM VAN TYRUS (1) leest men:

»Del conte Estienne fu il moult grant joie de ce que il mourut si ennorablement: quar sans faille ne s'estoit mie bien partis d'Antioche, dont lede parole avoit esté faite deça mer et delà; mes bien fu semblant que nostre sires li ot pardonné qui tant prist à gré son servise que il soffrist que il mourust en lui servant. *Por ce le doit tenir li siècles à haut baron et à ennoré qui puis fu si rachetez*; *et n'en doit estre seur lui né seur son lignagne jamès honte né reprouches.*''

(1) Aangehaald door PAULIN PARIS, *La Chanson d'Antioche*, tom. I, introduction, pag. XLVII.

3° houde men in 't oog, dat de beschuldiging zelf zoo geheel in den geest valt van den compilator, die zich verheugt dat op eenmaal een »maximum holocaustum" gehouden werd van 183 ketters; en dat zelfs de uitroep »*O. . . . prae dolore*", zoo die geen glosseem is, duidelijk verwantschap verraadt met het »*O proch dolor!*" (boven, bl. 133) van den auteur van het geheele boek.

Ziehier de tweede plaats: »L'an 1213, l'auteur de la Chronique parle de la pénitence du comte de Namur. Il appuie ses assertions du témoignagne d'un certain frère Césaire, contemporain du fait raconté. Albéric interrompt le témoignage du frère Césaire pour y ajouter un détail à lui personnellement connu. Quand sa digression est finie, il avertit que le frère Césaire reprend la parole, par ces mots *sequitur frater Caesarius.* Enfin, plus bas, il indique l'endroit *où recommence la narration du chanoine de Neumoutier* par ces autres mots: *sequitur in eâdem Chronicâ.* Les deux *sequitur frater Caesarius*, *sequitur in eâdem Chronica* seraient complétement inutiles, si Albéric n'avait rompu la suite de la citation, et de la narration par son intercalation. Ce passage est l'un de ceux où l'on aperçoit le plus clairement qu'Albéric n'est que l'annotateur, l'interpolateur et non l'auteur de la Chronique."

Ik kan de noodwendigheid der laatste gevolgtrekking niet inzien. Dat de compilator den samenhang van een citaat afbreekt door er iets van zichzelf tusschen te voegen, is immers geen ongewone zaak. Zoo b. v. II, pag. 183: *Sigebertus. . . . Autor. . . . Sigebertus.*" Pag. 146: »*Hugo . . . . Autor . . . . Sequitur*". . . . . Pag. 264: »*Anselmus. . . .* Hoc qualiter factum sit in vita Beati Bernardi plenius continetur. — *Sequitur Anshelmus.*"

Wanneer verder dezelfde schrijver tweemaal achtereen

wordt aangehaald, wordt dit wel aangeduid. B. v. II, pag. 218. »*Unde Yvo Carnotensis.... Idem Yvo*". Of ook wel dus, dat het tweede citaat alleen wordt aangewezen door een »*Sequitur*", zonder naam, b. v. I, pag. 261, 280; of door »*Sic ille*", zooals b. v. II, pag. 127. Elders weêr (II, pag. 38) vind ik het aldus uitgedrukt: »*Hoc in loco prosequitur in narratione sua Guillelmus Monachus.*" — *Sequitur frater Caesarius* is dus eene uitdrukking gelijk aan zoo vele anderen in de kronijk verspreid, die zeggen wil: de tusschenzin is uit. Het volgende *sequitur in eadem chronica* kan twee beteekenissen hebben. Of er wordt met die *chronica* bedoeld hetzelfde werk van CAESARIUS, òf de bron waaruit het voorgaande omtrent graaf FERRAND van Vlaanderen was medegedeeld. Als nu na de tweede aanhaling van CAESARIUS deze nogmaals werd aangevoerd, kon de collector hier kwalijk den reeds tweemaal genoemden naam herhalen, en hij schreef in steê van *sequitur frater Caesarius*, *sequitur in eadem Chronica*, hetgeen nooit kan beteekenen, dat »il indique l'endroit où recommence la narration du chanoine de Neumoutier," om de eenvoudige reden, dat niemand dit begrijpen zou, daar men noodwendig niet zou denken aan de kompilatie, het geheel, maar aan een van zijne elementen.

Eene vergelijking van de gedrukte werken van CAESARIUS leert, dat hier niet wordt aangehaald zijne *Vita Sti Engelberti*, (afgedrukt bij *Surius Vitae Sanctorum*, op 7 Novemb. in f°. IV dl.), maar wel de *Dialogus Miraculorum.* Het verhaal omtrent den graaf VAN NAMEN wordt daar wel gevonden; maar hetgeen hier volgt over den graaf van Vlaanderen, komt in dat werk niet voor. Wij hebben dus onder *eadem chronica* de ongenoemde

bron te verstaan, vroeger door den compilator gevolgd, en niet diens geheele kompilatie zelve.

De derde plaats eindelijk is nog minder ter zake dienende, omdat daar in 't geheel de naam ALBERICUS niet voorkomt. Het geldt den volzin waarin de woorden *nostri Cisterciensis ordinis* voorkomen, en dien wij boven hebben behandeld. Na te hebben aangewezen, waarom het gezegde, dat begint met de woorden: *insuper* als eene interpolatie moet worden aangemerkt (boven, bl. 139, noot) brengt PETIT-RADEL het met ALBERICUS in verband. »Il résulte que la phrase commençant par *insuper* est nécessairement une interpolation. Et comme, *selon toute apparence*, elle appartient à Albéric, on est en droit d'en conclure qu'Albéric était Cistercien." En iets vroeger beweert hij: »Albéric de Trois-Fontaines était, selon toute apparence, religieux du Val de Saint-Lambert, ordre de Cîteaux, à un mille de Liége et à six ou sept lieues de Huy" (1).

Ik vraag waarom die woorden »*selon toute apparence*" aan ALBERICUS moeten worden toegekend? Ware er bewezen, dat ALBERICUS de interpolator was, dan bestond er *waarschijnlijkheid*, maar meer niet, dat ook deze interpolatie van zijne hand kan zijn. Maar daar dit bewijs niet is geleverd, is er zelfs geen zweem van *eenige apparence* aanwezig.

Het zou vreemd zijn, dat men algemeen voor den verzamelaar van het geheel had gehouden een lezer, die slechts

(1). De Cisterciënser abdij *Vallis S. Lamberti ad Mosam* in dioeceso Leodiensi is in 1192 gesticht, zie MIRAEUS, *Rerum Belg. Annales*, pag. 738. Waarom ALBERICUS, die altijd den bijnaam naar Trois-Fontaines heeft, eene abdij in de kronijk een paar malen vermeld, waarom hij, al weder »*selon toute apparence*", te Val de St. Lambert te huis zou behooren, is mij een raadsel.

enkele malen een toevoegsel daarop heeft geënt. Met onze beschouwing is het veel natuurlijker dat het werk door de algemeene traditie aan ALBERICUS is toegekend.

Vraagt men of ik dan in 't geheel geene interpolatie aanneem? Ik antwoord: zeer zeker. Er zijn *eenige weinige plaatsen* die er al het aanzien van hebben. B. v. die, welke met *insuper* begint, en waarin de schrijver zich als Cistercienser voordoet. Verder wellicht de volzin waarin de *Historia Tartarorum* van Joannes de Palatio Carpini vermeld wordt. Vooreerst heeft die verwijzing op zichzelf al het voorkomen van een later invoegsel (boven, bl. 130), en ten anderen zijn er chronologische bezwaren tegen hare echtheid. ALBERICUS is blijkbaar niet lang met zijn werk bezig geweest. Het begin is kort na 1239 geschreven (boven, bl. 133), misschien nog in 1240: reeds met 1241 is het verhaal ten einde. Is het nu waarschijnlijk, dat hij zijn werk met dat jaar zou gestaakt hebben, als hij lang daarna, verscheiden jaren na 1246 er nog aan arbeidde? En dit zou toch het geval moeten zijn, als men de vermelding van dat jaar niet als eene interpolatie beschouwt. Want de monnik die in 1246 door den Paus naar Tartarije gezonden werd, kon zijn boek over die streken zeker niet veel vroeger dan 1250 in het licht geven. ALBERICUS had het zeer zeker eerst iets later kunnen kennen, en wij weten dat hij stellig vóór 1250 schreef, daar hij van den Heiligen LODEWIJK als van een levend vorst gewaagt.

Eindelijk nog de plaatsen waar over den rijkdom der orden van de Hospitaal- en Tempelridders gesproken wordt (boven, bl. 133). Deze komen mij om den ontbrekenden samenhang des verhaals, maar vooral om

het *habebat* verdacht voor; hoewel ik niet bepaaldelijk durf aannemen dat zij geïnterpoleerd zijn.

Ik herinner mij geene andere plaatsen die zoo het karakter van interpolaties dragen: hun aantal is dus wel zeer gering. En dit staat vast, dat die inlapsels niet op rekening van ALBERICUS kunnen worden geschoven (1).

2.

Oorsprong en ouderdom van ons gedicht.

De *cantilenae*, die de schrijver op het oog had, waren Chansons-de-geste in de fransche taal Dit volgt daaruit, dat het Fransch zijne taal in die zijns lands was (2), terwijl hij op éene plaats uitdrukkelijk van *cantores gallici* gewaagt (ad A^m. 770). Het is dus natuurlijk, ook bij die *cantilena*, waarin verhaald werd hoe keizer KAREL op bevel van een engel ging stelen, aan een fransch gedicht te denken. Bestaat er zoodanig een? Wij kunnen het niet meer aanwijzen; maar wij bezitten de uitdrukkelijke getuigenis, dat het eenmaal bestaan heeft. In de *Chanson de Renaud de Montauban* wordt er op gewezen. Immers leest men daar (3), dat KAREL aan zijne baronnen de gebeurtenissen van zijne jeugd verhaalt, waarbij ook sprake is van onze sage.

Jà fui-ge fius Pepin, issi com vos savés,

---

(1) Onder het afdrukken dezes verneem ik eerst dat er in het 10e deel van het *Archif* van PERTZ eene verhandeling van Dr. WILMANS voorkomt »*Ueber die Chronik Alberichs*," die ik niet heb kunnen inzien.

(2) Zie DE REIFFENBERG, *Chronique de Phil. Mouskès*, tom. I, introd. pag. CXIV suiv., en verg. boven, bl. 140, noot 2.

(3) *Hist. Littér. de la France*, tom. XXII, pag. 694—5.

Et Bertain la roïne, qui tant ot de biauté;
Je dui estre murdris en France et enherbés,
En Espaigne en alai, à Galafre sor mer.
Là fis-ge tant par armes que je fui adobés,
Et conquis Galiene, ma mie, o le vis cler:
Por m'amor refusa quinze rois coronés.
Je ving en douce France o mon riche barné;
En ce temps me fi-ge, merci Deu, coroner,
Et si pris tos les sers qui furent el regné,
Je les fis tos ardoir et lor poudre venter.
Quant je cuidai avoir tot mon regne aquité
Dont jurèrent ma mort trestuit li doze per;
Si me durent mordrir par un jor de Noé.
Dex me manda par l'ange que je alaisse embler,
Voirement i alai, ne l'osai refuser.
Je n'oi clé ne sosclave por tresor efondrer.
Dex me tramist à moi un fort larron prové,
Basins avoit à nom, mena m'en la Ferté,
Et si entra (1) dedens por l'avoir asembler.
Iluec oïst (2) Gerin le conseil demonstrer,
Qui le dist à sa feme coiement acelé;
Basins me le conta quant il fu retornés.
Je atendis le terme, et si les pris prové,
Les coutiaus ens ès manches, tranchans et afilés;
Je en fis tel justise comme vos bien savés.

PAULIN PARIS maakte bij de aanhaling dezer regels de opmerking, dat »nous n'avons plus *l'ancienne chanson de geste qui avoit célébré ces événements.*" Hij hield er het dus voor, dat al de feiten in de aanhaling vermeld, zoowel de tocht naar Spanje als de nachtelijke rooftocht, tot één en hetzelfde gedicht behoorden, waarvan geen spoor meer over is. —

Bepalen wij ons vooreerst tot het laatste gedeelte, dat met ons gedicht zoo naauw samenhangt.

Wanneer al omstreeks 1250 eene chanson over KARELS rooftocht in het Luiksche gezongen werd, dan volgt

(1) MS. *entrai.*
(2) MS. *oï.*

daaruit niet, dat dit stuk niet ouder zou zijn dan de helft van de dertiende eeuw. Het citaat uit *Renaud de Montauban* leert reeds het tegendeel, daar men aanneemt dat de tegenwoordig bekende omwerking van het ouder gedicht tot het laatst van de 12e eeuw opklimt (1). Ja, wij mogen aannemen, dat het gedicht dat den tocht van KAREL en ELEGAST (of BASIN) bezong, tot de oudste moet hebben behoord die in omloop waren. Dit blijkt uit de vergelijking van ons gedicht met andere chansons de geste, waarin KAREL een geheel ander karakter heeft, en eene andere, meer ondergeschikte, rol speelt. Ik verwijs hier naar de karakteristiek van dit gedicht in mijne *Geschiedenis der Mnl. Dichtkunst*, I Dl, bl. 273—274, en naar GENINS Introduction op zijne uitgave van de *Chanson de Roland*, pag. LXI—LXIII.

Maar die oudheid blijkt nog uit een ander feit: de blijkbare navolging van den persoon van ELEGAST in andere op zichzelf reeds vrij oude fransche gedichten. Want ELEGAST is blijkbaar de prototype van twee andere soortgelijke personagies, die in twee oude chansons de geste eene rol spelen: ik bedoel BASIN DE GÊNES in de *Chanson de Jehan de Lanson* en MAUGIS (onze MALAGHIJS) in de *Chanson de Renaud de Montauban*.

Van den eersten getuigt PAULIN PARIS (2): »Le héros principal de la chanson de Jehan de Lanson est le duc Basin de Gênes, inépuisable artisan de mensonges et de ruses, initié, comme Maugis, à tous les secrets de la sorcellerie,.... et qui, longtemps adversaire redouté

---

(1) »Le plus ancien texte connu de la geste des Quatre fils Aimon est un *remaniement de la fin* du XIIe siècle.” P. PARIS, *Hist. Litt. de la France*, tom. XXII, pag. 668.

(2) *Hist. Litt. de la France*, tom. XXII, pag. 670.

de Charlemagne, avait alors lié connaissance avec tous les malfaiteurs et tous les bandits (1) de profession"....

....»Et c'est à lui que Charlemagne au moment où tout semblait perdu, doit la reddition de la ville et la fin de la guerre."

Men zal moeten bekennen, dat die beschrijving aan onzen ELEGAST doet denken. Wil men een staaltje van BASINS behendigheid in het stelen, men vindt het in deze woorden (l. l. pag. 573):

Bien m'est-il en avis que ressemblez Basin,
Cellui qu'on dit de Genves, au cuer de griffardin,
Ung baron mervilleux qui a fait maint larchin,
Qui m'enbla mon tresor l'autrier en Biauvoisin;
. . . .
En ma chambre m'enbla mon coffre et mon florin,
Et trestous mes abis jusqu'as braies de lin,
Que tout nu me trouvai quant ce vint au matin."

Hij verstaat buitendien de kunst om door toovermiddelen menschen te doen inslapen (l. l. pag. 574), en deuren te openen (l. l. pag. 580):

Là est venu Basins et ses sors a gitez:
Maintenant sont li huis overs et defermez.

Hij had vroeger, gelijk reeds is opgemerkt, strijd gevoerd tegen Charlemagne, en had zich daartoe met roovers verbonden, die zich in bosschen moesten verbergen (l. l. pag. 578).

Men ziet uit dit alles hoeveel overeenkomst er bestaat tusschen BASIN en onzen ELEGAST: de kunsten van den eersten zijn slechts meer uitgewerkt, en de fransche chanson mist dien eenvoud die ons gedicht karakterizeert; reden genoeg om, bij zoo groote overeenkomst, ELEGAST voor het model van BASIN te houden.

(1) »Bannis ou bandits, deux formes d'un même mot, dont la signification n'était pas autrefois différente." P. PARIS, *Hist. Litt. de la France*, tom. XXII, pag. 668; cf. GENIN, *la Chanson de Roland*, pag. 352.

Maar nog in een ander gedicht is de banneling, die over toovermiddelen kan beschikken om zich van zijn buit te verzekeren, overgegaan: in den *Renaut de Montauban* of *de Heemskinderen*, onder den naam van MAUGIS (MALAGHIJS).

PAULIN PARIS noemt dezen »le larron par excellence" (1); en in het gedicht zelve wordt gesproken:

de Maugi le larron,
Comment il guerroia l'emperéor Charlon (2).

Zijne daden zijn genoegzaam bekend, en wij zullen niet noodig hebben hier in 't breede op zijne overeenkomst met ELEGAST te wijzen. Slechts dit mogen wij hier niet voorbijzien, dat hij, even als onze held, geen arme kooplieden besteelt; immers in den *Renaut de Montauban* heet het van hem (3):

N'ot plus maistre larron de ci à Besençon,
Mais ainc n'embla villain vaillant un esperon.

Beide gedichten, die eene navolging leveren van den held van het onze, zijn oud, en behooren minstens tot de eerste helft van de twaalfde eeuw; het oorspronkelijke moet dus nog wat hooger ouderdom bezitten.

Wanneer de sage van KARELS rooftocht ontstaan is, kan moeyelijk worden uitgemaakt. Dat ELEGAST of ELBEGAST samenhangt met den mythologischen AGES is niet onwaarschijnlijk (4); en deze was onder alle duitsche stammen bekend, zooals blijkt uit de eigennamen, waarvan MONE voorbeelden heeft bijgebracht (5), en die hem

(1) Les MSS. *françois de la Bibl. du Roi*, tom. VI, pag. 124.
(2) L. l. pag. 126.
(3) *Hist. Litt. de la France*, tom. XXII, pag. 693.
(4) F. J. MONE, *Untersuchungen zur Geschichte der Teutschen Heldensage*, s. 136 ff.
(5) T. a. pl. s. 138—139.

leiden tot de slotsom »das wesen des Ages muss *uralt* seyn." De naam ELEGAST of liever ELBEGAST ist fransch, en wordt door MONE verklaard als *Alvagâst* d. i. *Elvengeest* (1). — Maar wanneer die ELEGAST met KAREL DEN GROOTE werd in verband gebracht, wie kan dat nagaan! Dit staat evenwel vast, dat, zoo wij uit ons mnl. gedicht tot het fransche mogen besluiten, dit eene omwerking moet zijn van het oudere, dat minstens van de elfde eeuw dagteekent. Die omwerking durf ik, wegens het ridderlijke element dat er in heerscht, niet hooger opvoeren dan het tweede vierendeel der twaalfde eeuw; maar ik zou haar ook niet jonger rekenen, omdat de eenvoud van het verhaal, en de schildering van KAREL als godsman onmogelijk zijn overeen te brengen met de wereldsche weelde die het laatste gedeelte dier eeuw karakterizeerde.

Hoe oud is ten minste ons mnl. gedicht? Ook dit is zeer moeyelijk, denkelyk onmogelijk te bepalen. Het kan wellicht omstreeks 1250 zijn vervaardigd, maar misschien ook eene heele eeuw vroeger. Wij bezitten niet veel rechtstreeksche aanwijzingen. In den *Lekenspieghel* heet het (2):

Men leest dat Kaerle voer stelen:
Ic segt u, al zonder helen,
Dat Kaerl noit en stal.

Hoogst waarschijnlijk hebben die verzen ons gedicht op het oog, dat dus vóór 1326 valt.

In den uit het Mnl. vertaalden nederduitschen *Reinout* leest men de volgende regels (3), die ik de vrijheid neem weder in hun oorspronkelijk mnl. gewaad te hullen:

---

(1) T. a. pl. s. 137.
(2) III B. C. 15 vs. 133 (3e deel, bl. 163).
(3) Aangehaald bij MONE, t. a. pl. s. 144.

God heeft den coninc al te lief:
Menne mach hem niet scaden
No met rade no met daden.
Dat deed hem God anscine
tIngelheim opten Rine,
Doe hine hiet bi nachte
Stelen gaen met Elegaste.

De *Reinout* was vóór 1280 hier te lande bekend (1), en dus mogen wij het gedicht dat er in vermeld wordt wel in de eerste helft van de dertiende eeuw plaatsen. Uitwendige bewijzen voor hooger ouderdom hebben wij niet, en inwendige zullen ook bezwaarlijk aan te voeren zijn. Ik blijf nog altijd eenig gewicht hechten aan de sporen van allitteratie die er in voorkomen (2), maar wat de »verouderde uitdrukkingen" betreft, ik weet er geen die ook niet in de dertiende eeuw gangbaar zou zijn geweest; en aan het beroep op de heugenis van het gebeurde feit (vs. 10) moet noodwendig alle bewijskracht worden ontzegd. Alles overwegende, dan meen ik het mnl. gedicht van *Carel ende Elegast* in het begin van de dertiende eeuw te moeten plaatsen, en niet later, daar het blijkbaar ouder is dan de *Roman van Moriaen*, wiens schrijver ons gedicht schijnt gekend te hebben, terwijl ik dit stuk niet jonger dan de helft van de dertiende eeuw stellen durf.

Meent men wellicht dat dit te laat is, daar het mnl. stuk misschien het voorbeeld was waarnaar de fransche trouvères hunne chanson vertaalden?

Een nader onderzoek op dat punt moge tot een antwoord op die veronderstelling leiden.

Dit is zeker, dat de plaats waar het feit heet gebeurd

(1) Verg. *Geschied. der Mnl. Dichtk.* IIe deel, bl. 359.
(2) Zie *Geschied. der Mnl. Dichtk.*, I deel, bl. 275.

te zijn eer naar het zuidoostelijk Nederland als bakermat der sage wijst dan naar Frankrijk; en ten anderen vervolgt de nederlandsche naam ELEGAST de oude mythologische overlevering. Maar als wij al aannemen, dat de fransche zangers een nederlandsch voorbeeld hebben nagevolgd, dan zullen wij moeten erkennen dat het nooit ons mnl. gedicht kan geweest zijn, althans niet in den vorm waarin wij het tegenwoordig kennen. Het oorspronkelijke stuk zou zeker vóór of omtrent 1100 bekend moeten geweest zijn, en wie zal onzen tekst tot dien ouderdom durven opvoeren? En van den anderen kant is het geen ongewoon verschijnsel, dat de sage die in Nederland ontstaan was, onder de handen van fransche trouvères een nieuwen, meer litterairen vorm heeft verkregen en dan later weêr in dien vorm door ons werd overgenomen. Ik wijs o. a. op het voorbeeld van de *Heemskinderen* (1). Is dat ook hier het geval geweest? Is ons gedicht eene vertaling of navolging van eene fransche *chanson de geste?*

Er is wel grond om die vraag toestemmend te beantwoorden. De konceptie en de toon van het gedicht komen goed overeen met die van de oudste *chansons de geste.* De aanvang

Vraye ystorie ende al waer
Maghic u tellen, hoorter naer,

herinnert aan den niet ongewonen aanhef der historische gedichten. Zoo b. v. *Li coronemens Looys:*

Oez seignor, que Dex vous soit aidant!
Plest-vous oïr d'une estoire vaillant,
Bone et cortoise, gentil et avenant?

Garin le Loherain:

Viele chanson voire volez oïr,
De grant histoire et de merveilleus pris?

(1) Zie t. a. pl. II deel, bl. 330. Verg. I deel, bl. 288—289.

Girart de Viane, pag. 81:

Oiez, baron, que Deus vos benoïe!
Ne vos di pas mençoigne ne folie,
Mais bone ystoire et de grant baronie,
De bone geste et de grant aatie.

Men zie overigens de plaatsen die ik heb medegedeeld in mijn *Guillaume d'Orange*, tom II, pag. 180—181.

Toespraken tot de hoorders midden in het verhaal, zooals vs. 694:

Verstaet, so moghedi wonder horen,

komen herhaaldelijk in de *chansons de geste* voor. Eene enkele aanhaling, die geheel met den mnl. regel overeenkomt, moge volstaan: *Aubris le Bourguignon* éd. TARBÉ, pag. 103:

Or entendez, bonne gent seignorie,
S'orrez merveille, s'il est qui la vous die.

Evenzoo komt ons slot geheel en al overeen met dat van het aangehaalde gedicht. Men vergelijke:

Dus moete God onse saken
Vor onse doot te goede maken.
Des onne ons die hemelsche Vader!
Nu seghet *Amen* alle gader.

Het Fransch heeft (l. l. pag. 155):

Cil Damedeu, qui onques ne menti,
Nous doinst tretous venir à sa merci!
Amen, Amen! que Dex l'otroit issi.

De woordelijke herhalingen, als b. v. vs. 239—252 en 508—520 behooren geheel tot de epische middelen der *chansons de geste*; en de lange gebeden in gevaarlijke omstandigheden, zoo als dat van 24 versen dat KAREL bij het begin van zijn avontuurlijken tocht (vs. 167 vlgg.) bidt, of dat van ELEGAST vóór den gerechtelijken kampstrijd (vs. 1288), komen zoo dikwerf in de fransche historische gedichten voor, dat ik kan volstaan met een enkel voorbeeld aan te wijzen: in de *Coronemens Looys*

b. v. doet WILLEM VAN ORANJE vóór den strijd met CORSOLT een gebed dat 96 verzen beslaat (1).

Dit alles wijst de groote overeenkomst van den aanleg van ons gedicht met de inrichting der *chansons de geste* aan; het eenige wat men daartegen zou kunnen inbrengen, is de kortheid van ons stuk, die merkelijk afsteekt tegen die uitgebreidheid van tien- en twintigduizend verzen die aan de fransche gedichten eigen is. Daartegen moet worden opgemerkt, dat die uitbreiding eerst langsamerhand heeft plaats gevonden door de ineensmelting of aaneenhechting van eenmaal zelfstandige gedichten van geringer omvang. Duidelijk leeren dit de chansons omtrent WILLEM VAN ORANJE. Hoe ouder een gedicht is, des te korter zal het wezen; en dat er nog korter zangen bestonden dan onze *Carel ende Elegast*, leert het gedicht dat ten inhoud heeft: »Le voyage de Charlemagne à Jérusalem et à Constantinople," hetwelk niet meer dan 872 alexandrijnen bevat (2).

Daarbij komen nu nog enkele fransche woorden, die men in den *Carel ende Elegast* aantreft, hoewel dan ook niet zoo veelvuldig als in de vertalingen die in Vlaanderen zijn vervaardigd, en waarmeê reeds STOKE den spot drijft. Het zijn de woorden: *aventure*, *Baivier*, *baroen*, *facelment*, *faelgien*, *fijn*, *ystorie*, *curie*, *maelgie*, *maisniede*, *meskief*, *palas*, *point*, *riveel*, *seriant*, *vraei*, dus in 't geheel maar zestien in getal, hetgeen niet veel is op meer dan 1400 verzen. De meeste dier woorden zijn zoo algemeen bij al onze schrijvers, dat er geen bewijs omtrent de vertaling uit is te trekken. Slechts twee maken

---

(1) Vs. 691 –786: Zie mijn *Guillaume d'Orange*, tom I, pag. 19 - 21.

(2) Zie PAULIN PARIS, in het *Jahrbuch für Romanische und Englische Litteratur von* AD. EBERT, I, (1859) s. 20.

hierop eene uitzondering; vooreerst *meskief* (vs. 374), het fransche *meschief*, waarvoor men gewoonlijk *meswinde* of *mesquame* aantreft, en dat alleen in den uit het Fransch vertaalden *Ferguut* (vs. 2725, 3925, 4787) voorkomt (1). Het tweede ongebruikelijke woord is *facelment* (vs. 259). Dit is blijkbaar het fransche *vassellement*, waarvan ROQUEFORT de vormen opgeeft: *vaissellement*, *vaissellemente*, *vaixaillement*, en dat hij verklaart: »meubles, équipages, ustensiles, vaisselle, batterie de cuisine." Hij haalt slechts één voorbeeld aan uit VILLEHARDOUIN, waar het heet: »Et fu si grans fais li guains que nus ne vous en saroit dire la fin, et d'or et d'argent et de *vaissellemente*". Een tweede voorbeeld vind ik bij *Phil. Mouskès*, vs. 19376 (ed. DE REIFFENBERG, tom. II, pag. 269): de kronijkschrijver verhaalt van de echtgenoot van den graaf van Vlaanderen:

Et roïne adiès se clamoit
Pour çou qu'ele suer à roi fu,
Et faissoit faire moult biau fu.
En *vasselemente* d'argent
Se faissoit siervir biel et gent.

Een derde waarin het voorkomt leest men in den *Roman de la Rose*, tom. II, pag. 251, waar van de eerste koningen gezegd wordt:

Lors amasserent les tresors
De pierres et d'argent et d'ors;
D'or et d'argent, por ce qu'il ierent
Traitable et précieus, forgierent
Vessellementes et monnoies,
Fremans, aniaus, noiaus, corroies (2).

---

(1) Waarschijnlijk ook in den *Parthenopeus*, want in den regel (bij MASSMANN, s. 105, 27):

Et sal ons *te meskise* vergaen.,

moet waarschijnlijk *te meskieve* verbeterd worden.

(2) Deze plaats is in de *mnl. Rose* niet overgenomen: verg. *Gesch. der Mnl. Dichtk.*, III, 344; maar zie beneden de Verklarende Woordenlijst.

Facelment is blijkbaar een uitheemsch woord, waarvoor MAERLANT *allame* gebruikt (1); het eene komt van *vas* even als het andere van *aam*.

Moet nu het gebruik dier woorden *meskief* en *facelment* (beter in den *Karl Meinet: vaselment*), in verband met den toon der chansons de geste in ons gedicht opgemerkt, de meening niet rechtvaardigen, dat onze *Card ende Elegast* eene navolging is uit het Fransch? Mij dunkt daaromtrent kan geen twijfel bestaan, al is het ook minder aangenaam wederom eene navolging te moeten erkennen in een gedicht, dat men onder de weinige oorspronkelijke mnl. gedichten altijd voorop gezet heeft.

Eene bedenking moet nog worden weêrlegd; 't is deze: als ons gedicht eene navolging is uit het Fransch, hoe komt het dan dat in steê van BASIN en GERIN hier sprake is van ELEGAST en EGGHERIC?

Ik antwoord met een paar wedervragen: 1° Is het zoo zeker, dat in de zeer oude chanson de geste, waarop in den *Renaut de Montauban* gezinspeeld wordt, of ook in de omwerking der twaalfde eeuw, de naam van den banneling BASIN luidde en niet ELEGAST? Kan die naam van BASIN ook dien ouderen van ELEGAST hebben vervangen, toen de BASIN DE GENVES uit den *Jehan de Lanson* bekend, en zijn model met het gedicht waar hij in gevierd werd in het vergeetboek geraakt was? De naam van BASIN DE GENVES voor een listigen dief moet betrekkelijk jong zijn, daar hij in den zeker ouden *Aubry le Bourgoing* als hertog van Bourgondie voorkomt. Daar heet het:

> Li dus Basins qui moult ot de valor
> . . . . . .
> Nés fu de Genves la fort cité major.
> . . . . . .

(1) Zie *Spieg. Hist.*, IIIe dl., aanteek. bl. 42 vlgg.

Charles Martiaus . . . .
Bazin ama et durement chieri
Que pour s'ammor ot maint estor forni,
Mainte bataille au brant d'acer forbi;
Tant le servi qu'il le tint à ami,
Donna lui fame et grant terre autressi:
De grant honor li rois le revesti,
Que de Bourgogne en droit fié le saisi (1).

Eene tweede vraag is deze: als wij in aanmerking nemen dat de sage hier te lande was bewaard, en dat men haar alleen den franschen vorm aanpaste, zou het dan zoo vreemd zijn dat men, ook al had het Fransch BASIN, daarvoor den naam in de plaats stelde dien de overlevering had vastgehouden? Iets dergelijks geschiedde in den *Reinaert*, waar HERSINT of HERSWINT weêr in de plaats treedt van het verfranschte HERSANT.

Ik herhaal dus: het gedicht van *Carel ende Elegast* is eene navolging van eene fransche chanson de geste, die verloren schijnt gegaan.

Er doet zich eene nieuwe, mede niet onbelangrijke vraag op: is ons gedicht of het oorspronkelijke fransche (2) een afzonderlijk werk, een afgerond geheel, of is het als een gedeelte van een uitgebreider verhaal aan te zien?

Beschouwt men den inhoud op zichzelf in het algemeen, zonder bij enkele bijzonderheden stil te staan, dan kan die inhoud niet anders worden opgevat dan als een afgesloten geheel, dat niet samenhangt met iets

(1) Ik citeer naar de aanhaling van FRANCISQUE MICHEL in de *préface* op de *Chanson de Roland*, pag. XXXV—XXXVI, omdat TARBÉ in zijne *fragmentarische uitgaaf* het slechtste der bekende hss. gebruikt heeft.

(2) De identiteit van beiden kan niet worden betwijfeld, als men de bijzonderheden uit het citaat dat wij boven (bl. 158) bijbrachten vergelijkt met het *mnl. gedicht*.

daar buiten, en dus niet noodwendig tot een grooter geheel moet, ja er ter naauwernood toe kan behooren.

Men weet intusschen dat meermalen op zich zelven staande verhalen zijn aaneengeregen: van verschillende chansons de geste is het waarschijnlijk; van die omtrent GUILLAUME D'ORANGE is het eene uitgemaakte zaak. Heeft zoodanige verbinding nu ook met ons verhaal plaats gehad, en is later die band weêr los gemaakt? Uitwendige en inwendige bewijzen *schijnen* voor de toestemmende beantwoording dezer vraag te pleiten.

1°. In de *chanson de Renaut de Montauban* wordt de inhoud van ons gedicht in één adem genoemd met KARELS jeugdige avonturen in Spanje, en PAULIN PARIS besluit daaruit, zooals wij boven (bl. 158) zagen, dat hier één gedicht bedoeld wordt.

2°. In ons gedicht zelf schijnen toespelingen op andere stukken voor te komen. Vs. 202 vlgg. maakt KAREL eene bespiegeling omtrent de *dieven*, die hij had vervolgd en gestraft. Is hier geen samenhang met de boven aangehaalde regels:

> Et si pris tos les sers qui furent el regné,
> Je les fis tot ardoir et lor poudre venter?

Vs. 71—74 wijst duidelijk op eene verovering van Spanje.

3°. In den nederrijnschen *Karl Meinet*, onlangs door ADELBERT VON KELLER uitgegeven, komt werkelijk de geheele *Carel ende Elegast* te midden van andere verhalen voor, en maakt daarmede een geheel uit. —

Bij een nader onderzoek vallen deze schijnbewijzen in duigen.

Ad 1um: Dat het citaat uit den *Renaut de Montauban* één enkel gedicht bedoelt, dat zoo verscheiden onderwerpen zou behandelen, blijkt niet rechtstreeks: 't is alleen de opvatting van PAULIN PARIS; maar daar staat

tegenover, dat niet zelden de inhoud van verschillende gedichten in éénen adem wordt vermeld. Zoo leest men in den nog onuitgegeven *Moniage Guillaume*:

Seignor baron, assez avez oï
Comment Guillaumes vers paiens se contint,
Et vers Tiebaut le riche Amoravi,
Comment Orable par force li toli,
Et les granz terres par sa force conquist;
S'avez oï quel dolor il soffri
En Aleschans quant il fu desconfiz, etc. (1).

Het is blijkbaar, dat hier verschillende *chansons* bedoeld zijn: de *Enfances*, de *Bataille d'Aleschans*, en zeer waarschijnlijk ook de *Prise d'Orange* en de *Charrois de Nîmes*.

Buitendien schijnt het citaat uit den *Renaut de Montauban* duidelijk op twee verschillende stukken te wijzen, daar het eerste verhaal zoo natuurlijk mogelijk wordt besloten door KARELS krooning en het herstel van rust en orde in zijn rijk.

Ad 2um: De inwendige bewijzen zijn ook zeer zwak. KARELS bespiegeling over het straffen der dieven hangt zoo geheel samen met den geheelen inhoud van het gedicht, dat zij geen grond oplevert om aan eene toespeling op iets anders te denken. De regels 71—74 kunnen ook niet meer als bewijs worden aangevoerd, nu de vergelijking van den *Karl Meinet* leert, dat de geheele plaats van vs. 63 af tot vs. 74 toe eene interpolatie is, die in het nederrijnsche stuk niet voorkomt, en die ik zeker niet in mijn tekst zou hebben opgenomen, indien de *Karl Meinet* ware in het licht verschenen vóórdat mijn vierde blad was afgedrukt.

---

(1) Zie de geheele plaats in mijn *Guillame d'Orange*, tom. II, pag. 146.

Dat vs. 63—74 werkelijk eene interpolatie is blijkt uit den bereten samenhang na de uitwerping dier regels:

Mijns selfs lant es so groot,
Men vint niegheren sijns ghenoot:
Wat node soude mi sijn dan
Te stelene?

Voorts ook daaruit, dat KAREL daarin genoemd wordt *keiser*, vs. 66, terwijl hij overal elders in het gedicht *coninc* heet. Het is waar, vs. 7 leest men:

Hi was keiser ende coninc mede,

maar onmiddelijk daarop volgt:

Wat *den coninc* daer ghevel *enz.*

waardoor ook deze plaats verdacht wordt.

De interpolatie is blijkbaar afkomstig van een afschrijver die MAERLANTS *Spiegel* kende, die VI[1], XI, 43 (3e deel, in 4°, bl. 181), van KAREL getuigt, dat hij

dorvoer Spaenyen mee
Ende wan in Galissien lant
Dertien steden an sine hant.
. . . . . .
Altemale Spaengen lant
Ginc den keyser doe in hant.

Ad 3um: De derde opmerking is de gewichtigste, en ook bij het ontzenuwen der beide voorgaanden zou zij alle mogelijke kracht van betoog behouden, wanneer de oorspronkelijke eenheid van den *Karel Meinet* kon worden aangewezen. Maar nu is het tegendeel waar.

Dit gedicht bestaat uit vijf oorspronkelijk van elkander onafhankelijke stukken, zooals reeds genoegzaam daaruit blijkt, dat zij uit verschillende bronnen en talen zijn overgenomen.

Men schijnt het daaromtrent eens te zijn, dat dit werk niet eene onmiddelijke vertaling is van de originelen, waarnaar het verwijst, maar dat deze eerst in het Mnl.

werden overgebracht, welke mnl. tekst de eigenlijke grondslag voor den *Karl Meinet* zou zijn (1). Dit is voor een gedeelte waar, niet voor het geheel.

Het eerste stuk loopt van bl. 1 tot 326. Dit bevat de sage van KARELS tocht naar Spanje en zijne minnarij met GALIENE. »Viele Traditionen und Gedichte des Mittelalters feiern [diese Sage]" zegt FERDINAND WOLF (2): ik kan echter niet bepalen welk gedicht hier gevolgd is. Er wordt herhaaldelijk verwezen op een *boek* (3), zonder vermelding van den titel. Wij weten intusschen zeker, dat het een *fransch* werk was, daar bl. 1 gezegd wordt, dat het boek was vertaald

Van vantzois in duytz geschricht;

en bl. 29 heet het:

Ic wil mich an de boeche zein
De in vrantzose dar aff sijn gheschreven.

Ja, op twee plaatsen schijnt de vertaler door zijn voorbeeld te zijn overgehaald om zijne krachten aan *monorimes* te beproeven, daar op bl. 137 acht, en op bl. 225 achttien gelijkrijmende verzen voorkomen.

De fransche bron voor dit gedeelte is zeker niet de *Roman de Charlemagne*, van GIRARD D'AMIENS, zooals genoegzaam blijkt uit de vergelijking met de noten op bl. 97, 99, 102 van FERDINAND WOLFS verhandeling over de mnl. gedichten van koningin *Sibille* en *Huon van Bordeaux*.

---

(1) *Karl Meinet*, s. 864.

(2) Ueber die beiden wiederaufgefundenen Niederl. Volksbücher von der Königinn Sibille und von Huon von Bordeaux, Wien 1857, s. 7.

(3) *Karl Meinet*, s. 63, 70, 85, 108, 128, 176, 185, 210, 231, 262, 307. Nog onbepaalder zijn uitdrukkingen als: *so men ons las* en dergelijken, die zeer dikwerf in dit gedeelte voorkomen.

Het tweede stuk loopt van bl. 326—431. Hier wordt geen *boek* meer geciteerd, maar steeds verwezen op *dat welsche* (1), (*dat walsch*), hetgeen blijkbaar een gedicht was, als men mag opmaken uit deze woorden (s. 358):

Als mir sade *der leich.*

Overigens blijkt de walsche oorsprong uit de woorden *pleit* (*plet*), s. 399 en *gibet*, s. 437. De taal maakt het aannemelijk, dat hier even als in het vorige stuk *eene* mnl. vertaling de middenterm is geweest (2).

Nu weet ik wel, dat de Sibille-sage soms is vastgehecht aan die van Galiene, zooals b. v. in de *Gran Conquista de Ultramar*, of liever in de fransche gedichten die daaraan ten grondslag liggen (3), en in het gedicht waaraan AD. VON KELLER den naam van DODO DE MAGANCE heeft gegeven (4); maar beide werken zijn blijkbaar kompilaties. Ook in den *Karl Meinet* is dit stuk willekeurig aan het eerste toegevoegd. Dat het een anderen oorsprong had blijkt reeds uit het verschil in de verwijzing naar de bron. Maar bovendien, het eerste stuk wordt besloten (s. 326, vs. 9) met de woorden:

Hee so neme ons leyt eyn ende.

Verder, in het eerste stuk, bl. 121, vs. 20,

Bleiff der gode Morant doit,

---

(1) *Karl Meinet*: s. 327, 328, 329, 331, 348, 351, 352, 355, 385, 393, 409, 421, 422, 427, 435, 448.

Een enkel maal wordt verwezen op *dat latin*, bl. 327, maar dat is een latijnsch spreekwoord, dat daar ook wordt medegedeeld.

(2) Tweemaal komt er eene toespeling op den *Reinaert* in voor, s. 389 en 393.

(3) WOLF, t. a. pl., bl. 7.

(4) *Romvart*, s. 58 ff, in verband met s. 73 ff.

en in het tweede is hij de hoofdpersoon. Nu wordt er daar (bl. 331) wel gezegd:

Van desem Morande,
Dat dat de Morant neit en was,
Als ich an dem welschen las,
Evert geselle;
De mit neder velle
Van Bremunde wart erslagen;

maar elders (bl. 364) blijkt, dat hij dezelfde man is die met KAREL naar Tolette vluchtte, en die zooveel deel aan den strijd tegen BREMUNT genomen had. Dit alles doet zien, dat het tweede stuk eerst later aan het eerste werd gehecht. Welke de bron is van dit tweede gedeelte, kan ik niet aanwijzen. Ofschoon het eene gedeelte van de Sibille-sage behandelt, wijkt het geheel en al af van het oude fransche of mnl. gedicht (1).

Het derde stuk loopt van bl. 451 tot 575. Het behelst den strijd van KAREL tegen de Saksers en tegen AGULANT. De bron waaruit dit stuk werd geput, is geen gedicht meer, maar eene *kronica* (s. 495), die ook wel onder den naam van *der wyse man* (s. 464) of *der wyse* (s. 505) geciteerd wordt. Zij was ook niet meer eene fransche, maar eene latijnsche, zooals uit een aantal plaatsen blijkt (2). Ik zou haast twijfelen of de vertaler van dit gedeelte wel dezelfde was van de twee eerste stukken (3).

---

(1) Zie daarover FERD. WOLF, *Die Leistungen der Franzosen*, u. s. w.; s. 124 en *Ueber zwei niederländische Volksbücher*, s. 1—16.

(2) *Karl Meinet*, s. 464, 472, 478, 483, 486, 497, 523, 530, 546. *Dat welsche*, dat eenmaal voorkomt (s. 466) schijnt een misslag van den afschrijver te zijn.

(3) Hij noemt zijn eigen werk ook wel *dit leyt*, s. 465; maar de taal verschilt nog al van het vorige: ik wijs slechts op deze uitdrukking »Als uns dat latin *quyt*" (passim), »de geschrifte *quyt*" (s. 490).

Welke is nu die bron? Blijkbaar MAERLANTS *Spiegel Historiael*, III[8], cap. LXXXII vlgg. en IV[1], cap. VI, vlgg. Maar, zegt men wellicht, zoo de inhoud daarmede al overeenkomt, daaruit volgt nog niet, dat MAERLANT hier gevolgd is, daar het evenzoo de kronijk van TURPIJN kan zijn, waarop de uitdrukking *het Latijn* schijnt te wijzen. — Ik antwoord: ofschoon wij geene letterlijke overeenkomst met MAERLANT vinden, leert de vergelijking toch duidelijk, dat zijn werk de grondslag van dit gedeelte van den *Karl Meinet* uitmaakt; en wat meer zegt, er zijn eenige plaatsen die woordelijk met MAERLANT overeenstemmen. Verg. *K. M.*, bl. 517, vs. 37—42 met MAERLANT, IV[1], IX, vs. 77—82; *K. M.*, bl. 522, vs. 26—43, met MAERLANTS XI cap., vs. 49—72; *K. M.*, bl. 529, vs. 60—530, vs. 40, met MAERLANTS XIII cap., vs. 45—80; *K. M.*, bl. 574, vs. 19—575, vs. 47, met het slot van MAERLANTS cap. XIV', van vs. 79 tot vs. 101.

De *Karl Meinet* is meer eene navolging dan eene vertaling van MAERLANT, meest veel breeder, slechts eene enkele maal met bekorting (s. 541). Dat de uitweidingen het werk zijn van den vertaler, valt wel niet te betwijfelen.

Het vierde stuk is eene woordelijke vertaling van onzen *Carel ende Elegast*, van bl. 575 tot 606, vs. 49.

Het vijfde stuk is eene jonger nederduitsche redaktie van het *Ruolandes Liet*, dat zeer dikwerf woordelijk is uitgeschreven, maar ook soms geparaphraseerd, terwijl er inlapsels in voorkomen, wier afkomst ik thans niet kan onderzoeken.

Vat men dit alles te samen, dan komt men tot de slotsom, dat de *Karl Meinet* blijkbaar in de veertiende

eeuw is samengesteld uit vijf afzonderlijke stukken, die tot elkander niet in het minste verband stonden.

Aanmerking: dit moge waar zijn van *al* de stukken, maar daaruit volgt nog niet, dat de *Carel ende Elegast* niet, met uitwerping van de twee voorafgaande gedichten, in inniger verband tot het eerste stuk van deze kompilatie stond. — Ik antwoord: 1° wordt dat eerste stuk besloten met eene uitdrukking, die niet veroorlooft aan een vervolg te denken; 2° de geest die in beide stukken heerscht, is geheel verschillend. In den *Carel ende Elegast* wordt ridderlijk eergevoel gehuldigd, zie vs. 438 en 1351, het tegendeel heeft in het eerste deel van den *Karel Meinet* plaats, b. v. bl. 132, 134—135. Dit alleen is genoegzaam om het denkbeeld van naauwer samenhang op te heffen.

En daarmede zijn de drie zwarigheden opgelost, die konden worden ingebracht tegen de stelling, dat ons gedicht een in zichzelf volmaakt werk is, dat niet als een deel van een grooter geheel mag worden beschouwd.

Wij zouden hier ten slotte moeten handelen over de interpolaties, die de hand van den bewerker uit de veertiende eeuw zouden verraden, en die ik in mijne *Geschiedenis der mnl. Dichtkunst* (Ie Dl., bl. 277) heb aangewezen; maar ik acht het beter daarover eerst te handelen, wanneer wij gesproken hebben over de middelen die ons voor deze nieuwe uitgave ten dienste stonden. De beoordeeling daarvan moge dan hare plaats vinden onder de kritische *aanteekeningen* waarmede ik wensch deze *toelichting* te besluiten.

3.

De tegenwoordige uitgave.

Voor drie-en-twintig jaren, in 1836, gaf HOFFMANN

VON FALLERSLEBEN den *Carel ende Elegast* voor het eerst in het licht als vierde stuk zijner *Horae Belgicae.* Bij die uitgave kon de duitsche geleerde slechts over zeer beperkte middelen beschikken. Geen enkel handschrift was bekend en hij moest zich bepalen tot twee oude drukken.

Het oudste en beste exemplaar *(A)*, dat hij tot grondslag van zijnen tekst nam, berust ter Koninklijke Bibliotheek te 's Hage, en werd in Delft omstreeks het jaar 1488 gedrukt bij JACOB JACOBSZ. V. D. MEER of HENRICK ECKERT VON HOMBERGH (1), onder den titel: *Die historie van coninck Karel ende van Elegast.*

Het tweede exemplaar *(B)*, dat HOFFMANN bezigde, hoewel mede zonder jaartal, behoort blijkbaar tot een jonger druk. Het voert ten titel: *Eene schone ende ghenuechlike historie van den groten coninck Karel ende den ridder Elegast.* Dit exemplaar behoort aan de Koninklijke Bibliotheek te Berlijn (2).

HOFFMANN gebruikte dit exemplaar om enkele misslagen van het eerste te verbeteren, terwijl hij er de varianten uit opteekende: of dit evenwel met de meeste volledigheid geschied is, moet ik betwijfelen.

Sedert de eerste uitgave deelde MONE in het IVe deel van den *Anzeiger*, kol. 332—336, fragmenten mede van een handschrift der XIVe eeuw, afkomstig uit de bibliotheek te Arras. Zij bevatten de vss. 1—174, 1254—1297 en 1392 tot aan het einde. De laatste 66 verzen hebben veel geleden, en MONE heeft blijkbaar som-

(1) Zie HOLTROP, *Catalogus Librorum saeculo XV° impressorum, quotquot in Bibliotheca Regia Hagana asservantur*, pag. 168, no. 446.

(2) Zie HOFFMANN, *Horae. Belg.* Pars IV, pag. VII en Pars I, *ed. secunda*, pag. 4.

mige plaatsen verkeerd gelezen, b. v. vs. 26 *es bevel* voor *es v evel;* vs. 62 *nieg[een]* voor *niegheren;* vs. 85 *wakede* voor *vakede;* vs. 105 *[Rijc] ende borch* voor *[B]eide borch;* vs. 146 *door sanctorum houde* voor *door sconincs (scō?) houde;* vs. 1258 *cleven* voor *slepen;* vs. 1394 *steelt van den hovede* voor *[Die mee]ste elt van den hovede.*

Dit fragment, in de varianten onder de letter *M* aangehaald, kwam mij dikwijls uitmuntend te stade om den waren tekst te herstellen.

Nog later, in 1840, vond de heer HOLTROP, bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek te 's Hage twee fragmenten, mede van een handschrift der veertiende eeuw (1). Het zijn twee bladen in twee kolommen beschreven, die op elkander volgen, maar waarvan de helft van het tweede, kol. 6 en 7, werd weggesneden. Zij bevatten onze vss. 477—669, 753—793. Eene naauwkeurige kollatie daarvan met HOFFMANNS uitgave ben ik verschuldigd aan de welwillendheid van den heer M. CAMPBELL, onderbibliothecaris aan onze Koninklijke Bibliotheek. Ook deze fragmenten onder letter *H* vermeld, hebben mij zeer belangrijke verbeteringen van den tekst aan de hand gedaan.

Met dat materiaal begon ik den druk mijner uitgave, waaraan ik den tekst van *A*, volgens HOFFMANNS afdruk, ten grondslag legde, terwijl ik meestal bij verschil van lezing de voorkeur gaf aan de varianten, die de ms. fragmenten mij aanboden. Wel betreurde ik het dat geen volledig handschrift mij ten dienste stond, maar de vergelijking leerde mij, dat *A* ten minste een tamelijken tekst opleverde, die niet veel van de fragmenten verschilde, en lang niet zoo gemodernizeerd was als die van

(1) Verg. *Letterbode* 1840, II dl., bl. 180.

B. Waar de hulp der fragmenten mij begaf, moest ik dikwerf mijne toevlucht nemen tot konjekturaal kritiek, waarvan ik in de aanteekeningen rekenschap zal geven. Mijn ambtgenoot en vriend Prof. M. DE VRIES had de goedheid, den tekst op de proeven nog eens te toetsen, en bij die medewerking heeft mijne uitgave niet weinig gewonnen.

Toen het vijfde blad van dit boeksken, en dus de vijfhonderd eerste verzen van dit gedicht reeds waren afgedrukt, ontving ik van de welwillendheid van den heer ADALBERT VON KELLER een exemplaar van den eerst onlangs door hem uitgegeven *Karl Meinet.* Ik was niet weinig verrast daarin eene nederduitsche opteekening van onzen *Carel ende Elegast* te vinden, zoo naauwkeurig overeenkomende met het mnl. origineel, dat ik dien tekst als een volledig handschrift uit de tweede helft van de veertiende eeuw kon aanmerken. Ik betreur het, dat dit stuk mij niet vroeger is ter hand gekomen, omdat er ook in de eerste 500 verzen verschillende plaatsen in voorkomen, die of in de oude nederlandsche uitgave waren overgeslagen, of daarin geïnterpoleerd. Van vs. 506 af heb ik van den *Karl Meinet* gebruik gemaakt tot verbetering van mijn tekst, zooals uit de kollatie aan den voet der bladzijden blijkt. Eene doorloopende aanwijzing van de lezingen van den tekst liet ik dáár, om licht te vatten reden, achterwege: zij vindt hare plaats in de hier volgende *aanteekeningen.* Eene volledige opteekening van de verschillende lezingen acht ik, om het dialekt waarin dat werk geschreven is, onnoodig. Het zij genoeg hier te vermelden, dat de nederduitsche lezing meestal met die van *A* overeenstemt, terwijl ik in de aanteekeningen aanwijzen zal al wat tot wezenlijke tekstkritiek kan dienen.

4.

Aanteekeningen.

Vs. 1. *K.* Dese hystorie is al waer, De wyle ic u erzelen, hort her nair.

Vs. 9--10, deze verzen ontbreken in *K.*, waar de elfde regel gelezen wordt: Da hey zo Yngelhem lach.

Vs. 17. *K.* erschrack. — 18. *K.* w. de der engel sprach. — 26. *K.* So is uch ovel gescheit.

Vs. 29—30 ontbr. in *K*, en vs. 31 begint: Nw vart stelen. — 37. *K.* hey do neman en sach.

Vs. 39. *K.* verbindt hier *M.A.* aldus:

> Hey waende id slaeffende haven gehort
> Ind enheilt sich neit an de wort,
> Ind quam in ander gedachte
> De (we?) dar de botschaff brachte.

Vs. 43. *K.* Carel ontbr. — 44. *K.* Ich en wyls uch neit verhelen, Got enbuet id uch te voren.

In plaats van vs. 49—55 heeft *K*, blijkbaar door een verzien van den afschrijver, alleen:

> Ind dachte: zo stelen bin ich zo rich.

Vs. 63—74 ontbreken in *K.* Verg. boven, bl. 171—172.

Vs. 75—76. Men zou deze twee verzen lichtelijk als eene interpolatie kunnen beschouwen, daar zij niet in *M.* gevonden worden, en wij hier eene letterlijke herhaling hebben van vs. 54. Wat nu *M.* betreft, moet niet worden uit het oog verloren, dat daar onmiddelijk op deze regels volgt:

> Ende waerom ontbiedet mi God?

Dat *ontbiedet* kan alleen op eene onmiddelijk voorafgaande vermelding van het stelen betrekking hebben; en zoowel daaruit, als uit het voegwoord *ende* blijkt dui-

delijk, dat de ontbrekende regels door een misslag den schrijver in de pen bleven. Trouwens wij vinden die regels ook in *K*, dat vs. 76 aldus leest:

Zo varen stelen ellendich man.

Wat de herhaling uit vs. 54 aangaat, dit is eene volstandige gewoonte bij alle epische dichters der middeneeuwen, en ook den onzen niet vreemd. Beide regels zijn dan ook behouden met de inlasching van het woordje *alse* in den tweeden, zooals de zin scheen te vorderen.

Vs. 77—82. Op de drie laatsten dezer verzen heb ik vroeger (*Mnl. Dichtk.*, I, 277), eene verbetering voorgeslagen, die ik thans heb opgegeven, en, zoo ik vertrouw, door eene betere vervangen. De geheele plaats luidt bij HOFFMANN aldus:

Waerom ontbiedet mi dit God?
Node brekic sijn ghebot.
Wist ic dat hijt mi ontbode,
En mochts niet gheloven node
Dat mi God den laster onste
Dat ic te stelen begonste.

K. heeft hier ook vs. 78 *brech ich* en vs. 81 *des lasters*. Ik schreef vroeger: »*Node* moet stellig in *ode* worden veranderd, en ik twijfel ook niet, of *gheloven* moet overgaan in *ghelaten*, terwijl de twee volgende regels moeten wegvallen; vooreerst omdat er niets schandelijks in het stelen lag, gelijk dan ook 's konings eenigste tegenwerping nog was, dat hij het niet noodig had; maar ten anderen ook, dewijl ik naauwelijks kan gelooven, dat men in zuiver Mnl. het ww. *onnen* bij *lachter* zou mogen voegen."

Ik heb mij intusschen bij vaststelling van den tekst door andere gronden laten leiden. Niettegenstaande in

alle bronnen in vs. 78 *brekic* gelezen wordt, moest dit vervangen worden door het imperfectum *brakic*, wegens *wistic* in het volg. vers. Achter dit moest een punt worden geplaatst en geen komma, daar het blijkbaar met vs. 78 samenhangt en niet met vs. 80. In dit laatste vs. moest *niet* worden uitgeworpen, en *node* kon behouden blijven, even als *gheloven*, daar de twee volgende verzen niets ongerijmds bevatten als men in vs. 81 *den laster* naar *M.* verandert in *te lachtre.* De aanmerking over het niet schandelijke van het stelen vervalt bij het inzien van de vs. 100, 506. In Frankrijk dacht men er anders over dan in Duitschland, en zoo leest men dan b. v. ook in den *Renaut de Montauban* (*Hist. Litt. de la Fr.*, tom. XXII, pag. 672):

En haut seras pendus à un arbre ramée
Come lerres fossiers que l'on prend en emblée.]

Vs. 85—86 zijn door den schrijver van *K.* weggelaten.

Vs. 92. *K.* Sprach als der wyse — 93. *K.* eyn deyff.

Vs. 94. *K.* Synt id gode is leyff. Het inlapsel van *AB.* ontbreekt hier.

Vs. 91—94 veroordeelde ik vroeger »als eene overtollige parafrase." De waarschijnlijkheid dat eene fransche chanson de geste onzen dichter ten voorbeeld strekte, doet mij deze regels behouden, die bij allen gevonden worden, met wegwerping alleen van vs. 94 bij HOFFMANN, en wijziging van het daarop volgende vs. naar *M.* Wie ook maar met een enkel oud fransch episch gedicht bekend is, weet, dat dergelijke herhalingen in die poëzie karakteristiek zijn.

Vs. 95. *K.* Met den worden vor der engel danne.

Vs. 98. *K.* Hey sprach god geboit id in synem worde.

Vs. 106. *K.* Ayn myns ritters gewant. — 115. *K.* Ich en wyl got neit verwircken.

Vs. 120. *K.* Seven burge steyne ind fine. — 121. *K.* ich sagen meren. — 122. *K.* hoghen *ontbr.* — 125. *K.* dynster nacht. — 126. *K.* sunder ander kracht. — 127. *K.* Moes vs varen. — 128. *K.* vremt ende *ontbr.*

Ik verklaarde vroeger, dat ik aan de vss. 121—128 »hun afscheid zou wenschen te geven", omdat zij, zoomin als enkele anderen strooken met de voorstelling van KAREL als dapper. Ik ben van die meening teruggekomen zoodra ik had erkend dat in ons gedicht een rooftocht wel degelijk als schandelijk wordt aangezien. Hier deinst KAREL alleen voor die schande terug, in geval het geheim mocht uitlekken. Er bestaat dus niet de minste reden om deze regels uit te werpen.

Vs. 131—132. Deze twee verzen ontbreken in *K.*, maar ik meen ten onrechte; daar uit vs. 377 blijkt, dat de koning wel zijn schild, »verdect" had, opdat hij niet herkend zou worden aan het wapen; maar hij had zijne eigen schitterende wapenrusting aan, zooals blijkt uit vs. 136 en 310—313. De schrijver van *K.*, die dit over het hoofd zag, dacht waarschijnlijk dat de koning, om onbekend te blijven, zijne »*diere* ghewaden" niet zou hebben aangedaan, als hij uit stelen ging, en wierp daarom die regels uit; maar uit den samenhang blijkt duidelijk, dat *ghewaden* hier betrekking heeft op zijne wapenrusting.

Vs. 157. *K.* heeft ook: den portzenere.

Vs. 161—162. De kitizerende schrijver van *K.* heeft ook deze regels weggelaten, waarschijnlijk omdat hij meende, dat de gesloten buitenpoort in strijd was met vs. 141. Hij leest de volgende regels aldus:

Karlle leyde syn ros sunder luyt
Over de brugge zo der portzen uyt.

Vs. 166. *K.* In gotz namen ind seyde. — 170. Ook

in *K.* ontbreekt het vnw. *ons*, dat ik uit den tekst heb geworpen.

Vs. 176. *K.* leest hier: des hadden sy ger; de lezing van *A.* verdient echter de voorkeur, die uitdrukt dat Christus dat toeliet.

Vs. 179. Niet *achter* dit vers in een regel weggevallen, maar er *vóór*, zooals blijkt uit *K.* Men leze dus:

Dese bitterlike doot
Ontfincti, here, dor onse noot,
Ende braect die helle daernaer.
Also waerlike alst was waer,
Ende ghi *enz.*

Vs. 182. *K.* in syme huse.

Vs. 187. *deemsteren:* DE VRIES zou willen lezen *deemsterre*, waarvoor *K.* pleit met *duysterer.* Ik heb evenwel de zwakke buiging van *A.* behouden, omdat de deklinatie der adjectiva nog niet tot volkomen klaarheid is gebracht.

Vs. 189. *K.* Oytmodich got, geweldich vader. — 198. *K.* scheyn schon ind claer. — 201. *K.* Got, sprach der konynck.

Vs. 204. *K.* mit eren (d. i. *haren)* lyste.

Vs. 211—212 ontbreken in *K.*, misschien om den laatsten stoplap.

Vs. 217. *K.* heeft ook: us *myme* lande; maar de vergelijking van vs. 505 leert, dat ook hier *sinen* moet gelezen worden.

Vs. 222. in plaats van *toeverlaet* leest *K. guet*, dat wellicht de voorkeur verdient.

Vs. 224. *K.* Dar mede moes hey sich bedragen.

Vs. 225. Onze lezing wordt bevestigd door *K.*

Vs. 228. De schrijver van *K.* verstond waarschijnlijk de uitdrukking niet meer en veranderde daarom:

Beyde burge ind stede:
Ich myrcke, ich dede id sunder rede.

Het woord *onbecant* in de beteekenis van *wreed*, leest men bij STOKE, I B., vs. 195; *Mnlp.*, IV, 2116, en in de plaats van *Hillegaersberch* aangehaald in het gloss. op *Mnlp.* i. v. *onbekennende.*

Vs. 231. *K.* Ritter ind knechte eyn guet gezal. — 237. *K.* Beyde burge ind ouch leyn.

Vs. 249—260. Ik wilde vroeger deze regels laten wegvallen, omdat »de vroome koning het niet in ELEGAST kan goedkeuren, dat hij bisschoppen, abten en kanonniken berooft." Het is waar, dat het verhaal zeer geregeld voortloopt, als men vs. 261 terstond laat volgen op vs. 248; maar kan dit bij poëzie een criterium zijn? Of deze regels bij de eerste wording van het gedicht er eene plaats in vonden is wellicht te betwijfelen; maar zij kwamen er waarschijnlijk reeds in de twaalfde eeuw in, toen het niet zoo erg was rijke geestelijken van hunne overtollige schatten te ontlasten. Hoe men over hen dacht, blijkt uit den *Renaut de Montauban*, waar de Heemskinderen aldus door hunnen vader worden toegesproken (1):

Vallés, cil vous confonde qui souffri passion!
Noirs et velus vous voi, bien resamblés gaignon.
Quel guerre faites-vous l'empereor Charlon?
Ne trovés en sa terre dont pregniés garison?
Chevalier ne sergent dont aiés raençon?
N'estes pas chevalier, ançois estes garçon.
Jà trovés-vos assés gens de religion
Qui sont blancs sor les cotes et ont blanc le guitron,
En cler saün lor gisent li foie et li poumon,

(1) Aangehaald in de *Hist. Litt. de la France*, tom. XXII, pag. 680, en naar eene andere redaktie in P. PARIS, *les Manuscrits françois* etc., tom. VI, pag. 118.

Et si ont les chars teudres, si ont gras le roignon;
Mioldres sont à mangier que cisne ne poon.
Brisiés les abaïes et froisiés à bandon,
Cuisiés les et mengiés en feu et en charbon,
Jà ne vous feront mal nient plus de venoison.
Miodre est moines en rost que n'est car de mouton.
Dame Dex me confonde qui vint à passion,
Se ainçois nes manjoie que de fain morusson!

Dat die toespraak tot de oudste redaktie moet behoord hebben, lijdt geen twijfel, daar het denkbeeld om menschen te braden en te roosteren van den eersten kruistocht dagteekent, en den trouvère hier waarschijnlijk eene plaats in het hoofd speelde uit de *Chanson d'Antiochie*, (ed. PAULIN PARIS, tom. II, pag. 4), waar PETER DE KLUIZENAAR aan de uitgehongerde vagebonden, die het leger volgden, den raad geeft:

Alés, prenés ces Turs qui sont là mort jeté,
Bon seront à mangier s'il sont cuit et salé.

Die raad wordt opgevolgd, en

A lor cotiaus qu'il ont trenchans et afilés
Escorchoient les Turs, aval parmi les prés.
Voiant Paiens, les ont par pièces découpés,
En l'iave et el cherbon les ont bien quisinés,
Volentiers les menjuent sans pain et dessalés;
Et dist li uns à l'autre: »Carnages est entrés,
Mieus vaut de char de porc né de bacon ullés."

Vs. 259. *K.* leest hier: Kleider, silver, faselment. Moet men ook in onzen tekst die omzetting aannemen en dan *silver* beschouwen als adjektief, behoorende bij *faselment?* Zoo leest men ook, LIMBORCH, I, vs. 667:

Hare dochte zilveren facelment.

Vs. 261, het hs. waarnaar *H.* bewerkt werkt had: hoghe liede.

Vs. 271, het hs. dat door *H.* gevolgd is las: voer het vort; en vs. 289: Ende pensde.

Vs. 292. *K.* der ovêntur genesen.

Vs. 299—300. In plaats van deze twee verzen leest *H.*:

Ich biden got durch syne gude,
Dat hey mich in desen stride behude.

Vs. 302. De hierna uitgeworpen twee verzen, die *ik* reeds in mijne *Gesch. der Mnl. Dk.* veroordeeld had *als* eene misplaatste herhaling van 285—286, komen ook in *K.* niet voor.

Vs. 303. *K.* leest met *A.*: Ind der swartze hadde vernomen.

Vs. 312. *K.* Sy luchten as der claer dach. — 314. *K.* Wan kompt.

Vs. 315—316. *K.*:

Hey en is neit eyn arme man,
Der soulche wapen draget an.

Vs. 320. *K.* Sy besagen sich s. gr. — 322. *K.* Vier *(Mer?)* syner seden en wuste hey neit alle. — 338. *K.* Hey en bleve. — 344. *K.* Ich en soulle.

Vs. 349. De vraag kan zich opdoen, of men ook moet lezen: alse *die* domme? Maar vooreerst heeft *K.* hier ook: *eyn* dumme; en evenzoo staat FERGUUT, 2874: als *een* dwaes, en *K. M.*, bl. 53, vs. 39: as eyn dümme.

Vs. 355. *K.* Wat ir soecket. — 356. *K.* Ind wat ir yaget ind wes ir rocket.

Vs. 358. *K.* noch also.

Vs. 362. *K.* Zo deser zyt. De beide volgende vss. ontbreken in *K.*

Vs. 367. *K.* Ich en weis is uch we bereichten. — 384. *K.* beyde gereden wel.

Vs. 389. *K.* zo den swerden.

Vs. 398. *K.* leest met *A.B.*: Den hey menlich vur eme heilt. Ik ben van de vulgata afgeweken, naar aan-

leiding van vs. 419, in verband met *Langelot*, II. Boek, 14499 (I Dl., bl. 97):

Ende sloech op sinen witten scilt
Galehoudine, *die vor hem hilt*,
Datter een stic afvloech eer iet lanc.

Maar ik geeft thans de voorkeur aan de lezing van de hss., te meer, daar in den *Lancelot* ook gelezen wordt III, 13821 (II Dl., bl. 94):

Ende sloech Walewein opten scilt
Dien hi manlike vor hem hilt,

welke woorden, alleen met verandering van den naam in dien van Keye, letterlijk terugkeeren, vs. 13456.

Vs. 403—404. In plaats van deze twee verzen leest *K.*:

Groesse slage ind unsachte
De den anderen gerachte.

Moet men ook aannemen, dat beide lezingen elkander aanvullen (verg. op vs. 39), en dat er oorspronkelijk stond:

Die swerde ghinghen op ende neder
Met groten slaghen ende onsochte.
Elc anderen gherochte
Op die helme, optie maelgien,
Datter menech moeste faelgien?

Vs. 399. *K.* volgt de lezing van *A.B.* en geeft:

Det hey *vloch* zo stucken intzwey,
Als yd wer gewest eyn ey.

Misschien ware beter te lezen: Dat hine ontwee cloof. (Verg. vs. 426). Het zuivere rijm eischt het laatste ww. dat herhaaldelijk voorkomt, b. v. *Lancelot*, II, 22381, 25177, 26783.

Vs. 406. Ook *K.* heeft hier *drunge* in stede van *woet;* ik geloof evenwel de oude echte lezing hersteld te hebben. Zoo leest men FERGUUT vs. 3243:

Ende hi sach sijns selfs bloet,
Dat hem ten maelghien *dore woet;*

Troj. Oorl. (bij BLOMMAERT, *Ovl. Ged.*, I), vs. 2799:

Soe dat men sach dat dat bloet
Al doer den starken halsberch *woet.*

Men vergelijke *Wal.* 8988, *Ferg.* 2257, 3945 enz.

Vs. 412. *K.* heeft ook: *waren.... ecken.*

Vs. 414. Achter dit vers volgen er in *K.* twee, die blijkbaar in onzen tekst zijn uitgevallen. Men leze dus:

Dese es ten wapen goet:
Hi bringhet mi in sulke noot,
Mine helpe God, ic blive doot.
Soude ic lien *enz.*

Vs. 420. De verbetering van *manlic* in *nalic* wordt bevestigd door *K.*, die daarvoor leest: *vil na.*

Vs. 423—424. *K.* leest daarvoor:

Want der swartze galt is dem heren
Ind sloge en also sere.

Vs. 425. *K.* leest: dat hey *sich boech*, en laat dit laatste ww. dus misschien op den strijder slaan. Zoo FERGUUT, 2692; daarentegen vs. 2352:

Sine stegerepe boghen hem beide.

Vs. 433. *K.* Ich en gewan ney gevall. — 434. *K.* Noch nummerme gekregen en sal.

Vs. 439—443. *K.* heeft ongeveer denzelfden onzin als *A.* Dat het onzin is zal wel niemand betwijfelen, want wat beteekent het dat het, schande zou zijn

Op enen te slane die voor hem helt?

Kon men op iemand slaan, die niet voor hem helt? die niet voor hem stond? De verandering van vs. 442 werd ook gebiedend gevorderd, en is naar ik meen in den geest des tijds volbracht.

Vs. 447—448. Deze twee regels ontbreken in *K.*, blijkbaar door onoplettendheid van den schrijver, evenals het wegvallen van 450—51 in *B.* aan slordigheid te wijten is.

Vs. 455. *K.* Mach ich id mit eren gelyden. — 460. *K.* So wat noet dat ich uch doett (!).

Vs. 466. *Darf* is uit de oude drukken bij verzien blijven staan: men beschouwe dit als eene drukfout en leze: *dar.* *K.* heeft: Ich en mach neit.

Vs. 472. De verbetering, die reeds door de vergelijking van vs. 488 was aangegeven, wordt bevestigd door *K.*, die leest: Here, ich heyschen ELIGAST. — Overigens heeft de nederduitsche afschrijver daar ter plaatse geknoeid.

Vs. 485. *K.* volgt hier de lezing van *H.*: Dan id allet were gewest syn, niettegenstaande hij ook in 484 heeft *blide* en niet *blider*.

Vs. 486. *K.* met *H.*: dat vlesset. *Dat goet* zijn natuurlijk de koopwaren: zou het onaannemelijk zijn om tegen alle hss. in te lezen: Dat *gout* dat vliet in den Rijn, en daarin dan eene toespeling te zien op den *hort* der Nibelungen? De oudheid der sage maakt dit niet onaaannemelijk (1).

Vs. 488. *K.* heeft hier de lezing van *H.*, die ik in den tekst heb opgenomen.

Vs. 489. *H.* heeft ook: Nu saet mir, wes ir uch genert.

Vs. 496. *H.* Dar umb dit durch mich doet.

Vs. 501—510 komen in *H. A. B.* eerst achter later: de volgorde is daar 510, 511—515, 501—510,

---

(1) Verg. GERVINUS, *National Litteratur*, I², 46, en MONE, *Untersuchungen zur Gesch. der teutschen Heldensage*, s. 30.

517. Hetzelfde heeft in *K.* plaats, maar daar zijn de regels 513—516 overgeslagen. Geen van allen is teruggedeinsd voor den onzin:

Sint ic was gheboren
. . . .
So hebbic mi onthouden
In wildernissen.

K. heeft nog fraayer: Sint dat ic *ee* (waarschijnlijk uit het mnl. *ie*) was geboren. — De verbetering van dien regel gaf mij vs. 430 aan de hand.

Vs. 508. *K.* Up wilden heyden ind in walden.

Vs. 520. Overeenkomstig met *H.* leest *K.*: En er kunde niet gehelpen ir knoeffen.

Vs. 521—522. Nagenoeg met *H.* leest *K.*:

Ich en stelen mit mynen lysten
So we starck sint ere kysten
Off ouch ir sloss so vast.
Her, sprach Eligast.

Vs. 527—28. *K.* heeft:

Myne lyst is menchvalt
Myne gesellen hudent desen walt.

Ik heb deze regels vroeger (*Mnl. Dk.*, I, 277), als een »stoplap" willen uitwerpen, maar ik had geen genoegzame gronden om dat oordeel hier te voltrekken.

Vs. 529. *uut* wordt bevestigd door *K.*

Vs. 532. *K.* Ich en koer geyn goet dar voeren.

Vs. 535. *icker;* zoo *K.:* ich ir.

Vs. 538. *K.* Ind der gene der uch intheyscht (:heyst).

Vs. 544. *K.* Do dachte Karlle in synem moett.

Vs. 547. *K. des* ich beg. — 548. *K.* Vur alle de l.

Vs. 555. *K.* heeft hier even als de overigen: Stede vrient. — 557. *K.* vrunden.

Vs. 559. *Helft* is te verbeteren in *helt*, naar aanlei-

ding van de lezing van *M.* op vs. 1394. — *K.* Waer ich id mit der hant gewan (!).

Vs. 570. *K.* met *A.:* Ind in allen gotz husen. — 571. *K.* Ich stelen monchen ind paffen.

Vs. 577—578. *K.* staat nader bij *A.B.*:

Ich en neme alle syne have
Mit eynre male ich neman en lave.

Vs. 583—584. In *H. A. B.* volgt het eerste vers op het tweede: de omzetting is volgens *K.*

Vs. 594—599. *K.* heeft de lezing van *H.*, alleen met uitzondering van de twee eerste verzen, die dus luiden:

Id en mochte eme neit geschaden,
Also vele as zwa maden.

Vs. 600. *K.* Ind so wer dat sal dragen.

Vs. 602. *K.* Ind hoeden mich vor verlesen.

Vs. 620. *K.* Id en synt neit vrunt, de mir dat reiden.

Vs. 627. *Gherechte* wordt ook bevestigd door *K.*, die *rechte* leest.

Vs. 628. *K.* anders eit dan ere.

Vs. 629—630. *K.:*

Ich moestes mich schamen intgaen got,
Ich en doens neit umb geyn geboit.

Ik heb de lezing van *H.* tot grondslag van mijnen tekst gelegd, omdat daarin blijkbaar de oudste redaktie schuilde. *H.* heeft:

In mochts niet wel ghenieten
Uwen raet so willic vlieten.

Uit het rijmwoord *vlieten*, dat hier geen zin oplevert, bleek reeds dat het voorgaande *ghenieten* ook was verbroddeld. De verbetering *ghenieden* lag voor de hand.

13

De vries geeft (*L.Sp.* gloss.) een voorbeeld van het onpersoonlijke *mi gheniedt* voor *het behaagt mij*, *ik verwaardig mij*. *Nieden*, ohd. *niotôn*, mhd. *nieten* heeft de beteekenissen van *desiderare*, *frui*, *delectari* (DIEFENBACH, *Goth. Wtb.*, II, 100 d.); en *ghenieten* die van »Sich anstrengen, abmühen" (l. l.). De vries maakt mij opmerkzaam dat hetzelfde woord in een drukfout van den *Theophilus* verborgen zit, vs. 1075:

Vele liede
En dorren hem dies niet ghemieden (l. ghenieden)
Dat si an Gode ghenade sochten.

Verg. overigens BENECKES *Wtb.*, II, 349*b*, 350.

Het tweede vs. (630) is in *H.* ook bedorven: *vlieden* in plaats van *vlieten* te stellen gaat niet, daar die vorm te jong is, en vroeger *vlien* luidde. Ik heb er dus een geheel vers van mijne vinding voor in de plaats moeten stellen.

Vs. 632. *K.* Do dachte hey in s. m.

Vs. 636—639. *K.*:

Ind dachte, mochte hey id keren
Ungestolen behalden syn eren,
Hey woulde eme goetz so vele geven,
Dat hey mit eren mochte leven.

Vs. 641. *H.* heeft ook: *eirgen* woulde leyden. Blijkbaar hebben allen 't mis.

Vs. 650. *K.* volgt de lezing van *H.* De vries, die geen vrede heeft met vs. 648 en 650, acht deplaats verbroddeld, en zou willen lezen:

Hi dader toe sine macht
Gherne ende sine behendicheit.
Elegast seide: »Jaic, ghereit."

Ik teken, dat vs. 650 mij tamelijk verdacht voorkomt, maar ik zie geene dringende noodzakelijkheid om

vs. 648, ook na het voorafgaande 643, weg te werpen.

Vs. 664. *K.* Ayn en hedde ander goet engeyn.

Vs. 671—672. Ik heb in mijn *Gesch. der Mnl. Dk.* deze verzen als een inlapsel aangemerkt, niet overeen te brengen met de dapperheid des konings. Ik heb die meening laten varen, omdat KAREL zeer goed dapper kon zijn en blijven zonder te verlangen, ja met vrees, van voor een dief te worden aangezien. Het gedicht is vol van bewijzen, dat hij zich bij het stelen niet op zijn gemak bevond. Zijne vrees voor het gevolg van zijn aventuur blijkt vs. 635; zijne zucht om er een einde aan te maken staat duidelijk uitgedrukt vs. 847 en 863; en nog sterker 937. En reeds terstond bij den aanvang, vs. 101, had hij aan de schandelijke straf gedacht, waarvan ook in deze plaats gewaagd wordt. Verg. ook vs. 862.

Vs. 673. De lezing *Daerna* is aan *K.* ontleend; *A. B.* hebben *Dus*, hetgeen minder juist is, omdat er nog van geene overeenkomst gesproken is.

Vs. 675. *groten* ontbr. ook in *K.*

Vs. 678. Mijne konjektuur wordt niet weinig ondersteund door de lezing van *K.:* Eyn wenych me dan eyn gezelt.

Vs. 682. *K.* Dar *hey* den wech.

Vs. 683. De lezing *te hant* schijnt de ware, niettegenstaande *K.* ook *in de hant* heeft; dit blijkt o. a. uit vs. 740.

Vs. 694. Het woord *wonder* is in *A. B.* weggevallen: ik heb het aan *K.* ontleend, en te recht, blijkens vs. 8.

Vs. 707. *K.* dat ich weit. — 721. *K.* soulde brechen. Ik ben niet ongeneigd *breken* voor de ware lezing te houden. Daardoor wordt de afwisseling van *peken* en *picken*, vs. 730, voorgekomen.

Vs. 730. De konjektuur *mure* wordt bevestigd door *K.* Wellicht is dit en het voorgaande vers een glosseem, uit vs. 721 voortgevloeid.

Vs. 734. *K.* Dat ich. — 743. *K.* Mochten wir nw her in gerachen.

Vs. 746. *K.* Eligast vogede vele bat. — 758. *K.* Hey en was dar zo neit geneme.

Vs. 759. *K.* Do endochte neit eyn unbehende deyff.

Vs. 762. *K.* Karlle bleyff, Eligast geynck in.

Vs. 763—766. *K.* leest:

> Eligastes behendicheide,
> De hey provede zo mencher stede,
> Id en was neit cleyne dan maesse.
> Hey brachte cruyt vs eyme vasse.

Blijkbaar is de lezing waarnaar dit werd verbroddeld, de ware: zij stond ook in 't voorbeeld van *A. B.* Ik heb haar uit den tekst verbannen, omdat ik geen weg wist met den regel: Die was minlic ende mate.

De lezing van *H.* komt mij daarom minder aannemelijk voor, omdat ELEGAST waarschijnlijk het wonderkruid in »enen vate" bij zich droeg, en niet moest afwachten, of het al dan niet »na te ghemate" zou zijn. Ik beken evenwel dat vs. 794 daarmede in strijd schijnt: schuilt daarin óók eene schrijffout?

Vs. 777—778 ontbreken in *K.*

Vs. 783. *K.* hanen .... honden.

Vr. 791. Hierop laat *K.* deze regels volgen:

> So en is neit ur gelove vast (: gebast)
> Ur gelove en is neit vaste.
> Hort, hort, sprach Elegaste.
> Hey stach den konyng in synen munt *enz.*

H. leest:

So en es uw ghelove niet vast. (: bast)
— »Nu hoort", sprac Elegast.
Hi stac den coninc in sinen mont *enz.*

In beide lezingen komen drie rijmwoorden op *ast* voor, hetgeen eene fout doet vermoeden, die echter door *A. B.* niet gelukkig hersteld schijnt. Ik heb mij gered door den eersten dier regels te laten wegvallen, die mij om het *geloof* tamelijk verdacht voorkomt.

Vs. 807. *K.* Doet ur dynck *off* laist uns gaen. Dit levert een zin op die in *H. B.* ontbrak; ik ben thans geneigd aan deze lezing de voorkeur te geven.

Vs. 808. *K.* uns beyde. — 810. *K.* Laist seyn, wat *ir* dar ane soult wynnen.

Vs. 815. *K.* Weder ind vort. — 821—822 ontbreken in *K.*

Vs. 823. *echt;* het was vroeger ook al gebeurd, zie vs. 724.

Vs. 833. *K.* Mit deme leis Eligast de zale.

Vs. 835—836. *K.:*

Daz hee en moeste bewaren.
Eyn deil was hey in varen.

Vs. 839. Is *vander* te veranderen in *binder? K.* bynnen dem sale.

Vs. 848. *K.* Ind Eligast heysche in sich lyden.

Vs. 869—870 ontbreken in *A. B.* Dat zij bij vergissing zijn weggevallen, blijkt uit den plur. *gaven* in vs. 871.

Vs. 877. *K.* Ind saende sich ind vragede. Is dit niet de ware lezing, en dus *hem seide* in *haer seinde* te veranderen? Verg. vs. 1327 en de variant.

Vs. 883—884. *K.:*

Id is ander dinck dat uch *wert.*
Sy mande ende also *beswert.*

De Vries zou hier wenschen te lezen:

> Hets ander dinc dat u *verdoert*.
> Si bemaenden ende *beswoert*.

Hij is tegen de vulgata wegens de verbinding van praesens en imperfectum, en vat *besweren* op in den zin van *juramento confirmare*. Zij »bemaende" hem en bevestigde het met een eed, zij verzocht het hem met eene krachtige betuiging.

Ik heb de lezing van *allen* behouden, 1° omdat de verbinding van praesens en imperfectum niet ongewoon is, vooral wanneer de dwang van 't rijm in 't spel komt. Zoo b. v. hier vs. 161 *bete ende ontdoet* (: stoet).

2°. Omdat *besweren* in den zin van *obsecrare*, *conjurare*, reeds in het Gothisch voorkomt, en evenzoo in 't Mnl., b. v. *Parthenopeus* 38, vs. 3.

Het *bemaenden diere* in vs. 958 schijnt mijne opvatting te bevestigen. *Diere* wil hier zeggen: plechtig, met eene bezwerings formule, b. v. *bi Gode*, bij al dat hem dierbaar was, of iets dergelijks.

Vs. 900. *K.* De den konynck woulden interen. — 902. *K.* in syn hertze. — 904. ind den mort.

922. *laten* staat ook in *K.* In *A.* schijnt *scouwen* opgevat te zijn in den zin van het Eng. *to show*. Zoo ook bij VELTHEM, bl. 268:

> Si brachten alle die wapen an
> Daer si den strijt met wonnen dan,
> Om dat *te schouwen* den andren mede
> Hoe si geaventuert hadden haer lede.

Ik heb de lezing van *A.* verworpen, omdat vs. 1228 *allen* hebben: *liet*.... *scouwen*.

Vs. 923. *K.* De id dem koninck brechte vore. Hierin zit waarschijnlijk de echte lezing, want ELEGAST was er niet op gesteld zelf den koning onder de oogen te ko-

men; verg. vs. 1029. Met eene kleine omzetting is dus de lezing van *A.* te behouden, en te lezen:

Diet den coninc brochte te voren.

Vs. 924. *K.* Dat hey syn lyff neit en verlure.

Vs. 943. *K.* Dat myn hertze neit en bricht.

Vs. 950. Op dit vers volgen in *K.* nog deze twee:

Id en is so goet noch so schone.
Bi gode van dem trone.

Vs. 955—956. *K.:*

Des en laissen ich neit umb alle goet
Dat got hait in syner hoet.

Men vergelijke *Beatrijs*, vs. 785.

Vs. 959. *Sake*, lees: *saken*, even als *nootsaken*, vs. 460. Verg. de woordenlijst op *wat.*

Vs. 962. *K.* Zeyn hundert punt.

Vs. 964. *K.* Ay here, zooals ook *A.* heeft. *Ay hier* in de kollatie is eene drukfout.

Vs. 965—966. *K.:*

Dat myns hertzen ruwen ermeret
Ind mynen bedroefften synn erveret.

Vs. 978. *K.* Dat was zo beschudden synen doit.

Vs. 979—980. *K.:*

Des danckt Karlle oitmodecliche
Marien sone van hemelriche.

Vs. 982. *K.* Geselle, we wouldent er entgaen.

Vs. 985—989. Voor deze vijf verzen heeft *K.* er maar drie:

Dar umb so moesten wir sterven all,
Wir en hedden dan goet geval
Ind wurpet uns in groesse noit.

Vs. 1003. *K.* Karel *ontbr.*

Vs. 1008. De lezing is ontleend aan *K.*:

An den, de Karlles doit haent gesworn.

Vs. 1014. *K.* Ich sal eme myne hulde geven.

Vs. 1032. *K.* eme te voren nam. — 1033. *K.* sulche gewerde.

Vs. 1036. *K.* Id is pyne dat ir nu moit.

Vs. 1040. *K.* Rydet weder zo den uren dan.

Vs. 1042. *K.* Nu hoert wat ich uch sal ertzellen.

Vs. 1065. *K.* Zo den zynnen.

Vs. 1067—1070 ontbreken in *K.*

Vs. 1072. *K.* Synen heymelichen kemerlinck.

Vs. 1080. *K.* Umb zo doen eme soulche schande.

Vs. 1083—1084 ontbreken in *K.*

Vs. 1090. *K.* Van Vrankrich ind van Bolois. Er bestaat geene reden om met *B.* te lezen: *Bolonoys.* Dr. VERWIJS verandert (*Bloemlezing*, bl. 17): *ende Avaloys;* maar *Avaloys* is niet de naam van een land, zooals de samenhang eischt. Ik kan het ook niet opvatten als: menech Fransoys ute Vrancrike ende menech Avalois; want wat zou dan de appositie *ute Vranckrike* beduiden? Blijkbaar heeft NAMELS alleen het oog op de getrouwen, die met den koning gekomen waren (1092), en dat waren zeker geen Avaloisen. *Balois* is waarschijnlijk het graafschap *Valois*, dat in *Ile de France* (het eigenlijke Frankrijk der koningen) geënclaveerd was.

Vs. 1093. *K.* wapenen.

Vs. 1105—1106 ontbreken in *K.*

Vs. 1108—1110. *K.*:

Hey hadde stilliche zo hoff bracht
Alle, de macht hadden up dem Ryn.
De waren de helpe syn.

Vs. 1109. *B.* leest: Weder daer ende opten Rijn.

Vs. 1122—1124. Daarvoor leest *K.*:

> Man lachte sy in eyn hoede zwaer,
> Ind nam vort ernstlichen waer
> De anderen, de quamen daer,
> Zo voluoren ere groesse meyndait.
> Sy hadden alle boesen raet.

Vs. 1149. *K.* van dem sper.

Vs. 1156. *K.* Dat hey queme balde (: walde).

Vs. 1172. *K.* Dar zo heysch hey ind beval.

Vs. 1173—74, die in *A. B.* zijn verloren gegaan, zijn tot verstand van den zin noodig. Dr. VERWIJS, die den *Karl Meinet* nog niet kende bij de uitgave zijner *Bloemlezing*, redde zich eenvoudig door maar de twee vss. 1171—1172 weg te laten.

Vs. 1175—1176, deze regels ontbreken daarentegen in *K.*

Vs. 1181. *K.* en wech mit guder spoet.

Vs. 1184 ware beter in parenthesi geplaatst.

Vs. 1189. Ook *K.* heeft het onzinnige: *vele* vermach.

Vs. 1192. het voorbeeld van *K.* had: Dat men *hoghe* h.m.

Vs. 1201—1202. *K.* heeft dezelfde lezing als *A. B.* Ik heb eene willekeurige verandering gemaakt, omdat de regel:

> Daer was menech die hem *liet*,

mij hoogst verdacht voorkwam. *Liet* met HOFFMANN te verklaren, »part. verbi *leiden* i. q. leet hebben, odisse, contemnere," kan er niet door. Het komt van *laten*, dat in den zin van *verlaten*, b. v. *Reinaert*, 1332, voorkomt; maar zelfs in dien zin mistrouw ik die lezing, omdat men niet kan zeggen dat zijne gevangen medgezellen hem *verlieten*. Men lette echter op vs. 1264—1265. Ik dacht er eerst aan om *liet* in *siet* te veran-

deren, waarmede ook DE VRIES instemde; maar bij nadere overweging heb ik dat opgegeven.

Vs. 1205. *manic* wordt ook bevestigd door *K.*, waar het heet:

> Ich manen uch mit gode
> Ind mit synem heylighen gebode.

Vs. 1206. Het viel niet moeyelijk den onzin van *A. B.* te verbeteren, met plaatsen voor ooge als deze: *Lancelot*, 2, 43153:

> Nu manic u bi al dien,
> Die ridderscaeps nu plien.

d. i. bij alle ridders, (verg. 44222). Vs. 43723:

> Bi ridderscape ende bi al dien,
> Die nu kerstendoems plien.

Vs. 1211—1212 ontbreken in *K.*

Vs. 1215. *des* is ontleend aan *K.*, die leest: Ich byns.

Vs. 1232—1251. Deze regels, die in *A. B.* ontbreken, zijn naar *K.* hier ingelascht. Dat ze tot recht verstand van den samenhang noodig, en dus in de oude drukken ten onrechte overgeslagen zijn, zal wel niemand betwijfelen. Ten duidelijkste blijkt het uit vs. 1254 en 's konings woorden vs. 1256 vlgg.

Vs. 1263. Bekend spreekwoord, zie *Walewein*, II Deel, bl. 208.

Vs. 1265. *K.* Der sprechen dorste van synen neven (: gegeven).

Vs. 1271. *K.* heeft ook: *den camp.* — 1275. *K.* Hi troeste.

Vs. 1285. *K.* Want id eme herde was. — 1290. *K.* Van allen.

Vs. 1301—1302. *K.* verplaatst deze twee verzen

achter 1310, waardoor een gepast slot aan het gebed komt.

Vs. 1315—1318 ontbreken in *K.*, die de vss. 1319 en 1320 aldus leest:

> Numme dat hey dar en kalde
> Up syn gereyde sas hey balde.

Vs. 1321—1322 ontbreken dan weêr. — De verandering »naket *tenen* groten stride", vs. 1321, moge men gewaagd noemen; zij zal toch zeker gepaster bevonden worden dan de ongrammaticale lezing van Dr. VERWIJS (*Bloemlezing*, bl. 22): ene grote *stride.* Ook Prof. ROORDA zag in zijne *Spreektaal en Schrijftaal*, bl. 94, dien vorm *stride* over het hoofd, en kon daarom alleen *enen groten* hier voor een nominatief houden.

Ik heb aan dit vs. 1321, dat in *A. B.* eerst achter ons 1322 volgt, den voorrang gegeven om de logische volgorde van den zin. Hij steeg te paard, dit was het teeken dat het gevecht een aanvang zou nemen: toen wapende hij zich met schild en speer, welke twee niet door een tusschenzin van elkander mogen gescheiden worden.

Vs. 1327. *K.* heeft ook: Hey en saende.

Vs. 1336. *K.* Hey spranc up ind greyff zo dem swerde, waarin wel de juiste lezing schuilt.

Vs. 1338—1339. *K.* heeft de lezing van *A. B.*

Vs. 1345—1347 ontbreken in *K.*, die dan de twee volgende verzen in een smelt.

Vs. 1346. De zin eischt de verandering, die ik aan DE VRIES te danken heb: »Kunt ge u leven niet redden, gij behoudt dan ten minste uw paard."

Vs. 1350. *K.* Ayn soulde mir seyn deyl de wers.

Vs. 1355. *K.* na ritters wise.

Vs. 1357—1358. *K:*

Dan ich uch sloge zo voesse doit,
Ain soulde ich id blyven in groesser noit.

Vs. 1361—1363 leest *K.* aldus:

Eckerich en sparde
Ind veynck syn ross zo der varde;
Neit langer hey enbeyde,

hetgeen mede, in rhythmisch mnl. overgebracht, een zeer goeden zin oplevert.

Vs. 1365. moet er niet eene appositie bij *strijt* staan? *K.* leest:

Da erhoff sich eyn michelich stryt.

Vs. 1376: *alse te voren.* Moet men ook lezen: *als* (d. i. *alles*) *te voren?* Verg. vs. 1100. *K.* heeft ook: Hey was hertzoge alzo voren.

Vs. 1381. *K.* heeft ook: lange gevechte.

Vs. 1406. halp goet noch bede.

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

A.

Abijt, I, 28, 80, 131, 800, *kleed*, *kloosterkleed*, het fransche *habit.*

Achten, II, 574, *om iets geven*, *waarderen.*

Achter, I, 39, 559; II, 340, *door*, *langs.* Zie HUYD. op *Stoke*, 2 D., bl. 20; *Lsp. gloss.*

Achterhalen, II, 352, *inhalen*, *bereiken.* Lanc. IV, 5226.

Achterlaten, II, 99, *nalaten.* Zie *Lsp. gloss.*

Aen, ane, duidt in 't algemeen de betrekking aan, die wij door verschillende woorden, als, *aan*, *op*, *in*, *tot*, *bij* enz. uitdrukken; I, 130, 285, 671, 825; II, 16, 310, 771. Verg. *Reinaert gloss.*

Aenlegghen, anelegghen, (aenligghen), II, 893, *aan de ooren leggen malen.* *Lanc.* IV, 630. Verg. *Lsp. gloss.*

Aenleggher, II, 1285, *voorsteller*, hier *uitdager.* Zie *Lsp. gloss.* op aenlegghen.

Aenscijn, II, 917, 1223, *gelaat*, *aangezicht.*

Aert, I, 352, *aard*, *inborst.* *Rose*, 4855.

Af, I, 12, 18, 40, *van.* Zie *Rein. gloss.*

Afgaen, I, 680, 908, *verlaten*, *begeven.* Zie *Lsp. gloss.*; *Lorr. gloss.*

Al in een, II, 1368*, *aanhoudend*, *voortdurend.* Zie *Lsp. gloss.*, *Reinaert*, 1255.

Alf, elf, I, 736; II, 51, 778, 879, *booze geest.* Zij bedriegen de menschen door hun *ghedroch* of *ghedrochte.* Zie J.

GRIMM, *D. Myth.*, s. 248—265. Dit *alfs ghedroch* schrijft MAERLANT aan de gevallen engelen toe; *Sp. H.*, I[1], III, 39,

Die belagen mede
Talre tijt die menscelichede,
Beede wakende ende in drome:
Elfs ghedroch ende fantome,
Toverie, comen van desen.

Van den haan heet het in de *Nat. Bloeme*, III B., vs. 1795:

Elfs ghedrochte (var. *ghedroch*) scuwet sijn luut.

En in het tweede boek van den *Reinaert* wordt van zeker amulet gezegd (vs. 5360), dat wie het draagt,

Donre, blixem, mach hem niet scaden,
Tovery noch *alfs ghedroch*.

Almoniere, I, 175, *tasch*, eigenlijk *geldbuidel*, waaruit men de aalmoezen gaf. Fr. *aumonière*. Zie ROQUEFORT op het woord. Elders (*Belg. Mus.*, III, bl. 110) heet hij *aelmoesnier*. Zoo ook *Rose*, 1919. *Lanc.* III, 13682 *halmeniere*.

Als, I, 59, 648; II, 66, 1100 (1376?), samengetrokken uit alles. Zoo b. v. ook *Lanc.*, II, 10197; *Karl M.*, s. 124.

Altemet, II, 1123, *naar mate*, *naar gelang dat*. Verg. *Lanc.*, II, 24587, 25040, 31673, 45418. Zie *Lsp. gloss.*

Ambachte, ambochte, I, 26; II, 686, *bedrijf*. Verg. CLIGNETT *Bijdragen*, bl. 109—113.

Anden, II, 822, *smarten*; 1219 *afkeuren*. Zie *Lorr. gloss.*, en vooral v. WIJN op *Heelu*, bl. 80—82.

Ane, zie Aen.

Ane sijn, met Gen., I, 739, 972, *kwijt zijn*. *Wal.* 6678, 7972.

Anelegghen, zie Aenlegghen.

Anestaen, II, 1128, *ergens van afhangen*. Zie V. WIJN op *Heelu*, bl. 28 vs. CXXII.

Anxtelic, II, 427, *angstverwekkend*, *vreesselijk*. Zie *Lsp. gloss.*

Arch, gen. argher, II, 211, *slecht*, *schandelijk*.

Aventure, II, 110, 207, *fortuin*, *geluk*; 292, *avontuur*, *hagchelijke zaak*. Zie *Lsp.* en *Rein. gloss.*

Aventuren, I, 139, *de kans van iets wagen*. Zie *Lorr. Gloss.*

Avestaen, met Gen., II, 1247, *nalaten*. *Ferg.* 4910; *Velth.*, bl. 215.

B.

Balois, II, 1090, *Valois*, zie de aant., bl. 200.

Bassen, II, 791, *blaffen*. MAERL., *Nat. Bl.*, II B., vs. 675, 676, 684. Verg. CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 157—158.

Bast, I, 956, de *schil* of *bolster* van eene vrucht. Vandaar *iets van volstrekt geene waarde*. Zie *Lsp. Gloss.*

Bat, **bet**, I, 230, 276; II, 111, 302, 1015, 1133, *beter*, (*meer*). Verg. *Lsp. gloss.*

Bate, I, 1, 715, *voordeel*. Lees in de eerste plaats: *te miere baten.*

Becomen, pr. **bequam**, impers. met D., I, 404, *behagen*. *Ferg.* 786, 1229. Vandaar het adj. en adv.

Bequame, I, 264, 547; II, 487, 566, *aangenaam*, *welgevallig*. *Ferg.* 249, 1041. Verg. *Lsp. gloss.*

Becoren, I, 66, 70, 929, 987, *in verzoeking brengen verleiden*. Zie *Lsp. gloss.*

Becronen, I, 892, *beklagen*; van *cronen*, *kreunen*, *zuchten*, *Stoke* X B., vs. 325; *Heim.* 1843.

Beddeboom, II, 917, 1223, *bedstel.*

Bede, I, 558; II, 1176, *bede*, *verzoek om onderstand of hulp.*

Bederven, pr. **bedorste**, impers. met D. des persoons, II, 689, *noodig hebben*. Zie *Lsp. gloss.*

Bederven, I, 129, 640; II, 1300, *verderven*, *te gronde richten*. Zie *Lsp. gloss.*

Bedieden, II, 38, *beduiden*, *beteekenen.*

Bedinghe, I, 553, 932, *gebed.*

Bedwanc, II, 369, 1198, *dwang*, *noodzaak*. Zie *Rein. gloss.*

Begaen, II, 1352, *behalen*, *verwerven*. *Lanc.* II, 1109:

> Het hevet menech dat *begaen*,
> Haddi geseten ofte gestaen
> Stille in huus, hine hads niet vonden.

Gewoonlijk in de beteekenis van *achterhalen*, b. v. *Reinout* 177:

> Wien ic mochte *begaen*,
> Dien soudic wel gherne slaen.

Lanc. II, 22222:

> Des selfs dat ic sinen broeder dede,
> Sprac hi, salic hem doen mede,
> Opdat ickene mach *begaen*.

Lanc. IV, 6715:

> Ende hise dreigede an haer lijf,
> Opdat hise mochte *begaen.*

Lanc. IV, 4500:

> Dattie coninginne, sonder waen,
> Met Lancelote was *begaen* (d. i. *betrapt*).

Begaren, begheren met Gen., II, 1147, 1150, *begeeren.*

Begheven, I, 80, 138, 436, 453, 598, *verlaten.* Zie *Lorr. gloss*; CLARISSE op *Heim.*, bl. 268.

Begheven, I, 15, *die van de wereld afstand gedaan heeft kloosterling.* Zie *Rein. gloss.*

Beghinnen, met Gen., I, 786; II, 193, 809; praet. began, I, 18, 291, II, 890; of begonde, II, 82; en begonste, I, 260.

Behendicheit, II, 837, 993, *beleid*, *list*, *slimheid.* Zie *Rein. gloss.*

Behoeven, impers. met Dat., I, 180, 269, 532, *noodig zijn.* Pers., I, 269, 532 *noodig hebben.*

Behouden, II, 636, genit. absolutus. Verg. CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 246—247.

Beide, I, 726, *uitstel*, *oponthoud.* *Ferg.* 266.

Beide — ende, II, 263, *zoowel — als.* Zie *Rein gloss.*

Beiden, I, 755; II, 1170, *dralen*, *uitstellen.* *Rein.* 1101, 1187.

Bejach, II, 734, 1043, *buit.* Zie *Rein. gloss.*

Bejaghen, II, 223, 241, 595, 599, 645 *bemachtigen*, *verwerven.* Zie *Lsp.* en *Rein. gloss.* Hem bejaghen, II, 260, *zich verzorgen.*

Bekennen, I, 882, *kennis nemen van iets.* Zie *Lsp. gloss.*

Belegghen, I, 1008, *beleiden*, *besturen.*

Belet, I, 550, *gevangen.*

Beluken, part. beloken, II, 821, *besluiten.* Zie *Lsp.* en *Rein. gloss.*

Bemanen, II, 884, 958, *aanmanen*, *bezweren.*

Ben (Ic—die), I, 114, 633, omschrijving van het praes. indic. der ww. *begheren*, *hopen.*

Benedien, I, 812, 831, 1002, *loven*, *benedicere.*

Bequame. Zie Becomen.

Beraden, II, 540, 1040, *helpen*; part. beraden, II, 131, *tot een besluit gekomen*, *besloten.* Zie vooral *Rein. Gloss.*

Berechten, met Gen., II, 367, 373, 450, 493, 610, *onderrichten*, *berichten.* *Ferg.* 3284, 3693, 4004, 4373.

Berouwnesse, I, 485, 641, *berouw. Franc.* 3353, 3378.

Berren, I, 837; bernen, II, 1370, *branden.*

Bescreden, part. van bescriden, II, 317, 324, *beschrijden.* Zie *Lorr. gloss.*

Bescudden, II, 978, *beschutten, beschermen. Ferg.* 4139, 4155. Zie *Lsp. gloss.*

Besondech, I, 525, *zondig. Flor.*, 1255.

Besorghen, II, 688, *bezorgen.*

Bestaen, I, 416; II, 1158, *ondernemen, beginnen.* Verg. *Rein. gloss.*

Besweren, II, 884, *bezweren, juramento adstringere.* Verg. de aant. bl. 197—198.

Beswiken, I, 308, *verlaten, begeven. Rose*, 4578. Zie gloss. op *Lsp.* en *Mnlp.*

Beten, I, 343, 347; II, 161, 680, 1128, 1286, *afstijgen (van het paard). Lorr. gloss.* Verg. CLIGNETT *Bijdr.*, bl. 131—132.

Betrapen, II, 252, *betrappen, achterhalen. Lanc.* II, 30620.

Bevaen, I, 106, *bevangen.*

Bewenden, I, 146, 310, *zich ergens heenwenden.*

Bi, I, 53, 558; II, 704, *door.*

Bi namen, II, 1124, *nominatim, hoofd voor hoofd.*

Bidden, met Dat., I, 841.

Biden, II, 152, hetzelfde als beiden, *letten, dralen. Lanc.* II, 43350, 43670. Verg. HUYD. op *Stoke*, II, bl. 478. Het subst. *bide* komt voor *Flor.* 1351, 2755.

Bilen, II, 769, *blaffen.* Verg. CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 159.

Binnen dien, I, 845, *ondertusschen. Ferg.* 32, 1533. Zie *Lorr. gloss.*, en verg. HUYD. op *Stoke*, 2 D., bl. 109.

Bitterlijc, II, 177, *bitter.*

Blame, I, 924, *schande*; 930, *hetgeen aanleiding tot blaam geeft, misdaad.* Verg. *Lorr. gloss.*

Blye, I, 109, *gelaatskleur. Rose*, 5578; *Stoke*, II B., vs. 858; *Tr. Orl.* (bij BLOMMAERT, *Ovl. Ged.*, I,) vs. 2368. Zie RICHTHOFEN, *Altfries. Wrtb.*, i. v.

Bliken, I, 503, *schijnen, aan den dag komen.* Verg. HUYD., *Proeve*, II, bl. 395—400.

Bliven, part. bleven, I, 5, *blijven.*

Bloemkijn, I, 334, *bloempje.*

Boer, II, 1070, *goed geluk. Lanc.*, II, 45268. Zie vooral DE VRIES, *Mnl. Taalzuivering*, bl. 176—177.

Borghen, II, 835, *sparen, behoeden. Franc.* 2745. Zie BENECKE, I, 163. MAERL. gebruikt *verborghen* in dien zin, *Sp. Hist.* III^3, VII, 81:

Behoet, here, ende *verborghe*
Die ghene, daer ic vore sorghe.

Zie de aanteek. aldaar, 3e Dl., in 8°, bl. 237.

Breiden, II, 1174, *verbreiden*, *vermeerderen*. Zie *Lorr.* en *Minnel. gloss.*

Broot bidden, I, 424, *bedelen*. Verg. *Lsp. gloss.* Vandaar *broodbidder*, *Flor.* 3191; *Franc.* 487.

Bughen, praet. booch, II, 410, 425, *breken*. *Ferg.* 2348:

Ferguut stacken metten scachte
Op sinen scilt met sulker crachte,
Dat hi vloech uten gereide;
Sine stegherepe *boghen* hem beide.

De gewone vorm voor ons *buigen* is *boghen*. Zie *Lsp. gloss.*, i. v.

C. Zie K.

D.

Daghen, I, 291; II, 600, *dag worden*. *Ferg.* 2446; *Lanc.* II, 31067.

Dan, II, 1040, 1051, *woud*, *schuilhoek*. Zie HUYD. op *Stoke*, 2 Dl., bl. 71—72.

Dan, II, 95; dane, II, 869; danen, I, 249, 803; II, 847, *vandaar*. Soms van dan, II, 196, 996. Zoo ook *Lanc.* II, 45858, 45938.

Daren, II, 900; deren, I, 968, 1000; II, 443, 883, *deren*, *leed doen*. Met den Dat., II, 965.

Deden, I, 880, *deed hun*.

Deelen ende kiesen. Zie op Kiesen.

Deemster, II, 125, 187, *duister*.

Derre, I, 598, *dezer*. Zie *Lorr. gloss.*

Derven, praet. darf, I, 62, 326, *noodig hebben*; II, 28, 1234, *missen*.

Dicht, I, 918, *geschrift*. Verg. v. WIJN op *Heelu*, bl. 1.

Dichten, 1, 1, *schrijven*, *dichten*.

Dicke, I, 202, 810; II, 218, 660, *dikwijls*. Zie *Lorr. gloss.*

Dienen, met Dat. I, 214. Verg. *Wal.* 2 Dl. bl. 200.

Dier, adj. I, 176, *kostbaar*; I, 419, *duur*, met Gen. II, 359, *trotsch*.

Diere bemanen, II, 958, *bij al wat heilig is, met duren eed, vermanen.*

Dieveghe, I, 708, *dievegge.* Eigenl. een adj.

Dinken, I, 50; II, 481, 700; praet. **dochte**, II, 36, 348, 1103, *dunken.* Zie *Rein. gloss.*

Discipline nemen, I, 211, 958, *zich kastijden.*

Doemen, I, 1038, *oordeelen.* Verg. DE VRIES, in het *Taalk. Mag.*, IV, 94.

Doen, I, 366; II, 460, 562, *veroorzaken.* Zie *Rein. gloss.*

Doen, II, 134, *plaatsen.*

Doghen, praet. **dochte**, intr., I, 25, *deugen, goed zijn.* Zie *Lsp. gloss.*

Doghen, trans. I, 94, 116, 435, *lijden.*

Doghet, II, 1303, *goedheid. Rein.* 3121. Verg. *Lsp. gloss.*

Dolen, I, 394, *dwalen.*

Dor, doer, dore, I, 564, 572, 1014 enz.; II, 214, 1297, 1316, *om.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 318—320.

Dore, I, 251, 677; II, 140, *deur.*

Doreliden, II, 1116, *doorgaan, doortrekken.* Zie *Lsp. gloss.*, en verg. **Liden.**

Dormter, I, 199, 851, *slaapzaal, dormitorium.*

Dorper, I, 346, *snoodaard*, eigenl. *dorpsbewoner.* Zie Aant. op MAERL., *Sp. Hist.*, 2 Dl., bl. 97 vlgg.

Dorperlijc, I, 349, *schandelijk.*

Dorren, praes. **ic dar**, II, 466; praet. **dorste**; II, 738, 1265, *durven.* Zie *Lsp. gloss.*

Draghen (Over een), II, 673, *overeenkomen.* Verg. *Lsp. gloss.* op **Overeendraghen.**

Driven, I, 554, *bedrijven.* Zie *Rein. gloss.*

Drochtijn, II, 53, *heer.* Zie *Lsp. gloss.*

Duchten, II, 1106, *duchten, vreezen.*

Dullijc, I, 384, *dwaselijk.* Verg. CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 70.

Dure, II, 752, *door.*

Dusdaen, II, 728, *zoodanig.* Zie *Rein. gloss.*

Dwinghen, I, 93, *bedwingen, beheerschen.* Verg. *Rein. gloss.*

E.

Echt, II, 797, 823, *wederom, andermaal.* Zie *Lsp. gloss.*

Eer, II, 1032, *vroeger, eenmaal. Ferg.* 1128.

Egghe, II, 412, *scherpte, snede, het lemmer. Wal.* 3345. Zie HUYD. op *Stoke*, 3 Dl., bl. 284.

Eglentier, I, 150 enz., *doornboom*, *wilde rozelaar*. Zie *Flor. gloss.*

El, I, 607; II, 294, 322, 516, 664, 1211, *ander*. Zie *Lsp.* en *Rein. gloss.*

Elfsgedroch(te), zie op Alf.

Ellende, ellinde, I, 479, *armoede.*

Ellendich, I, 441; II, 76, *arm.*

Elwaert, II, 643, *elders heen.* Verg. *Lsp. gloss.*

Emmermee, I, 308, 816, *steeds.*

En si, I, 154, *tenzij.*

Enden, II, 1311, *eindigen.*

Evel, I, 842; II, 26, *kwaad.* Zie CLARISSE op *Heim.*, bl. 350.

Evele moet, II, 495, *gramschap.* Zie *Rein. gloss.*

F.

Facelment, II, 259, *kostbaar vaatwerk. Limb.* I, 667. De plaats aldaar in 't gloss. aangehaald uit MONES *Anzeiger*, IV, 202, is ontleend uit de tweede vertaling van de *Rose.* Het Fr. heeft daarvoor, bij MEON, II, 250: *Vesselements et monoies.* Zie boven de aanteek., bl. 167, en voeg dáár bij de fransche voorbeelden nog dit uit den *Lancelot du Lac* (*Lanc.* II Dl., *Inl.*, bl. VIII): »Li somiers estoit moult bien chargiez de joiaus et de *vaisselement* et de deners."

Faelgien, II, 404, *bezwijken*, het Fr. *faillir.* In den *Ferguut* komt het subst. *faelgie* voor, vs. 1616, 1867.

Fel, II, 394, 1368, *hevig*; I, 315, 346; II, 1326, *boosaardig.* Verg. *Rein. gloss.*

Fier, II, 358, *trotsch*, *hoogmoedig. Ferg.* 2100, 3052.

Fijn, II, 480, *einde.* Zie *Lsp.* en *Lorr. gloss.*

Foreest, I, 329, *bosch*, het Fr. *foret.*

Formine, I, 305, *valsch goud? metaal zonder waarde.* Hoewel blijkbaar van romaanschen oorsprong heb ik dit woord nergens gevonden. Is het eene verbastering van *ferramen*, *ferramentum*, dat in het *Lexique Roman* van RAYNOUARD, III, 307, o. a. verklaard wordt: *ouvrage de fer?* of moet men denken aan eene afleiding van *forma*, in den zin van *namaken?*

G.

Ganc, I, 728, 756, imperatief van gaen. Zie *Taalk. Mag.* IV, 691 vlg. De jager, *Verscheid.*, bl. 198.

Ghebare, II, 274, *uiterlijk voorkomen.* Zie *Rein. gloss.*

Ghebersten, I, 898, *ontbreken.* Verg. *Doct. gloss.*

Ghebieden, II, 552, *gebieden te leven*, *scheppen.* Verg. *Wal.*, II Dl., bl. 292—293.

Ghebonden scoen, I, 280, *sandalen.*

Ghebreken, I, 427, *ontbreken.* Zie *Lsp. gloss.*

Ghebure, II, 1240, *boer. Heelu*, 6244:

Gheboeren,
Die na die tale van Brabant
Dorpliede sijn te rechte genant.

Verg. mijn *Specimen de Velthemio*, pag. 85.

Ghecusten, I, 376, *smaken*, *aangenaam zijn.*

Ghedaghet, I, 17, *bedaagd*, *bejaard.* Zie *Lorr. gloss.*

Ghedane, I, 22, *gedaante.* Zie *Lsp. gloss.*

Ghedochte, II, 39, 191, *gedachte*, *gepeins.*

Ghedoen, I, 514, *bewerken.* Verg. Doen.

Ghedoghen, II, 911, *gedoogen*, *toelaten.*

Ghedraghen, II, 1034, *dragen.*

Ghedroch, ghedrochte, I, 736; II, 51, 778, *bedrog*, *fantasma.* Zie op Alf.

Gheduren, I, 207, *volharden*; II, 235, *rustig verblijven.*

Gheheel, II, 533, *geheel*, *integer.*

Ghehende, II, 302, *nabij.* Zie huyd. op *Stoke*, 2 Dl., bl. 6—7.

Ghehingen, I, 704; II, 756, *gehengen*, *toelaten.* Zie *Lsp. gloss.*

Gheleide, II, 554, *bescherming*, *vrede.* Verg. clignett, *Bijdr.*, bl. 396.

Ghelesen, I, 210, *bidden.* Zie *Rein. gloss.* op gheles, en verg. hier lesen.

Ghelike, I, 695, *gelijkenis.* Verg. *Lsp. gloss.*

Gheloven, I, 159, *beloven.* Zie *Lsp. gloss.*

Gheloven, II, 206, *prijzen.* Verg. Loven.

Ghelovert, I, 339, *met loof*, *bladeren*, *voorzien.*

Gheluut, II, 164, 408, 719 *geraas.* Zie *Rein. gloss.*

Ghemac, II, 572, *rust.* Zie *Rein. gloss.*

Ghemalen gout, II, 1385, *opgelegd goud.* Ghemalen

is het oude adj. *gemâl*, *gamâl*, waarover zie GRAFF, II, 718, en DIEFENBACH, *Goth. Wtb.*, II, 60. Misschien ook het praet. van *malen*, *moel*, *ghemalen*, d. i. *schilderen.*

Ghemate (Te), II, 766, *in de maat*, *van pas.*

Ghematen, II, 541, *ten onder brengen*, *overwinnen.* Zie *Lorr. gloss.* op Maten.

Ghemene, I, 56, 199, 853; II, 103, *te samen*, *gezamenlijk.* Zie *Lsp. gloss.*

Ghemene wijf, I, 457, *meretrix*, Zoo MAERL., *Sp. Hist.*, III², IX, 12:

> Tavernen, daermen in dede
> Dorpernie niet wel clene;
> Want men hilter in *wijf gemene*;

L. l. III³, XII, 97:

> Of men sal di int bordeel driven
> Met anderen *gemeenen wiven.*

Ghemerken, II, 298, *zien*, *opmerken.* Verg. *Lsp. gloss.*

Ghemessen met Gen., I, 603, 691, *missen.*

Ghemoeten, II, 284, 330, *ontmoeten.* Zie *Lorr. gloss.*, CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 228.

Ghene, I, 20, *sommige*, even als het Groningsche *goent.*

Gheneren met Gen., II, 107, 489, *den kost winnen*, *zich verzorgen.* Zie *Rein. gloss.*

Ghenesen, met Gen., II, 292, 992, *te boven komen*, *verlost worden van iets.*

Ghenieden, II, 629, *zich onderwinden.* Zie de aanteek. boven, bl. 193—194.

Ghenoeghen, imp. met D., I, 361, *aangenaam zijn.*

Ghenoot, II, 62, *gelijke*, *par.* Zie *Lorr. gloss.* en CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 197.

Ghepens, II, 83, 446, 641, *ghedachte*, *overpeinzing.*

Gheraken, I, 11, *treffen*, *slagen.* Verg. *Lsp.* en *Lorr. gloss.*

Gheraken, II, 726 (*ergens heen*) *raken.* Zie *Rein. gloss.*

Ghere, II, 176, *begeerte*; II, 1324, *ijver.* Zie *Lsp. gloss.*

Gherecht, II, 1179, *rechtmatig.* Verg. *Lsp. gloss.*

Ghereden, II, 129; ghereiden, I, 35, 134, II, 1271, *gereed maken.* Verg. *Lsp. gloss.*

Ghereet (Wel), met D. P. en G. Z., II, 582, *aangenaam.*

Ghereet, II, 998, *terstond.*

Ghereet, II, 147, *in promptu.*

Ghereide, I, 289; II, 165, 255, 867, 949, 1169, *zadel.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 225.

Gherochte, I, 583, *gerucht.*

Ghescal, I, 331, *geraas*, *rumoer.* Zie *Lsp. gloss.*

Ghesceet, I, 425, *scheiding.* Zie *Rein. gloss.*

Ghescepen (Wel), I, 273, *wel gemaakt*, *schoon.* Van *scheppen*, d. i. *maken.* Verg. het Eng. *shape*, ons — *schap* en het Lat. *formosus* van *forma.*

Ghescepen staen, II, 669, 1262, *geschapen staan.*

Ghescien, met Gen. Pers., I, 500. Wat zal mijns ghescien, *wat zal er van mij worden?* — mét D. P. II, 818, *geschieden*, *overkomen.*

Ghesinde, II, 1185, *gezin*, *hofgezin.* *Karl M.*, bl. 19, 26, 46. Zie *Rein.* en *Mnlp. gloss.*

Ghesmide, II, 151, *paardentuig.* Zie *Lorr.* I, 1194. Verg. *Rein. gloss.*

Ghesparen, II, 1028, *sparen.*

Ghestade, I, 54, 341; II, 555, 625, *bestendig*, *standvastig.* Zie *Lsp. gloss.*

Ghestaen sijn, II, 850, 1064, *staan*, *zijn*, *zich bevinden.* *Rein.* 698. Verg. *Lsp. gloss.*

Ghesijn, I, 601, *geweest.* *Ferg.* 3643, 4012.

Ghevaen, II, 265, *vangen*, *vatten.* Zie *Lsp. gloss.*

Gheval, II, 433, 986, *geluk.* Zie *Rein. gloss.*

Ghevallen, praet. ghevel, I, 400; II, 1212, *gebeuren*; met Dat. II, 9, 213, 290, 1292, *overkomen.*

Ghevoech, I, 342, *wat passend*, *aangenaam is.* Zie *Lsp. gloss.*

Ghevoedert, I, 171, *gevoerd*, *doublé.*

Ghewachten, II, 883, *bespieden*, *opmerken.*

Ghewaren, II, 1274, *toestaan.*

Ghewaerlike, I, 652; II, 1378, *waarlijk*, *waarachtich.* *Rein.* 2564; *Lorr.* I, 786. Verg. *Lsp. gloss.*

Ghewaet, I, 265, II, 131, *kleed.*

Ghewaghen, met Gen. I, 368, 582, *gewach maken*, *vermelden.*

Ghewandelt, I, 829, *veranderd*, *omgekeerd.* Gewoonlijk verwandelt, zie mijn *Specimen*, pag. 116.

Ghewant, II, 106, 1314, *kleeding.* Ridders ghewant, *wapenrusting.* Zie *Lsp. gloss.*

Gheweldich, I, 703, *machtig.* *Rein.* 1224.

Ghewelt, I, 819, *macht.*

Ghewouden, I, 648, *macht hebben over iets, te boven komen.*

Ghewrochte, praet. van ghewerken, II, 342, 448, 1005, *maken, scheppen.* Zie *Lsp. gloss.*

Ghile, I, 805, *bedrog.* Zie *Lsp. gloss.*

Ghisemast, I, 654, de verstokte moordenaar, die ter linkerzijde van Christus gekruisd werd. Gewoonlijk heet hij *Gismas* of *Gestas.*

Gnade, I, 641, *genade. Rijmkr.* bij KAUSLER, 7173; *Doct.* II, 778. Zie over de syncope CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 169. Zoo *gnoech* in den *Lsp. Ferg.* en *Doct.* Zie de *gloss.*

Gode volen, I, 1024, *Gode bevolen.* Zie het fragment van den *Troj. Oorl.*, in de N. Werken der Maatsch. van Lett., 1 Dl., 1 st., bl. 220, vs. 134 en de aant. aldaar, bl. 255.

Godsat, I, 354, II, 630, *Gods haat.* Ferg. 2304, 4702. Gewone term van vervloeking. Zie *Rein. gloss.* en HUYD. op *Stoke*, 2 Dl., bl. 350—351.

Goom nemen, met Gen., II, 918, 1224, *acht slaan.* Zie *Rein.* en *Lsp. gloss.*

Gram, I, 596; II, 42, 1031, 1246, *vertoornd.* Zie *Rein. gloss.*

Gronden, I, 658, *peilen, den grond bereiken, doorgronden.* Zie *Lsp. gloss.*

Guldijn, I, 306, *gouden, van goud.*

H.

Haer, in de spreekwijze: niet een haer, I, 391, 949; II, 831, *het allerminst.* Zie *Lsp. gloss.* en verg. Bast.

Halsberch, II, 279, 405, 1112, 1120, *maliënkolder.* Zie *Ferg. gloss.*

Halve, in de spreekwijze: van Godshalven sijn, II, 295, *van Godswege.* Nog over in onze uitdrukking *mijnenthalve* enz.

Hantscoe, II, 920, 1226, *handschoen.* Verg. Scoe.

Harde, herde, I, 497; II, 228, *zeer.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 321—322.

Hare, I, 510, *haren kleed. Rein.* 269, 374.

Hare, I, 717, *hier.*

Harentare, II, 84, *hierendaar.*

Have, II, 58, 532, 1248, *bezitting, schat. Ferg.* 1068. Verg. *Rein. gloss.*

Helen, I, 945: II, 499, *verbergen*, *verhelen.*

Helpen, II, 270; hulpen, I, 800, 889; praet. holp, I, 464; II, 557. *Lorr.* I, 234.

Helt, II, 559, (zie de aant. bl. 192), 1394, *helft.* Zie *Lsp. gloss.* op Heelt.

Hen, I, 605, *het en.*

Henen, II, 456, *vanhier*, *weg.* *Rein.* 2247.

Hets u vrient dat ghi siet, I, 258, waar *dat* niet zoo zeer terugslaat op *vriend*, als op *het.*

Hiet, I, 753, 698; II, 22, 44, 848, ww. heten, *bevelen.*

Hilde, hilt, I, 52, praet. van houden, d. i. *behouden*; II, 398 (zie de aant. bl. 188—189) *houden*, *vasthouden.*

Hilt; II, 439; helt, 419, praet. van houden, *standhouden*, *staan.* *Ferg.* 158, 1745, 1749. Verg. *Lorr. gloss.*

Hinder, I, 909, *onaangename aandoening.*

Hine, I, 46, hi en, *hij niet.*

Hoe so, II, 469, *hoe.* Zie *Rein. gloss.*

Hoeter, I, 81, *hoe het haar.*

Hoy, I, 230, *eene kleinigheid*, *het geringste.* Verg. Bast en Haer.

Hone, I, 767, *bedrog*; sonder hone, *voorzeker.*

Hoot, I, 487, *hoofd.* Verg. *Hor. Belg.* VI, *gloss.*

Hootcleet, I, 281, *hoofddeksel.* Verg. *Belg. Mus.* I, bl. 336, vs. 361 *enz.*

Hore, I, 796, *haar.*

Houde, II, 146, *gunst.* Zie *Rein. gloss.* op Hulde.

Houde, II, 1156, 1242, *snel.* Zie *Ferg. gloss.*

Hoven, I, 626, *oven.*

Hovesch, I, 19, *beschaafd*, *goed.* Zie de aanteekening op bl. 38 van de eerste uitgave der *Beatrijs.*

Huve, I, 177, *huif*, *hoofddeksel.*

I. J.

Jaghen, II, 339, *verjagen*, *drijven*; II, 332, 356, 465, 878, *najagen.*

Jaic, II, 649, *ja ic.*

Jane, II, 1243, *ei*, bij eene vraag. Zie *Rein. gloss.*

Idel, II, 437, *ledig.* *Lanc.* II, 31542. Verg. *Lsp. gloss.*

Ie, II, 430, 501, 535, *ooit.* Zie *Lsp. gloss.*

Iegheren, II, 697, *ergens.* Zie *Lorr. gloss.* en verg. Niegheren.

Jeghen, I, 112, 501; II, 304, 337, *tegen.* Zie vooral *Lsp. gloss.*

Jeghenode, II, 591, *omstreek*, *plaats*, Hd. *gegend. Ferg.* 1547, 3475. Verg. de plaatsen uit *Stoke*, door HUYD. bijgebracht op die kronijk, III Dl., bl. 341.

Ierst, I, 95, *het eerst.* So hi ierst mochte, *zoodra hij kon.*

Iemen, II, 852, *iemand. Rein.* 500.

Inde, I, 389, *einde*; inde nemen, I, 595, *sterven.* Verg. CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 94—95.

Indien dat, II, 459, 496, *indien*, *wanneer*, *mits.* Zie *Rein. gloss.*

Inghelem, II, 5, 11, *Ingelheim.* *Poeta Saxo*, V, 435:

Ingilehem dictus locus est, ubi condidit [Karolus M.] aulam,
Aetas cui vidit nostra parem minime.

EINHARD, *Vita Caroli M.* (bij PERTZ, *Monumenta*, II, 452) verhaalt: «Carolum regem inchoasse palatia operis egregii, unum haud longe a Mogontiaco civitate juxta villam, cujus vocabulum est Engelenheim, alterum Noviomagi."

ALBERICUS TRIUM-FONTIUM verhaalt ons volgens OTTO FRESINGENSIS, dat Karel in het jaar waarop hij de »conjuratio valida" stelt, het Paaschfeest te Ingelheim vierde. I, pag. 119.

Joeste, II, 394, *aanval*, *impetus.*

Joffrouwe, I, 37, 845, *jonkvrouw*, *juffer.*

Jonghere, I, 439, meervoud van jonc, *kind.* Verg. VAN WIJN, op *Heelu*, bl. 156.

C. K. Qu.

Camp, II, 1178, 1263, *strijd*, *gevecht.* Camp nemen, II, 1266, *den strijd bepalen.*

Caproen, I, 169, *kaper*, *hoofdbedeksel*, het Fr. *chaperon*, waarover zie ROQUEFORT i. v.

Caritate, I, 894, *liefdegift*, *aalmoes.* Zie *Rein. gloss.*

Carmen, II, 574, *kermen*, hier substantive gebruikt: *gekerm.*

Keytyf, I, 526, *arm*, *ellendig*, *nietswaardig.* Zie *Lsp.* en *Rein. gloss.*

Kempen, II, 1240, *kampen, strijden. Kempe* voor *Kampioen* komt in de *Lorr.* voor, II, 3589 en *Ferg.* 4273. Zie ook *Lsp. gloss.*

Kerstenhede, II, 1175, *christendom, christelijk geloof. Ferg.* 5409.

Cesseren, I, 66, *ophouden*, het Fr. *cesser.*

Chierheit, I, 178, *kostbaarheid.* Zie *Lorr. gloss.* en de daar aangehaalde schrijvers.

Kiesen, praet. coor, II, 532. De uitdrukking deelen ende kiesen, II, 601, heeft betrekking op het saksische recht. In den *Saksen Spieg.* heet het b. v.: »Swâr so twene man ên erve nemen solen, de eldere sal delen unde de jungere sal kiesen."

Kinderkijn, I, 567, 901, diminutief van *kinder.*

Kinnen, I, 208, *kennen.*

Kint, meerv. kinder, I, 408, 1009; kindere, I, 478, 868; dat plur. kinder, I, 573, 877.

Claghe, I, 550, *klacht, verzuchting.*

Claer, I, 337; II, 200, *helder.* Verg. verclaren.

Clocseel, I, 848, *klokketouw.*

Cnieghebet, II, 1287, *gebed op de kniën gebeden.*

Cnijf, II, 953, 983, 1120, *mes, dolk.* Zie HUYD. op *Stoke*, I Dl., bl. 526—529.

Coman, I, 304; II, 246, 514, *koopman.* Vandaar ons *komenij.* In Groningen heet de man uit den quasi »Komen-eisch" winkel bij uitnemendheid *koopman.*

Comen, II, 479, in den zin van *toe comen*, d. i. *gebeuren.*

Comen te voren, zie op Voren.

Conde, I, 108; conste, I, 130, praet. van connen, *kunnen.*

Conforteren, I, 113, *versterken*, hier *troosten.*

Confuus maken, I. 746, *te schande brengen.* Zie *Mnlp. gloss.*

Cont, I, 76, *bekend,* Zie *Lorr. gloss.* De comp. conder I, 616, wordt in steê van den positivus gebruikt. Zie over dat gebruik *Wal.*, II Dl. bl. 324.

Coorde, II, 1281, *koord. Velt.*, bl. 42.

Cordewane, I, 278, *lederen.* Moet men ook lezen *van cordewane?* Want het Fr. *cordoan* beteekent *het leêr* (*van Cordova*) waarvan de schoenen gemaakt werden. Zie ROQUEFORT. En zoo wordt er *Nib. Lied*, I, 44, (*Vaderl. Museum*, I, bl 29) ook gesproken van een rok »van swarten *cordewane.*"

Cortelike, I, 738; II, 713, 897, *weldra, eerlang.* Zie *Lorr. gloss.*

Corten, II, 454, 1350, 1380, *bekorten.*

Costerinne, I, 599, *kosteres*, even als het volgende

Costersse, I, 29. Zie BILD., *Verhand. over de gesl.*, bl. 85, § 73.

Couter, II, 683, 723, *ploegijzer. Franc.* 10255.

Covel, I, 233, 683, 806, *kap, hoofddeksel.* Verg. KILIAEN.

Covent, I, 36, 145 enz., *klooster.* Verg. HUYD. op *Stoke*, 3 D., bl. 175.

Cracht, II, 188, 1108, *macht*; II, 257, *geweld, overmacht.* In samenstelling met een ander subst., I, 750, Gods cracht, d. i. *God*; II, 126, iemens cracht, d. i. *iemen* (*iemand*).

Cranc, I, 462; II, 482, *zwak, gering.* Zie *Lorr.* of *Lsp. gloss.*

Crancheit, I, 78, *zwakheid.*

Cruut, II, 189; II, 794, *kruid, gras.*

Crijt, II, 1271, 1284, *het krijt, de omheinde kampplaats.* Zie *Lorr. gloss.*

Cume, II, 1034, *naauwelijks*, Hd. *kaum.*

Curie, II, 1333, *leêren kleed of kolder.* Zie HUYD. op *Stoke*, 2 Dl., bl. 138.

Cussese, I, 284, samengetr. uit *cussedese.*

Quaetster, I, 520, gen. plur. van quaetste.

Quale, I, 41, *leed, smart.*

Qualike, II, 595, *op slechte wijze, door verkeerde middelen.*

Quedden, I, 549, 700, *aanspreken.* Zie *Rein. gloss.*

L.

Lacen, I, 500; lacy, II, 810, *helaas.*

Lachter, I, 856, 1011; II, 81, 100, 348, 1141, 1236, *schande.*

Lachterlike, I, 923, *schandelijk, berispelijk.* Verg. *Lorr.* en *Rein. gloss.*

Laghen legghen om iets, II, 580, *bespieden.*

Lampte, I, 837, *lamp.* Zie *Lsp. gloss.*

Lanx, I, 103, *in de lengte.*

Lat, I, 31, *traag.* Zie *Rein. gloss.*

Laten, met Gen., I, 769, 979; II, 1210, *nalaten*; II, 1202*, *verlaten*; I, 479, *achterlaten.*

Laten leven, II, 942, 999, *scheppen.* Verg. Ghebieden.

Latijn, II, 773, 784, *elke onverstaanbare taal:* b. v. de taal der Mooren in de *Bat. d'Aleschans*, 1645:

Li cuens respont et dist en lor *Latin*,
Par grant voidie parole au Sarrazin.

Zoo heet het van Mirabel in den *Aiol* (*Hist. Litt. de la Fr.* tom. XXII, pag. 286):

Elle sot bien parler de quatorze *latins:*
Elle savoit parler en Grigois et Hermin,
Flamenc et Borgengon et tout le Sarrasin,
Poitevin et Gascon, se li vient à plaisir.

Vooral de taal die men aan de dieren toekende. *Tristan*, 17365:

Diu wilden waltvögelîn
Hiezen si willekomen sîn
Vil suoze in ir *Latîne.*

Roman de la Rose, tom. II, pag. 197:

Et cel oisel chascun matin
S'estudient en lor *Latin*
A l'aube du jor saluer.

Leet, zie Liden.

Leit, I, 948; II, 603, voor leghet; II, 613, van legghen, ons *liggen.*

Leitse, II, 1122, *legde ze* van legghen, ons *leggen.*

Leet hebben, II, 538, het tegenovergestelde van liefhebben, *haten*; I, 266, te leder hebben, *te meer haten.*

Legghen, II, 1169, *opleggen.*

Legghen te voren. Zie op voren.

Lesen, I, 343, *bijeenzoeken*; praet. las, I, 865, in de bet. van *lezen*, *voorlezen*; I, 210, 469, 528, 955, *bidden.* Zie op ghelesen en verg. *Rein. gloss.*

Lettel, II, 158, 1267, *luttel*, *weinig.* Zie *Rein. gloss.*

Lettelkijn, II, 85, *een weinigje.* *Rein.*, 2302.

Letten, II, 997, *verwijlen*, *vertoeven.* Zie *Lsp. gloss.*

Liden, I, 244; II, 455; praet. leet; I, 933, 320, 338, *voorbijgaan*; II, 148, *overgaan*. Zie *Lsp. gloss.*

Lief ende leet, II, 1010, alliterende formule, waarover zie GRIMM., *R. A.*, s. 6, vlg. vooral 10. *Beatr.* 140 heeft daarvoor «tsuete metten sueren."

Lien, met Gen., II, 415, 1231, *bekennen*, *belijden*. Zie *Lorr. gloss.*

Lieve, I, 83, *liefde*. Zie *Lsp. gloss.*

Liever (Hen), I, 423. Dezelfde spreekwijze vindt men ook elders: *Garijn van Montgl.* (BILD., *T. en D. Versch.*, IV, bl. 128), vs. 76:

Ic bleve *mi* vele *liever* doot.

Ferg. 1389:

Ic laghe *mi liever* in die doetkiste
Dan hijt van minen monde wiste.

Mnlp., IV, 1080:

Ic bin *my liever* doot dan hi.

Lijf, I, 442; II, 1119, *ligchaam*; II, 28, 46, 90, 911, 1234, 1310, 1410, *leven*. Zie *Lorr.* en *Lsp. gloss.*

Lindeloof, II, 400, *lindeblad*.

Liselike, I, 778; II, 919, 1225, *zachtjes*, *stilletjes*. Zie *Lsp. gloss.*

List, I, 252; II, 204, 264, 521, *behendigheid*. Zie *Flor. gloss.*

Locht, I, 337, *de lucht*.

Loech, praet. van lachen, I, 274; II, 724, 823, *lagchen*.

Loech, praet. van liegen, I, 591.

Loos, I, 304, 315, *bedriegelijk*.

Loven, II, 154, *prijzen*; II, 717, *goedkeuren*. (Verg. *Lorr. gloss*); II, 1398, *loven*, *danken en prijzen*.

Luchter, II, 1322, *linker*. Zie *Ferg. gloss.*

Luden, I, 34, (*de klok*) *luiden*.

Luken, praet. looc, II, 86, *sluiten*.

M.

Macht doen (Sine), II, 597, *zijn best doen*.

Maelgie, II, 403, *ijzeren ring* waaruit de halsberg was samengesteld. Fr. *maille*. Zie *Lorr. gloss.* op Malgen ringen.

Mallic, II, 389, *elk.* Zie *Ferg. gloss.*

Man, I, 523; *dienstman, leenman.* Zie HUYD. op *Stoke*, II Dl., bl. 378; — II, 219, *mensch:* misschien staat het daar voor ieman (*een man*) of ie man (*ooit iemand*).

Manen, I, 711, 747, 944; II, 1205, *verzoeken, bezweren.* Zie *Rein. gloss.* en v. WIJN op *Heelü*, bl. 33. Verg. Vermanen.

Mee, II, 70. *meer.* Verg. *Lsp. gloss.*

Meeren, II, 14, *vermeerderen.* Zie *Lsp. gloss.*

Menechfout, II, 440, 527, 891, *menigvuldig, veelvuldig.* Zie *Rein. gloss.*

Meneghe (Die), II, 1345, *menig een.* Zie *Lsp. gloss.*

Merren, I, 100; II, 940, *toeven, talmen, uitblijven.* Zie *Lsp. gloss.*

Meskief, II, 374, *ongeluk.* Het Fr. *meschief.* Zie boven de aant. bl. 167.

Meswinde, I, 480, *ongeluk, onheil. Ferg.* 278, *V. d. derden Edew.*, 1891. Zie *Lsp. gloss.*

Met, I, 928, *mede, bovendien. Lorr.* I, 955.

Metten, Mettine, I, 193, 195, 604, 849, *de metten, matinae.* Zie HUYD., op *Stoke*, II, 497.

Mettien, II, 833, eigenl. mettien worden, *terstond, metteen.* Zie *Rein gloss.*

Miden, praet. meet, II, 1360, *vermijden, achterwege laten.* Verg. *Karl M.*, s. 56.

Minne, I, 978, naam waarmede men vrouwen of lieve betrekkingen aansprak, zie HOFFMANN op *Floris*, bl. 116 en BILD., *Verh. over de Gesl.*

Moet, I, 608, *gemoed, inborst*; te moede, I, 422, *in zijn gemoed*; pensen in sinen moede, II, 289, 413, 431, *bij zich zelven denken*; blide in sinen moet, II, 632, *verheugd, blij.*

Moeten, I, 11, 127, 295, 743, bij den optativus, bebeantwoordt aan ons *mogen,* Zie *Lsp. gloss.*

Moghen, praet. mocht, I, 117, 133, 648; II, 80, 142, 192, 209, *kunnen*; met den Gen. II, 941; en mocht des niet, *ik kon er niet voor*; — II, 1252, *mogen.*

Moghende, II, 1373, *vermogend, machtig. Rein.* 2787.

Morder, II, 1251, *misdadiger, verrader, moordenaar.*

Mort, II, 904, 1021, 1208, *misdaad*, (*doodschuldige, zware*) zie *Lsp. gloss.*

Moude, II, 1341, *stof, zand, aarde.* Zie *Rein gloss.*

Muul, II, 254, *muildier*.

N.

Na, II, 159, *nabij*.

Na, II, 172, *na*, *postea*.

Nacht, I, 147, vergelijk over het gebruik van dit woord HUYD, op *Stoke*, 3 Dl., bl. 356.

Nadat, I, 893, *naardien*, *dewijl*.

Naer, II, 786, *nabij*; II, 351, *na*, *achterna*.

Naken, II, 299, 1321, *genaken; tot iets komen*. Verg. *Rein. gloss.*

Nalic, II, 420, *bijna*. *Wal.* 9697; *Ovl. Ged.*, I, 322; *Lanc.* II, 2623; IV, 6240. Verg. *Parth.* en *Doct. gloss.*

Nase, II, 913, 1321, *neus*.

Naspreken, II, 1002, *kwaadspreken*, (*iemand*) *te na spreken*. Zie *Lsp. gloss.*

Nauwe, II, 580, *naauwlettend*. Zie *Lsp. gloss.* Verg. *Rein. gloss.*

Nederbeten, II, 1341, *van 't paard stijgen*. Verg. Beten.

Nederlegghen, I, 131, *afleggen*, *zich ontdoen van iets*. Zie *Lsp. gloss.*

Negheen, II, 222, 238, enz., *geen*, *nullus*.

Net; de spreekwijzen gevanghen int net, II, 112; brenghen int net, II, 1016, waren spreekwoordelijk. Zoo heet het *Lanc.* II, 44114:

Hi brachter menegen onder dnet.

Neven, I, 874, 933, 983, *naast*.

Nie, I, 124, 430, *nooit*. Verg. ie. Zie *Rein. gloss.*

Niegheren, II, 62, 235, *nergens*. Zie *Lorr. gloss.* en verg. Iegheren.

Niemare, II, 1168, *tijding*, *nieuwstijding*; II, 118, 164, *gerucht*, *rumoer*.

Niemen, I, 292 enz.; II, 37, 143, 1210, *niemand*; II, 136, *nooit iemand* (nie man. Verg. man).

Niewer, I, 580, *nergens*.

Nijt, II, 387, *gretigheid*, *ijver*. Zie *Lsp. gloss.* op Niet, en verg. *Rein. gloss.*

No, (*passim*), *noch*.

Node, II, 78, 80, 672, *niet licht*, *niet gemakkelijk*. Verg. *Rein. gloss.* Het komt van *ode*, dat men o. a. vindt *Lanc.* II, 25555, 34283, 43030.

Noemesise, I, 618, *noemde zij ze.*
Noyt, I, 527; II, 852, *ooit.* Verg. *Lorr.* en *Lsp. gloss.*
Nopen, I, 634, *aanzetten, dringen.* Zie *Lsp. gloss.*

O.

Object (Het) uitgelaten achter een ww., I, 84; II, 1404.
Ocht, I, 308, 368, 707, 714; Oft, I, 241, 438; II, 341, *of, indien.*
Ommewerpen (dat ors), II, 350, 382, *snel doen keeren, omwerpen.*
Omoedelike, II, 979, *nederig.* Zie Ootmoedelike.
Omtrent, II, 260, *rondom, van alle kanten.* Zie *Rein. gloss.*
Onbecant, II, 228, *wreed.* Zie *Stoke*, 1 B., vs. 195:

Die *onbekende* wilde Vriesen,
Die, ghelike verwoeden riesen,
Hem versloeghen.

Mnlp. IV, 2116:

Een vyandlic dier ende *ónbecant*
Dat verdarff wijn ende coern.

Zie verder *Mnl. gloss.* op onbekennende.

Onbewaert, II, 911. Dit woord komt in verschillende beteekenissen voor. *Lanc.* II, 1163, een ridder werd het zwaard uit de hand geslagen:

Doe die riddere wert geware das,
Dat hi so *onbewaret* was,
Liep hi te sinen scilde werd sere,
Dien hi wech gheworpen hadde eere.

Velth., bl. 219:

Niet lanc hierna die coninc bestoet
Weder te varen te Vlaendren wert,
Daer sijn volc lach *onbewerd.*

In deze plaatsen beteekent het *onbehoed, onverzekerd, hulpeloos,* en stamt schijnbaar van *bewaren.* Deze beteekenis kan hier niet in aanmerking komen. Maar dat etymon is ook onjuist. *Onbewaret, onbewaert* staat voor *onbewarent*, van *bewarenen*, het Fr. *warnir, garnir, uitrusten.* Die beteekenis blijkt duidelijk uit de plaats uit den *Lancelot* door mij aangehaald in DE VRIES' *Brief over Kar. Gr.*, bl. 34 noot. Over

de apocope *bewaren* voor *bewarenen*, zie mijn *Mnl. Ep. Versbouw*, bl. 132—133.

In dien zien komt het woord Onbewaert voor *Mnlp.*, I, 2684:

Een goet man die ghegecket waert
Sonder verdient ende *ombewäert*,
Gheloeft mij des volcomelic,
Hij dinct bij wilen misselic.

En *Stoke* verhaalt van graaf AERNOUD (1 B., vs. 913) dat

Sine kindere . . . .
Waren jonc ende *onbewaert.*

Onbewaert beteekent dus in de plaats die tot deze aanteekening aanleiding gaf: *niet toegerust, niet op zijne hoede*; men zou dus het adjectief kunnen vertalen door het adverb. *onverhoeds.*

Den vollen vorm *onbewarent* lees ik *Lanc.* II, 33936:

Mi dochte goet, op datment riede,
Dat vort meer wachten onse liede
Dene helecht, dat si ons niene vonden
Onbewarent teneghen stonden.

Het enkelvoudige ww. *bewaren* voor *bewarenen*, Lanc. III, 1458; *bewaert*, *Lanc.* III, 1994. Of moet onbewaert = *onbewarent* worden afgelegd van waren = warenen, (*warnen*), *waarschuwen*, dat men vindt *Lanc.* II, 25003:

Mar ene dinc willic u *waren:*
Dar es *enz.*

Lanc. II, 8827:

Maer ic *ware* u van desen,
Dat tkeren beter hadde gewesen.

Onbequame, I, 459; II, 863, *onaangenaam.*

Onbescouden, I, 647, *ongescholden, zonder uitgevaren te hebben.*

Ondaet, II, 904, 1021, 1121, 1208, 1231, *misdaad.* Zie *Rein. gloss.*

Onder, I, 173; II, 387, 1233, *tusschen, onder* (Fr. *entre*).

Ondercussen (Hem), I, 124, *zich wederkeerig kussen.* Verg. HUYD. op *Stoke*, II, bl. 310.

Ondervinden, I, 574, *te weten komen, leeren kennen.* Zie *Lsp. gloss.*

Onghemac, tOnghemake sijn, II, 960, *bedroefd, misnoegd zijn.* Zie *Lsp. gloss.*

Onghereet, II, 708, *niet voorhanden, niet doenlijk.* Verg. *Lsp. gloss.*

Onghesont, I, 605, *ziek.*

Onghetroost, I, 526, *troosteloos.*

Ongheval, I, 60; II, 477, *ongeluk, ramp.* Zie *Rein. gloss.*

Onghewroken, I, 383; II, 441, 1001, *ongewroken, ongestraft.*

Onghier, II, 1369, *vreesselijk, schrikwekkend.* Zie *Lsp. gloss.* op ongehier.

Onnen, I, 10; II, 1413; praet. onde, II, 81, onste, II, 634, *gunnen.* Zie *Lsp. gloss.*

Onsochte, I, 422, *onaangenaam, grievend.*

Ontbiden, II, 353, 848, 860, *wachten.* Deze vorm komt herhaaldelijk in den *Moriaen* voor. *Lanc.* II, 42928, 42740, 42904, 43381, 43738, 44027. Verg. Biden.

Ontbieden, I, 729, 754; II; 77, 79, 977, 1268, *doen weten, bevelen.* Zie *Lorr. gloss.*

Ontbinden, II, 1020, *ontvouwen, openbaren.* Zie *Rein. gloss.*

Ontboren, II, 1270; praet. ontboren, II, 864, *ontberen, missen.*

Ontbreken, II, 17, *ontwaken (plotselings, met schrik).*

Ontdaen, II, 89, *te niet gedaan, ten verderve gebracht. Ferg.* 2239.

Ontdaen, ontaen, I, 757; II, 141, 1058, part. van het volgende ww.

Ontdoen, II, 161, *openen.*

Ontdect, II, 378, *onbedekt, openbaar.*

Ontdraghen sijn lijf, II, 1346, *er het leven afbrengen*; II, 579, *zich het levensonderhoud verschaffen.* Zie *Lsp. gloss.*

Onterven, II, 232, *van erf of goed berooven.* Verg. *Rein. gloss.*

Ontfermecheit, I, 658, 665, *ontferming, barmhartigheid.*

Ontfermenisse, I, 875, *ontferming.*

Onthier ende, II, 600, *totdat.* Zie HUYD. op *Stoke*, 1 Dl., bl. 156—157.

Onthouden, II, 236; praet. onthelt, I, 463, *onderhouden*; II, 232, 239, 507, *zich ophouden.*

Ontploken, I, 335, *ontloken*, *geopend*. Van ontpluken, *openen*.

Ontraden, II, 337, *vreezen*. Zie DE VRIES in den *K.* en *Lett. Bode* van 1845.

Ontsegghen, II, 1252, *weigeren*. Zie *Ferg. gloss.*

Ontsien, praet. ontsach, II, 758, *ontzien*, *vreezen*.

Ontspringhen, I, 702; II, 872, *ontwaken*, *opspringen uit den slaap*. Zie *Lsp. gloss.*

Ontwee, II, 426, 441, 1263, *in stukken*, *kapot*. Zie *Lsp. gloss.*

Onvergouden, I, 534, *onvergolden*.

Onverholen, II, 829, *openlijk*, *zonder omwegen*.

Onvrame, I, 758, *schade*, *nadeel*. Zie *Lsp. gloss.*

Ootmoedelike, I, 84, *vleyend*; II, 979, *nederig*.

Ootmoedich, II, 189, 1293, *genadig*.

Ootmoedichede, I, 530, *genade*.

Ootmoet, II, 1316, *genade*.

Op haer lachen, I, 274, *haar toelagchen*, op iemen sien, I, 340, *iemand aanzien*; op — leven, II, 500, *bij leven*. Zie over het voorzetsel op *Lsp. gloss.*

Opdat, I, 319, *indien*. Zie v. WIJN op *Heelu*, bl. 53.

Opgheven, I, 521, *overgeven*.

Opheven, part. van opheffen, I, 6, *beginnen*. Zie *Wal.*, II Dl., bl. 189; *Lanc.* III; 6452, 6603; *Rose*, 38.

Opsitten, II, 165, 1364, *opstijgen*, *opzitten*.

Opstaden, II, 1145, *aanwrijven*, *aantijgen*. Zie Staden.

Opstaen, I, 50, *staan*, *rechtop staan*.

Orconde, I, 495, *getuige*. Zie CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 24.

Orconden, I, 1015, *verkondigen*.

Ordeel, I, 501, *het* (*laatste*) *oordeel*.

Orlof nemen, I, 160, *afscheid* (*verlof*) *nemen*.

Orloy, I, 846, *uurwerk*, *horologium*.

Ornament, I, 35, *verciersel*.

Ors, II, 163, 297, enz. *paard*.

Ort, II, 1149, *punt*. *Lor.* II, 447, 4334.

Over, I, 512, *op*, *over*, (*super*); II, 1179, *voor*, Lat. *pro*. Zie *Lsp.* en *Rein. gloss.* — Overwaer, I, 30, 239, 455, 476, *voorwaar*. Over recht, II, 568, 824, *werkelijk*, *pour vrai*.

Overbrenghen, I, 415, *doorbrengen*.

Overdaet, II, 1208*, *misdaad*. Zie CLIGNETTT *Bijdr.*, bl. 232.

Overeendraghen, II, 673, *overeenkomen*, *samenstemmen*. Zie *Lsp. gloss.*

P.

Palas, II, 138, 1134, *burcht, paleis.*

Pande (Setten te), II, 218, *wagen.*

Pape, II, 251, 519, *priester.* Zie *Rein. gloss.*

Peken, II, 721, *stuk slaan. Grimb.* I, 3169. Ohd. *pichan*, zie GRAFF III, 324. *M.* heeft breken, verg. de aant., bl. 195.

Pelgrijn, II, 246, 514, *pelgrim.* Zie *Rein. gloss.*

Pels, I, 250, 261, *onderkleed.*

Pensen, II, 201, 289, 305, 413, 431, *peinzen.* Fr. *penser.*

Pere, Niet twee peren achten, II, 436; twee peren waard zijn, II, 594, *eene kleinigheid* achten, waard zijn. Verg. Bast.

Perc, I, 386, *kampplaats.* Verg. *Rein. gloss.*

Picken, II, 730, *stuk slaan.* Verg. Peken.

Pine, II, 245, 513, *moeite*; II, 336, *overlast.* Zie *Lsp. gloss.*

Pinen, I, 212, *moeite doen, zwoegen.*

Pleghen, praet. plach. I, 27, 34, 39, *gewoon zijn.*

Plien, met Gen., II, 1206, *doen.* Zie de aant. bl. 202. en verg. *Lsp. gloss.*

Pointe (Te), I, 11; II, 550, *à point, juist.* Zie *Lsp. gloss.*

Poort, I, 402, *stad.*

Portenere, II, 157, *portier.*

Prijs, II, 1352, *lof.* Zie *Lsp. gloss.*

Prime, I, 298; Priemtijt, I, 241, *hora prima.* Zie HUYD. op *Stoke*, 2 Dl., bl. 496.

Prisen, I, 23, 174; II, 1356, *loven, prijzen*; II, 436, *waarderen, achten.*

Proeven, I, 179; II, 344, *onderzoeken*; II, 994, *beproeven.*

R.

Raet hebben, II, 1140, *overleggen.* Zie *Rein. gloss.*

Reden, in de allitterende spreekwijs: na rechte ende na reden, II, 1273, 1382, *naar recht en billijkheid.* Verg. GRIMM, R. A., s. 10.

Recken, I, 217, *uitrekken, martelen.*

Recht, zie Reden en Over recht.

Reken, II, 722 (*voor den dag*) *halen. Floris* 1706, MAERL., *Sp. Hist.*, I, 90, vs. 30; ontreken, *Doct.* II, 3756; voirt reken, *Doct.*, II, 1262.

Reven, I, 597, *van zinnen beroofd zijn.* Mhd. *reben.*

Riden, met den Ac., I, 398.

Ridderwise, II, 1355, *ridderlijk, op ridderlijke wijs.*

Ries, I, 43, *dwaas.*

Riesen, II, 602, *dwaas zijn, als een dwaas handelen.* Verg. *Lsp. gloss.*

Rijc, II, 288, *machtig.* Zie *Rein. gloss.*

Rinc, II, 1096, *kring.* Zie *Rein. gloss.*

Rinnen, praet. ran, ronnen, I, 61, *vloeyen.* Zie *Lsp. gloss.*

Riveel, II, 1054, *vreugde, blijdschap.* Zie *Lorr. gloss.*

Roc, I, 417, 445, *spinrokken.* In den *Rein.* rocke, zie het *gloss.* aldaar.

Roeken, II, 356; praet. rochte, II, 585, *begeeren; zich bekommeren om.* Verg. *Lsp. gloss.*

Root gout, II, 561, 858, gewoon epitheton voor 't goud, in tegenstelling van het *witte zilver.*

Rosside, I, 161, *paard.* Zie *Ferg. gloss.*

Rumen, I, 710, 991, *ontruimen, verlaten.* Zie *Rein. gloss.*

Rusten (Hem), I, 569, *rusten, zich te rusten zetten. Ferg.* 231. Verg. Dr. SCHOTEL, *Gesch.* enz. *Uitspan.*, bl. 160.

S. Z.

Sadel, st. m., II, 849, 861, *zadel.*

Saen, I, 85, 484, 974; II, 473, 981, *spoedig, terstond.* Eng. *soon.*

Saghe, II, 791*, *sprookje, valsch verhaal.* Zie *Lsp. gloss.*

Sake, I, 155; II, 217, *oorzaak.* Zie *Lsp. gloss.*

Sale, II, 117, 123, 706, 839, 1094, 1183, *burcht, kasteel.*

Scaecman, II, 1308, *roover, dief. Brand.* I, 1319, waarvoor II, 1371, *scaker* heeft. Dit laatste is meer gewoon. *Lanc.* II, 44932. *Wal.* 3991; *Limb.* I, 439, 2619, 2700 enz.

Scaert, II, 411; scaerde, II, 1033, »elke opening, gat of bres, veroorzaakt door het wegnemen van een stuk des geheels." Zie vooral *Lsp. gloss.* en verg. *Lanc.* II, 44612, 45059.

Scame, I, 350, 929, *schaamachtigheid, schaamte.*

Scamelike, I, 465, *schaamte wekkend, schandelijk.*

Scamen, met den Gen., II, 416.

Scamp, II, 1357, *scandelijke, oneerlijke handelwijs.* Zie *Rein.* en *Lorr. gloss. Lanc.* II, 4484:

> En es oec so starc man geen,
> Men mochten dicwile *met scampe*
> Verwinnen.

Scat, II, 214, 262, 1406, *geld.*

Sceden, intr. I, 311; II, 29; praet. sciet, II, 780, *uit elkander gaan, scheiden*; II, 375, 1272, trans. *doen scheiden.*

Sceide, II, 880, 1337, *schede. Lanc.* II, 44708, 44761.

Schellen, II, 857, 870. Zie over de *bellen* die het paardentuig vercierden HOFFMANN, *Hor, Belg.*, III, p. 113.

Scheren, II, 650, in scerne, *in spot, spottend, schertsend.* Zie *Lsp. gloss.*

Sciere, I, 267, 790, II, 957, *terstond.*

Scijn, Anscine, II, 310, *blijkbaar.*

Scinden, I, 309, 709; II, 301, *te schande brengen, in 't ongeluk storten, straffen.* Zie *Lsp. gloss.*

Scinen, met D., I, 519, 643, *blijken.* Zie *Lsp. gloss.*

Scoe, meerv. scoen, I, 235, 278, 513, *schoen*, eigenl. *schede.*

Scoonhede, I, 24, *schoonheid;* I, 184, 413, *cieraad, kostbaarheid.*

Scoren, I, 738, *te niet gaan.* Verg. mijn *Specimen*, pag. 165.

Scouwen, II, 922, 1228, *aanschouwen, zien.* Verg. echter boven bl. 198.

Sede, II, 133, 556, *gewoonte*; Seden, I, 22, *manieren, gewoonten.*

Seel, I, 848, *touw*; clocseel, *klokkentouw.*

Seer, II, 946, *verdriet, droefheid.* Zie *Ferg.* en *Lsp. gloss.*

Seinen, II, 96, 285, 1312, 1327, *zegenen, het teeken des kruises maken.* Fr. *se signer.*

Seker, I, 132, *bepaald, definitus*; met Gen. I, 321, 373; II, 471, 497, 1215, *verzekerd.*

Selc, I, 58, *zoodanig*; sulc I, 51; II, 346, *zoodanig, tel.*

Selverijn, I, 323, *zilveren.*

Seriant, II, 231, 1091 (*gewapend*) *dienaar. Stoke*, 3 B., vs. 1003. Verg. CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 314—316.

Sercoet, I, 137; sorcoet, I, 170, *overkleed.* Fr. *surcoute.*

Si, II, 58, 1091, *is.* Zie *Lorr. gloss.*

Siecheit, I, 154, *ziekte.*

Sin. Een woord van ruime beteekenis, gebruikt voor »den zetel van het *denken* zoowel als van het *gevoelen*, van het *weten* zoowel als van het *willen*, dus *hoofd* en *hart* beiden." *Lsp. gloss.*

In de eerste beteekenis staat het I, 119, 231, 589; in de tweede: I, 90, 126, 317.

Sinden, I, 484, *zenden.*

Sint, I, 92, 316; II, 502, *sedert.* Zie *Rein. gloss.*

Slotel, I, 237, 248; II, 841, *slentel.*

Smal, II, 1024, *klein*, *gering*, Eng. *small*; smale, I, 192, *mignonne.* *Belg. Mus.*, I, 332, vs. 208:

> Die grave vraechde haer met desen,
> Wie es die jonghe nonne ende die *smale*,
> Die hier sanc so wale?"

WILLEMS, *Mengel ngen*, bl. 303, vs. 10:

> Wel overcuusche scoene *smale*,
> Gheeft mi den hoet.

Zie voorts *Lorr. gloss.*.

Sneven, I, 222, 614, *vallen*, *ten val komen*; II, 1014, »dura sive adversa pati" (KIL.), *Rein.* ed. WILLEMS, 7031:

> Weest verduldech in uw *sneven*,
> Ghi en moocht doch niet langer leven.

So, II, 796, *als.*

Sochte, I, 669, 824, *zacht*, *aangenaam.* Verg. *Rein. gloss.*

Soghen, I, 492, *zogen.*

Sondelijc, I, 473, 930, *zondig.*

Sonder, II, 106, *behalve.* Zie *Lsp. gloss.*

Sonderlingh, II, 282, *afgezonderd*, *eenzaam*; I, 24, adverb. *in 't bijzonder.*

Sondersse, I, 554, 697, *zondares.*

Sorghe, II, 220, 836, *vrees.* Zie *Rein. gloss.*

Sorghen, I, 501, *vreezen.*

Spade, I, 67, *laat.*

Spaen, plur. spaenre, II, 409, *spaanders.* Zie *Lorr. gloss.*

Sparen, II, 1361, *sparen*; I, 776; II, 34, 114, *dralen.* Zie *Rein. gloss.*

Spel. Spelen der minnen spel, I, 345. *Maerl.* I[1], 36, 24:

In Ethyopen es een lant,
Dat Gharamanta es genant,
Daer men geen huwelijc en kint,
Maer elc *speelt* daer hijt vint.

Vandaar: *speelkinderen*, *overspel.*

Spel, II, 1276, *gevecht.* Zie mijn *Specimen*, pag. 82—83.

Spele (Uten — gaen), II, 1260, *ernst worden, tot het uiterste komen, slecht afloopen.* Zie *Lsp. gloss.*

Spoet, I, 162; II, 1102, 1181, *haast.*

Spoet, in de spreekwijs: Dats pine jeghen spoet, II, 1037, *dat is nuttelooze moeite.*

Zie voorbeelden en de verklaring *Wal.*, II Dl., bl. 250.

Stade (Staen in —) I, 444, 744, 863; II, 1056, *helpen, bijstaan.* Zie *Lsp. gloss.*

Staden an of op, II, 1145, 1254, *aantijgen.*

Staen, praet. stoet, I, 161, 575; II, 162, elders stont. Zie HUYD. op *Stoke*, II Dl., bl. 81 en *Rein. gloss.*

Stede, I, 226, 557, 839, *plaats.*

Steken in, I, 115; II, 944, *ergens in zitten blijven, ergens in zijn.*

Steken (Ute), II, 255, *stooten (uit iets).* Verg. *Lsp. gloss.*

Stillekine, I, 254, *stilletjes.*

Strael, I, 115, *pijl.* Zie *Ferg. gloss.*

Subtijl, I, 19, *fijn.*

Sulc, Zie selc.

Striken uut. Zie op Uutstriken.

Suur, II, 530, *onaangenaam.*

Suverlijc, I, 340, *schoon.*

Swaer, I, 155, *moeyelijk.* Verg. *Rein.* 1878.

Swighen met Gen., I, 355.

T.

Tale, I, 191, 397, 615; II, 118, 124, 271, 705, 1184, *gezegde, verhaal, gesprek* Zie *Rein. gloss.*

Telken, II, 826, *telkens.*

Tellen, II, 52, *zeggen, mededeelen.*

Telt, I, 163, 328; II, 678, *stap, gang.* Zie mijn *Specimen*, pag. 121.

Ten, I, 975, *te den, tot den.*

Teren, I, 8, *tot eer, ter eere.*

Termijn, I, 602, *tijdvak, tijdruimte.*

Tes, I, 402, te des, *totdat.* Zie *Rein. gloss.*

Tfi, II, 501, 804, *foei.*

Toecomen, I, 433; II, 704, *tot stand komen, ontstaan, gebeuren.* Zie *Lsp. gloss.*

Toeverlaet, II, 222, 238, 664, *hulp, dat waarop men zich verlaten kan*; II, 968, *hoop, vertrouwen.*

Toghen, I, 7, *toonen.*

Tooch, praet. van tien, I, 233, *trekken.* Zie *Lsp. gloss.* op Tien.

Toren, I, 41, 363; II, 462, 492, 948, *verdriet, leed.* Zie *Rein. gloss.*

Torsen, I, 185, *opladen. Ferg.* 53.

Traghen, I, 852, *vertragen, dralen.*

Trac, praet. van trecken, I, 797, *gaan. Flor.* 167. Verg. *Lsp. gloss.*

Trone, I, 371; II, 199, *hemel, uitspansel.* Zie *Lsp. gloss.*

Troost, I, 294, 370, *toeverlaat, waar men vertrouwen op heeft.*

Troosten, I, 73, *bemoedigen, helpen.* Zie *Lorr. gloss.*

Tumen, II, 421, *vallen.* Zie *Lorr. gloss.*, waar voor *Wal.*, 1252 te lezen is: 2152.

Twi, II, 314, *waarom?* Zie *Lsp.* en *Rein. gloss.*

Twien, impers. I, 313, 764, *twijfelen.* Zie *Lsp. gloss.*

U.

Utestriken, I, 593, *uitgaan (heimelijk). Stoke*, VII B., vs. 31, 755. *Rijmbijbel*, vs. 10409:

> Dus *streec hi uut* ende alle die sine
> Om tontfliene in die woestine.

Uten spele. Zie op Spel.

V.

Vaec, I, 668, *vaak, slaperigheid.*

Vaen, II, 209, 808; part. ghevaen, II; 174, *vangen.*

Vaer, vare, I, 204, 909, 255, 509, 635; II, 285, 395, *vrees.*

Vaert, Vert, II, 253, 933, *weg.* Ter —, II, 912, 1348, 1362, *terstond.* Zie *Lsp. gloss.*

Vaken, II, 85, *slaap krijgen.*

Vanden, I, 101, *bezoeken.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 137, en verg. *Rein. gloss.*

Vangen ten swaerde, II, 389, 1336, *naar het zwaard grijpen.* Zie *Lorr. gloss.*

Varen, II, 31, 43, 93, 273, *gaan, zich bewegen*; praet. voer, voeren (voren), I, 290, 401. Zie *Rein.* en *Lsp. gloss.*

Vast, II, 471, 497, *verzekerd.*

Vaste, II, 692, 1154, 1329, *spoedig, hard.* Zie *Rein. gloss.* en verg. *Lorr.. gloss.*

Vensterkijn, I, 57, *venstertje.*

Verbaren, II, 188, 1066, *toonen, zich vertoonen.* Zie *Limb. gloss.*

Verbeiden, I, 735, *afwachten.*

Verbidden, part. verbeden, I, 675, 783, *door bidden redden.* Verg, Verdinghen.

Verbieden, II, 619, *beletten.* Zie *Lsp. gloss.*

Verbliden, II, 1167, *blijde, verheugd worden.* Zie *Lsp. gloss.*

Verbouden, I, 533, *verstouten.*

Verburen, II, 208, 236, *verbeuren, verliezen.*

Verdachvaerden, II, 1252*, *dagen, uitdagen.*

Verdect, II, 377, *bedekt. Lanc.* III, 642.

Verdinghen, I, 552, *vrijpleiten.* Zie mijn *Specimen*, pag. 96, en DE VRIES in 't *Taalk. Mag.*, IV, 55.

Verdinken, praet. Verdocht, impers., II, 935, *verdacht voorkomen, onrust baren.* MAERL., *Sp. Hist.*, III², 25, vs. 21 en cap. 26, vs. 5.

Verdoolt, II, 306, *verdwaald.*

Vereent, part. van verenen, II, 49, *vreezen.* Zie mijn *Specimen*, pag. 100. *K. M.*, s. 123. Niet te verwarren met *vereent = vereenigd*, dat men b. v. leest MAERL., *Sp. Hist.*, I³, 28, vs. 18.

Vererret, II, 939, *vertoornd*, hier meer in den algemeenen zin van *commotus.*

Vergaen, I, 81; II, 474, 807, 1098, *ten einde komen, gebeuren.*

Vergheten met Gen., I, 165, 379; II, 676, wordt het, misschien ten onrechte met den acc. gekonstrueerd. De be-

teekenis is daar: *zijn karakter verloochenen, zich vergeten.* Zoo in den *Bere Wislau* (SERRURE, *Vad. Mus.*, II, 277), vs. 423:

Mettien quamen gevlowen
Scinkers [ende] drossaten,
Die hars selfs so *vergaten*,
Dat[se] vloen in de zale.

Verg. BENECKE, I, 543*b*.

Vergier, I, 149, 187, 789, *boomgaard.* Fr. *vergier. Borchgr. v. Vergi*, 65, 71, 487. Verg. *Lorr. gloss.*

Vergronden, I, 871* (?), *verklaren, verhalen.* Doch zie Vermonden.

Verheffen, II, 1388, *opheffen*; II, 1365 *beginnen.* Elders *opheffen.* Zie *Rein. gloss.*

Verhoghen, *intr.* I, 117; trans. I, 518; II, 1304, *verheugen.* Zie *Lsp. gloss.*

Verholen, I, 77; II, 275, 557, *verborgen*; II, 1073, *geheim.* Verg. *Rein. gloss.*

Verhoren, II, 35, 272, 308, *hooren*; II, 88, *in den wind slaan, niet letten op iets*, Hd. *überhören. Lanc.* II, 44587.

Verkiesen, praet. vercoos, I, 316, *uitkiezen, het oog laten vallen op iemand.* Vandaar het part.

Vercoren, I, 111, 142, *uitverkoren*; II, 682, *gekozen.*

Verclaren, I, 287, 296, *klaar, helder worden.*

Verladen, I, 74, 864, *overladen, bezwaard.* Zie *Lsp. gloss.* en mijn *Specimen*, p. 88.

Verlaten met den Gen., II, 364, *kwijtschelden..* Verg. *Lsp. gloss.* op Verlatenisse.

Verleiden, II, 778, 879, *leed doen, plagen. Rose*, 3541.

Verliesen, praet. verloos, II, 816, part. *verloren*, II, 171, waar het de beteek. heeft van *doen verloren gaan.*

Verlichten. II, 312, *schitteren.*

Vermanen, I, 72, *aanroepen, bidden.* Verg. Manen.

Vermiden, met den Gen., II, 328, *nalaten.*

Vermonden, I, 871, 916, *verhalen, mondeling mededeelen. Ferg.* 2135.

Vernemen, II, 156, 303, *waarnemen (met de oogen), zien.* Zie *Rein. gloss.*

Vernoy, I, 229, 828, *verdriet, ongeluk.* Zie CLARISSE op *Heim.*, bl. 129.

Vernoyen, I, 358, *verdrieten.*

Veronnen, I, 62; II, 588, *misduiden, kwalijk nemen.* Zie HUYD. op *Stoke*, III Dl., bl. 310.

Verraden, II, 1146, *argtistig iemands val zoeken (vooral van den leenheer).* Zie *Rein. gloss.* Zoo worden

Verrader, II, 1405, en

Verraet, II, 1247, in meer algemeenen zin gebruikt, gelijk wij nog spreken van een *verrader des vaderlands.*

Versamenen, intr. II, 386, *te samen komen.* Verg. *Lsp. gloss.*

Verscoven, I, 664, *uitgesloten.* KIL. *amotus, repulsus.* Verg. *Lsp. gloss.*

Versekeren, II, 516, *ongemoeid laten, veilig laten.* *Nat. Bl.*, III, 3550 heet het van den gier:

Die sijn herte met hem draghen,
Sijn *versekert* van allen dieren.

Versien, I, 940, *zien.*

Versmoort, I, 959, *geheel en al bedolven.*

Verspien, II, 334, *verspieden.*

Verstaen, I, 589; II, 660, *vernemen*; II, 694, *opletten, luisteren.*

Verstormen, intr. II, 985, *te hoop loopen, in rep en roer raken.* Fr *estormir.* *Wal.* 8068, 8844, 9284, 9446. *Lanc.* I, 9316, 44293; VELTH., bl. 233.

Versuchten, praet. versocht, I, 104, *zuchten.* Zie *Rein. gloss.*

Vert. Zie Vaert.

Vertaren, I, 3, verteren, II, 966, *verteeren (in verdriet).*

Vertoghen, I, 972, *vertoonen.*

Vertrecken, I, 918, *verhalen.* *Lorr.* II, 4308; *Ferg.* 285, 2871.

Vervaluen, I, 129, *vaal worden, verdorren.*

Verveert, I, 257; II, 805, *bevreesd, verschrikt.*

Vervroyen (Hem), I, 357, *zich verheugen, vreugde plegen.* *Wal.* 2508, 2792.

Verwachten, II, 30, *(zich) wachten.*

Verwandelen, I, 109, *veranderen:* Zie mijn *Specimen*, p. 166 en *Lsp. gloss.*

Verwaten hebben, I, 631, *een afschuw hebben van iets.* Zie HUYD., *Proeve*, III, bl. 92.

Verweent, I, 406, 579, *weelderig, prachtig, dartel.* Zie *Lsp. gloss.*; vooral Dr. DE JAGER in *De Taalgids*, I, bl. 128 vlgg.

Verweentheit, II, 854, *pracht.* Verg. *Lsp. gloss.*

Verwerken, II, 115, *zich door zijne werken (iemand) afkeerig maken, zijne gunst verliezen.* Zie *Lorr.* en *Lsp. gloss.*

Verwerven (aen iemen), I, 130, *van iemand verkrijgen.*

Verwinnen, II, 970, *overwinnen, te boven komen.* Zie *Rein. gloss.*

Verste, II, 690, *uitstel.* Zie *Lsp. gloss.*

Vespertijt, II, 1283, 1366, *zes uur na den middag, avond. Wal.* 9506; *Ferg.* 1151.

Veten, II, 538*, *vijandig zijn.*

Vinden, praet. vant, vonden, II, 784, *verhalen.*

Vingherlijn, I, 177, 305, *ring.*

Vinken, I, 938, *ving hem.*

Vite, I, 985, *leven, bedrijf, levensbeschrijving.* Verg. *Rein. gloss.*

Vlegghe, II, 411, *scheur, spleet. Lanc.* II, 45057:

> Soe wat dat hi gerochte
> Metten swarde dat hi brochte,
> (En ontfinc noit *vlecge* no scard),
> Hi sloech tot over die middeward.

MAERL., *Vanden lande van Oversee*, c. 8:

> Kerke van Rome, trec dijn swaert,
> . . . .
> Besie oft *vlegghe* heeft of *scaert*
> Ant ende of inder middewaert.

Voeghen, I, 362; II, 746, *passen, schikken, lusten.*

Voeren, II, 1257, *doen varen, behandelen.*

Volcomelijc, I, 13, *volkomen, geheel en al.*

Volghen met Dat., II, 691.

Volmaect, II, 1303, *heilig.*

Vorboech, II, 855, *borstriem aan het zadel.* Flor. 1524. In eene andere beteekenis komt hetzelfde woord voor *Rose,* 3793; *Franc.* 3245; *Reimkr.* bij KAUSLER, 1688: daar beteekent het *voorburcht, faubourg.*

Vore, I, 506, *te voren.* Voren (Te), II, 45, 491, *vóór alles;* I, 293, *van te voren.* Van te voren, II, 87, *op nieuw.* Verg. *Rein. gloss.*. Te voren comen, I, 724, 737, *verschijnen, zich opdoen.* Vore bringhen, II, 923, *aan den dag brengen.* Zie *Lsp. gloss.* Te voren legghen, I, 364, *voorstellen;* I, 378; II, 1137, *verwijten. Lanc.* III, 1856.

Voren. Zie Varen.

Vorese (voretse, voeretse, voeredese), I, 1026, *voerde ze, deed ze varen.* Zie voeren.

Vortbringhen, II, 900, 1207, *aan den dag brengen, verhalen.* Zie *Lsp. gloss.*

Vraei, II, 1, *waar.* Fr. *vrai.* Zie *Lsp. gloss.*

Vraghen; met den Gen., II, 451, 642.

Vrame, I, 86, 539; II, 864, *voordeel.* Klankwisseling voor vrome, dat in dezelfde beteek. II, 1265 voorkomt. Zie *Lsp. gloss.*

Vremt, II, 36, *zonderling, vreemd.*

Vri, I, 535, *edel,* Zie v. WIJN op *Heelu,* bl. 158—161, en *Lsp. gloss.*

Vrien, I, 842, *bevrijden.*

Vroe, I, 67; II, 973, *vroeg.* Zie *Lsp. gloss.*

Vroe, I, 830, 899, *blijde, verheugd.* Zie t. l. a, pl.

Vroet, I, 393; II, 1400, *wijs, verstandig.* Vroet maken, II, 459, 478, *doen weten*; Vroet sijn, met Gen. II, 380, 607, *weten.*

Vroude, I, 393, *vreugde.*

Vullen, I, 136, *van binnen voorzien, voeren.*

W.

Wachte nemen met den Gen., I, 148, *opwachten.*

Wachten, I, 151, *opwachten*; II, 1202, *bewaken, 't oog houden op*; Hem w., II, 924, *zich wachten voor*; II, 462, *bespieden, het toeleggen op iets.*

Waden, praet. woet, II, 406, *vloeyen.* Zie boven bl. 189.

Waen, II, 782, *meening*; in goeden wane sijn, II, 971 (*goede*) *hoop hebben.*

Waerlike, II, 179, *waarachtig.*

Waert hebben, II, 490, 932, *op prijs stellen.* Zie *Lsp. gloss.*

Waerbi, I, 586; II, 886, *waardoor, waarom.*

Wake (Werden in —), II, 1067, *ontwaken.* Verg. Werden in slape.

Wale, I, 404, *wel, goed.*

Wan, I, 478, praet. van Winnen.

Wanc (Sonder —), I, 756, 791, *zonder wankelen, zonder aarzelen*; I, 547, *zeker* (stoplap).

Wandelen, I, 829, *veranderen.* Verg. Verwandelen.

Wanderen, I, 160, *keeren, zich heen begeven.* Verg. *Rein. gloss.*

Wanen, I, 48, 71; II, 12, 286, 332, 396, 1129, 1302, *meenen, gelooven.*

Wapen, II, 1093, *wapenen.* Zie over den verkorten vorm mijn *Mnl. Ep. Versbouw*, bl. 132 vlgg.

Ware nemen, I, 902, *verzorgen.*

Wat, met Gen. plur., I, 873; II, 460, 605, 991. Zie *Wal.*, II Dl., bl. 239.

Wedde, I, 622, *pand, betaling.* Zie *Flor. gloss.*

Weder. **Weder ende ghens**, II, 84, *op en neder, heen en weêr.* **Weder ende vort**, II, 815, 1109, *op en neêr, overal.* Verg. *Lsp. gloss.*

Weder — no, I, 656, 952; II, 57, *noch — noch.*

Weder — ofte, I, 47, *hetzij — hetzij.* Zie *Lsp. gloss.*

Wederdeilen, I, 570, *op zijne beurt mededeelen.*

Wedermoet, I, 41, *toorn, onaangename gemoedsstemming.*

Wederstoot, II, 1106, *tegenstand, aanval. Lanc.* IV, 4435.

Wedertale, I, 397, *antwoord.* Zie *Rein. gloss.*

Welde, I, 57; **weelde**, I, 375, *weelde.*

Wenden, I, 198, *zich begeven, keeren.* Verg. *Rein.* 1540.

Werden in slape, I, 669, *inslapen.* Verg. **in wake werden.**

Wes, I, 786, gen. van **wat.** Verg. **beghinnen.**

Wesen, I, 209, *manier van zijn. Lanc.* II, 28182; III, 5283; IV, 4824, enz. enz. Zoo in de inleiding op *'t Leven van Jezus*, waar MEIJER het minder juist verklaarde *aanwezen.* De *Mhlp.* heeft *weselicneit,* dat in het gloss. ook minder juist wordt vertaald.

Wet, II, 1256, *geloofsregel, geloof.* Verg. *Rein. gloss.*

Wet, I, 120, ww. **weten.**

Wijf, II, 851, 954, 1218, *echtgenoot, uxor.* Zie *Rein. gloss.*

Wile, I, 683, 806, *hoofddoek. Belg. Mus.*, II, 434, vs. 92:

> Doen quicte metten oghen
> Dat soete soete nonnekijn,
> Ende sprac: »Bi Gode, den hoghen,
> Ic wilde die *wiele* mijn
> Ende mijn nonneghewant,
> Ende tcloester al te male
> In gloede ware verbrant."

Wile, II, 391, 828, *tijdsruimte.* **Bi wilen**, I, 40, *som-*

